

Інститут права та суспільних відносин
закладу вищої освіти
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «УКРАЇНА»

Фаст О.О., Афанасьєв Б.А., Женжера С.В.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
(білінгвальний навчальний посібник
у таблицях і схемах)
Навчальний посібник

O.O. Fast, B.A. Afanasyev, S.V. Zhenzhera

CONSTITUTIONAL LAW
OF FOREIGN COUNTRIES
(bilingual students' manual
in tables and diagrams)
Students' manual

Київ
Університет «Україна»
2021

*Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»
(протокол № 2 від 21 лютого 2020 року)*

Рецензенти: **Скрипнюк О.В.** – доктор юридичних наук, професор, дійсний член Національної академії правових наук, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України;

Тімашов В.О. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету.

Фаст О.О., Афанасьєв Б.А., Женжера С.В.

Ф12 Конституційне право зарубіжних країн (білінгвальний навчальний посібник у таблицях і схемах): навчальний посібник / Фаст О.О., Афанасьєв Б.А., Женжера С.В. – К.: Університет «Україна», 2021. – 137 с.

ISBN 978-966-388-610-7

Навчальний посібник охоплює базові теми академічного курсу «Конституційне (державне) право зарубіжних країн». Навчальний матеріал подано у формі структурних тез, таблиць та схем.

Інша особливість методичної концепції посібника – використання дидактичного методу CLIL (Content and Language Integrated Learning), який передбачає паралельне засвоєння навчального матеріалу та поглиблення знань з іноземної мови за професійним спрямуванням.

Навчальний посібник розрахований на студентів та викладачів юридичних закладів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться питаннями сучасного конституційного права.

УДК 340.12

The manual covers the basic topics of the academic course "Constitutional (State) Law of Foreign Countries". The educational material is presented in the form of abstracts, tables and diagrams.

The students' manual concept is based on CLIL method (Content and Language Integrated Learning), which means the simultaneous study of a subject and a foreign language in a professional field.

The manual is designed for students and lecturers of law schools, as well as for everyone who is interested in issues of modern constitutional law.

«Де закони можуть бути порушені під приводом загального спасіння, там немає конституції».

Ніколя Мальбранш
французський філософ
(1638 – 1715)

«Конституція, складена для усіх народів, насправді не підходить жодному».

Жозеф-Марі де Местр
сардинський філософ та політик
(1753 — 1821)

«Конституція – це перелік того, що заборонено робити уряду».

Гордон Джон Гемфрі
американський сенатор
(нар. 1940)

«Конституція держави має бути такою, щоб не порушувати конституцію громадянина».

Станіслав Єжи Лец
польський поет, сатирик та афорист
(1909 – 1966)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
I. КОНСТИТУЦІЙНЕ (ДЕРЖАВНЕ) ПРАВО, ЯК ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ.....	8
1.1. Поняття конституційного права.....	8
1.2. Джерела конституційного права.....	10
II. КОНСТИТУЦІЯ ТА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ.....	12
2.1. Походження терміну «конституція».....	12
2.2. Багатозначність поняття «конституція».....	12
2.3. Типологія конституцій.....	12
2.4. Юридичні властивості конституції.....	14
2.5. Зміна (трансформація) конституцій.....	14
2.6. Охорона конституції. Конституційний контроль.....	16
2.7. Поняття конституціоналізму.....	16
III. ФОРМА ДЕРЖАВИ.....	18
3	
3.2. Форми політичного режиму.....	20
3.3. Форми правління.....	22
IV. ДЕРЖАВА ТА ЇЇ АТРИБУТИ.....	26
4.1. Поняття та види атрибутів держави.....	26
4.2. Поняття та складові суверенітету.....	26
4.3. Статус офіційних мов.....	28
4.4. Статус столиць.....	28
4.5. Державні символи.....	28
V. СИСТЕМА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	32
VI. ПАРЛАМЕНТИ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ.....	34
6.1. Функції парламенту.....	34
6.2. Структура парламентів. Теорія і практика бікамералізму.....	34
6.3. Внутрішня структура палат парламенту.....	36
6.4. Законодавчий процес.....	36
VII. УРЯДИ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ.....	38
7.1. Класифікація урядів.....	38
7.2. Глава уряду.....	38
7.3. Повноваження уряду.....	40
7.4. Способи формування уряду.....	40
VIII. СУДОВА СИСТЕМА ТА СУДОЧИНСТВО У ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ.....	42
IX. ПРАВА ЛЮДИНИ ТА СТАТУС ОСОБИСТОСТІ.....	46
9.1. Поняття основних прав та свобод людини.....	46
9.2. Класифікація основних прав людини.....	46
9.3. Основні моделі правового статусу особистості.....	48
9.4. Інститут громадянства.....	50
X. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ.....	52
10.1. Поняття політичної партії.....	52
10.2. Класифікація політичних партій.....	52
10.3. Поняття та види партійних систем.....	54
10.4. Правове регулювання діяльності політичних партій.....	56
XI. ІНСТИТУТИ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ВИБОРЧЕ ПРАВО.....	58
11.1. Поняття та інститути прямої демократії.....	58
11.2. Поняття та основні інститути виборчого права.....	58
11.3. Системи народного представництва.....	62
XII. ОСНОВНІ ПРАВОВІ СІМ'Ї СУЧАСНОСТІ.....	64
ДОДАТОК 1. КОРОТКИЙ ОГЛЯД КОНСТИТУЦІЙНИХ СИСТЕМ ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ СВІТУ.....	68
ДОДАТОК 2. ГЕОГРАФІЧНІ КАРТИ-СХЕМИ.....	88
ДОДАТОК 3. УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК БАЗОВИХ КОНСТИТУЦІОНО ПРАВОВИХ ТЕРМІНІВ.....	92
ДОДАТОК 4. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ.....	133

CONTENT

FOREWORD.....	6
I. CONSTITUTIONAL (STATE) LAW, AS A BRUNCH OF NATIONAL LEGAL SYSTEM.....	9
1.1. Definition of constitutional law.....	9
1.2. Sources of constitutional law.....	11
II. CONSTITUTIONS AND CONSTITUTIONALISM.....	13
2.1. Origin of the term “constitution”.....	13
2.2. Polysemy of the term “constitution”.....	13
2.3. Types of constitutions.....	13
2.4. Basic features of constitution.....	15
2.5. Transformation of constitutions.....	15
2.6. Protection of constitution. Constitutional control.....	17
2.7. Constitutionalism as a feature of a constitutional system.....	17
III. TYPES (FORMS) OF FOREIGN STATES.....	19
3.1. Types of state structure.....	19
3.2. Types of political regime.....	21
3.3. Types of government.....	21
IV. STATE ATTRIBUTES	27
4.1. Definition and types of state attributes.....	27
4.2. Definition and elements of sovereignty.....	27
4.3. Status of official languages.....	29
4.4. Status of capital cities.....	29
4.5. State symbols.....	29
V. STATE POWER SYSTEMS	33
VI. PARLIAMENTS OF FOREIGN STATES.....	35
6.1. Parliament functions.....	35
6.2. Structure of parliaments. Theory and practice of bicameralism.....	35
6.3. Structure of chambers.....	37
6.4. Legislative proceeding.....	37
VII. GOVERNMENTS (EXECUTIVE POWER) OF FOREIGN STATES.....	39
7.1. Classification of governments.....	39
7.2. Heads of foreign governments.....	39
7.3. Government authority.....	41
7.4. Ways of government formation.....	41
VIII. JUDICIAL SYSTEM AND PROCEDURE IN FOREIGN STATES.....	43
IX. HUMAN RIGHTS AND PERSONAL STATUS.....	47
9.1. Concept of fundamental rights and freedoms.....	47
9.2. Classification of human rights.....	47
9.3. Basic models of personality legal status.....	49
9.4. Concept of citizenship.....	51
X. POLITICAL PARTIES.....	53
10.1. Definition of a political party.....	53
10.2. Classification of political parties.....	53
10.3. Definition and classification of party systems.....	55
10.4. Legal regulation of political parties’ activity.....	57
XI. ELEMENTS OF DIRECT (PURE) DEMOCRACY AND ELECTIONS.....	59
11.1. Definition and forms of direct democracy.....	59
11.2. Definition and basic elements of electoral law.....	59
11.3. People’s representation systems.....	63
XII. BASIC LEGAL SYSTEMS (FAMILIES) OF THE MODERN WORLD.....	65
APENDIX 1. CONSTITUTIONAL SYSTEMS OF SOME FOREIGN STATES IN BRIEF.....	68
APENDIX 2. GEOGRAPHICAL MAPS.....	88
APENDIX 3. UKRAINIAN-ENGLISH VOCABULARY OF BASIC CONSTITUTIONAL LAW TERMS.....	92
APENDIX 4. RECOMMENDED LITERATURE AND INFORMATION SOURCES.....	133

ПЕРЕДМОВА

Конституційне право є базовою галуззю національної правової системи будь-якої держави, своєрідним фундаментом правового та суспільно-політичного життя суспільства. Знання та глибоке розуміння основоположних конституційних засад та принципів є необхідною передумовою формування професійної особистості юриста. Розуміння сутності прав людини та основоположних юридичних зв'язків особистості з державою, вміння системно тлумачити та коректно застосовувати правові норми на основі «букви і духу» Конституції – все це складає основу професійної підготовки юриста і неможливе без глибокого знання галузі конституційного права.

Водночас, ефективна реалізація Конституції та успішний розвиток правової системи України неможливі без урахування іноземного досвіду конституційного та державного будівництва. Взірцем сучасної демократичної конституційної системи, у першу чергу, справедливо вважаються держави Західної Європи, Північної Америки та окремі держави Азії. Проте кожна із цих «зразкових» конституцій наділена унікальними, притаманними лише їй рисами, які відображають особливості історичного становлення, географічного розташування, менталітету тощо. Досвід показує, що універсальної «ідеальної конституції» не існує, а високі стандарти захисту прав людини можуть бути досягнені за різних форм правління, типів конституції та конституційного контролю. Відповідно, просте копіювання ефективної іноземної конституції або її окремих елементів, аж ніяк не є запорукою успішного конституційного будівництва. Будь-яким запозиченням має передувати глибоке, комплексне вивчення державно-правового контексту, у рамках якого формувалися відповідні інститути та норми.

Не менш важливим видається аналіз негативного зарубіжного досвіду. Існуючі тоталітарні «конституційні» системи є живим застереженням від прийняття, або толерування законодавчих норм, спрямованих на обмеження основних прав та свобод людини, яка б «світла мета» не стояла за такими прагненнями.

Багато чого може навчити і правотворчий досвід країн, що розвиваються, які шляхом спроб і помилок, більш або менш успішно, намагаються вдосконалювати власні конституційні системи.

«Конституційне (або державне) право зарубіжних країн» є однією із базових навчальних дисциплін програми підготовки бакалавра права. Аналогічні дисципліни включені до програм підготовки правників абсолютної більшості закладів вищої освіти, як в Україні, так і за її межами. Вивчення конституційного права зарубіжних держав сприяє формуванню професійного мислення юриста, утвердженню правосвідомості, допомагає осягнути багатогранність і різноманітність національних конституційних систем та їх інститутів.

Особливістю даного посібника є спосіб викладення навчального матеріалу, який подано у формі таблиць та схем, що сприяє швидкому та ефективному засвоєнню інформації шляхом візуалізації логічної структури та порівняння конституційно-правових інститутів різних країн. Разом із тим, слід зазначити, що даний формат дещо звужує можливість всестороннього висвітлення відповідної теми, не дає можливості продемонструвати різноманітність точок зору та неоднозначність деяких конституційно-правових явищ. Відповідно, пропонується посібник не замінює традиційні фахові підручники, проте може бути рекомендований як додаткове джерело інформації, спрямоване на швидке та ефективне засвоєння базового навчального матеріалу, у тому числі під час підготовки до іспитів та інших форм семестрового і поточного контролю.

Інша особливість методичної концепції посібника – використання дидактичного методу CLIL (*Content and Language Integrated Learning*), який передбачає паралельне засвоєння навчального матеріалу та поглиблення знань з професійної іноземної мови. Інформацію в основній частині посібника подано паралельно українською та англійською мовами, що дає змогу студенту ознайомитися із англійською конституційно-правовою термінологією, та підвищити рівень володіння юридичною іноземною мовою. Останнє є особливо актуальним у наш час, коли юридична професія виходить за національні межі, а знання професійної іноземної мови офіційно включено до Стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право», освітнього рівня «бакалавр».

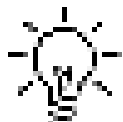
Структурно посібник складається із *основної частини*, яка включає 12 розділів, що містять узагальнену інформацію про інститути конституційного права зарубіжних держав, та чотирьох додатків.

У додатках подано стислу інформацію про конституційні системи окремих країн, які ілюструють різні форми держави та конституції. При цьому особлива увага приділена багатоманітності форм сучасних демократій.

Крім того, у додатках представлені географічні карти-схеми, а також україно-англійський тлумачний словник базових конституційно-правових термінів. У словнику наведені визначення основних понять конституційного права, їх етимологія (*виділена курсивом*) та переклад на англійську мову із додатковими поясненнями, який **[подається в квадратних дужках напівжирним шрифтом]**. У разі існування кількох варіантів перекладу, вони подаються через косу лінію (/).

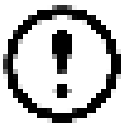
Наприкінці посібника подано список рекомендованої навчальної та наукової літератури, а також Інтернет ресурсів, які можуть бути використані для поглиблення знань з конституційного права зарубіжних країн.

Зверніть увагу на умовні позначки!

Визначення поняття!

Поруч із такою позначкою розміщені короткі визначення основних понять конституційного права. Більш детальна характеристика даних термінів наведена у словнику наприкінці посібника (ДОДАТОК 2).

Суттєве уточнення!

Конституційні системи багатьох держав мають унікальні риси, які не завжди «грають по правилах» та піддаються загальній класифікації. Цією піктограмою позначено важливі виключення із загальних правил, або специфічні особливості окремих конституційних систем.

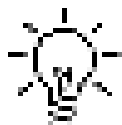

Цікаво знати!

Тут подано додаткову інформацію, яка сприяє поглибленому розумінню відповідної теми, проте не є обов'язковою для запам'ятовування.

I. КОНСТИТУЦІЙНЕ (ДЕРЖАВНЕ) ПРАВО, ЯК ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

1.1. Поняття конституційного права

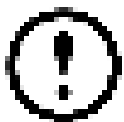

Конституційне (або «державне») право – це *фундаментальна* галузь національної правової системи, яка закріплює і визначає основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина; форму та атрибути держави; порядок формування та повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування.

Предмет регулювання конституційного права (складові)		
Суспільні відносини, які визначають <u>правовий статус людини і громадянина.</u>	Суспільні відносини, які визначають <u>основоположні засади функціонування держави.</u>	Суспільні відносини, які визначають <u>основні форми і принципи юридичного зв'язку між людиною і державою.</u>
Приклади інститутів		
<ul style="list-style-type: none"> - Основні права і свободи людини; - Конституційні обов'язки людини і громадянина; - Основні засади громадянства. 	<ul style="list-style-type: none"> - Тип конституції; - Форма держави; - Система державних органів; - Статус глави держави. 	<ul style="list-style-type: none"> - Народна ініціатива; - Вибори; - Референдум.

Основні методи конституційного права

<u>Уповноважування</u>	<u>Зобов'язування</u>	<u>Дозволи</u>	<u>Заборони</u>
закріплює компетенцію державних органів, права автономій, суб'єктів федерації і т.д.	закріплює обов'язок суб'єктів діяти відповідно закону.	дозволяє суб'єктам діяти на свій розсуд.	забороняє суб'єктам здійснювати визначені законом дії

Інтенсивність використання того чи іншого методу правового регулювання у національній правовій системі залежить від низки факторів: специфіки правової системи і форми політичного режиму. Так, у тоталітарних та авторитарних формаціях домінують методи зобов'язування та заборони. Демократичні конституції оперують в першу чергу методами гарантувань, дозволів та уповноважень.

«Конституційне» чи «Державне»?

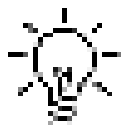
У **радянській** конституційно-правовій науці термін «конституційне право» вживався винятково для позначення конституційних систем із писаною, кодифікованою конституцією (див. стор. 12). Термін «державне право» використовувався як більш універсальний, прийнятний для будь-якої держави.

В **сучасній західній** юридичній науці термін «конституційне право», як правило, використовують для характеристики конституційних систем, побудованих на принципах конституціоналізму (див. стор. 14). У решті випадків західні юристи, вживають термін «державне право», або взагалі не виділяють відповідну галузь.

В **українській** науці дані терміни, як правило, використовуються, як **синоніми**. Аналогічний підхід представлено і у даному посібнику.

I. CONSTITUTIONAL (STATE) LAW AS A BRUNCH OF NATIONAL LEGAL SYSTEM

1.1. Definition of constitutional law

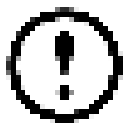
Constitutional (or “state”) law is a basic brunch of national legal system, which fixes and determines fundamental rights, freedoms and duties of a person and a citizen; type (form) and attributes of the state; ways of forming and authority of state bodies and local government.

Scope of constitutional law regulation (elements)

Public relations that reflect the <u>legal status of a person and a citizen.</u>	Public relations, which reflect the <u>fundamental principles of the state functioning.</u>	Public relations, which reflect <u>forms and principles of relations between a person and state.</u>
Examples		
<ul style="list-style-type: none"> - Fundamental rights and freedoms; - Constitutional obligations; - Fundamentals of the Institute of Citizenship. 	<ul style="list-style-type: none"> - Constitution type; - Form (type) of state; - The system of state bodies; - Status of head of the state. 	<ul style="list-style-type: none"> - People's initiative; - Elections; - Referendum.

Basic constitutional law methods

<u>Authorization</u>	<u>Obligation</u>	<u>Permission</u>	<u>Prohibition</u>
establishes the competence of state bodies, the rights of autonomies and subunits of federation, etc.	establishes the duty of persons to act in accordance with the law.	permits persons to act on their own discretion.	forbids certain actions for persons.

The intensity of a certain method use in the national legal system depends on a number of factors: the specifics of the legal system, the form of political regime. So, in the totalitarian and authoritarian formations, the methods of obligation and prohibition dominate. Democratic constitutions operate primarily through the methods of guarantees, permissions and authorizations.

«Constitutional» or «State» law?

In **Soviet science**, the term "constitutional law" was used exclusively for constitutional systems with a written constitution (see page 13.). The term "state law" was used as a more universal one, appropriate for any state.

In modern **Western legal science**, the term "constitutional law" is usually used for constitutional systems built on the principles of constitutionalism (see p. 15). In other cases, Western lawyers use the term "state law" or do not identify this brunch at all.

In **Ukrainian science**, these terms are usually used as synonyms. A similar approach is presented in this manual.

1.2. Джерела конституційного права

Орієнтовна система джерел конституційного права в зарубіжних країнах		
Вид джерела	Характеристика	Поширеність у світі
Основний закон (конституція у вузькому значенні)	Конституція у вузькому значенні є основним джерелом конституційного права у більшості сучасних країн. Може існувати у формі єдиного кодифікованого акту або системи нормативних актів зі спеціальним статусом.	Поширені в абсолютній більшості сучасних держав, за виключенням держав з «неписаною конституцією» (Великобританія, Нова Зеландія).
Акти органів конституційного контролю	Містять офіційне тлумачення конституції та законодавства, можуть скасовувати норми законів, які не відповідають положенням конституції.	У демократичних державах рішення конституційних судів є невід'ємною складовою правової системи.
Конституційні договори (угоди)	Офіційна чи неофіційна назва документу, прийнятого в результаті угоди суб'єктів публічного права, що регулює принципові питання конституційного права (іноді з елементами міжнародно-правового характеру).	Доволі рідкісне явище. На сьогодні діють «Статті про союз двох держав – Танганьїки та Занзібару» 1964, що стали основою Конституції Об'єднаної Республіки Танзанії.
Міжнародні договори	Внаслідок ратифікації набувають статусу складової національного законодавства. Можуть регулювати суспільні відносини, які становлять предмет конституційного права.	Ратифіковані парламентами міжнародні договори повсюдно визнаються невід'ємною складовою законодавства.
Органічні закони	Акти, які приймаються на виконання <i>бланкетних</i> норм конституції (є її «органічним» продовженням). Ухвалюються у спеціальному, ускладненому порядку. В ієрархії нормативних актів займають вище за звичайні закони місце.	Діють в державах, у яких такий вид законів передбачений конституцією (Франція, Іспанія, Грузія тощо).
Конституційні закони	Не є складовими конституції, але регулюють найважливіші державно-правові відносини (наприклад: вибори, референдум, повноваження державних органів та посадових осіб). Можуть вносити до конституції зміни, або доповнювати її положення.	Діють в державах, у яких такий вид законів передбачений Конституцією (Казахстан, Російська Федерація тощо).
Надзвичайні закони	Відповідно до самої конституції, можуть відступати від її положень. Такі закони приймаються у виключних, конкретно визначених випадках і на визначений строк.	У різних формах передбачені більшістю конституцій.
Звичайні закони	Можуть регулювати суспільні відносини, що утворюють предмет конституційного права. Базуються на конституції, уточнюють та деталізують її положення.	
Підзаконні нормативні акти	Акти глави держави, уряду, парламенту та інших уповноважених органів влади. Базуються на конституції та законах, виступають джерелом конституційного права у тій частині, яка стосується регулювання конституційних правовідносин.	Використовуються в усіх державах світу.
Регламенти парламентів та їх палат	Визначають процесуальний порядок роботи парламенту та законодавчу процедуру. Можуть затверджуватися законами, або підзаконними правовими актами.	Використовуються в усіх державах світу, де існують парламенти.
Правові доктрини, принципи та звичаї	Визначають основні засади конституційного права. Можуть не бути офіційно затверджені державою.	Використання залежить від специфіки національної правової традиції.

Місце джерела конституційного права у національній правовій системі конкретної держави може бути різним і залежить від специфіки її конституційного ладу, правової традиції, належності до тієї чи іншої *правової сім'ї*.

1.2. Sources of constitutional law

Typical system of constitutional law sources in foreign countries		
Kind of source	Description	Prevalence in the world
<i>Constitution as a framework act (in normative sense)</i>	Constitution is the main source of constitutional law in the vast majority of modern states. May exist in the form of a single codified act, or a system of normative acts with a special status.	They are widespread in the vast majority of modern states, except for those with an "unwritten constitution" (Great Britain, New Zealand).
<i>Acts of constitutional control</i>	Acts of constitutional control contain official interpretations of the constitution and legislation. They can abolish the legislation that does not comply with the provisions of the constitution.	In democratic states, constitutional court decisions are an integral part of the law.
<i>Constitutional agreements</i>	The document adopted as a result of agreement between parties and regulating the fundamental issues of constitutional law (sometimes with elements of international law).	Quite a rare phenomenon. For example, "Articles on the Union of Two States - Tanganyika and Zanzibar" 1964, which became the basis of the Constitution of the United Republic of Tanzania.
<i>International treaties and conventions</i>	As a result of ratification, international treaties become part of national legislation. They can regulate social relations that form the person of constitutional law.	International treaties ratified by parliaments are widely recognized as an integral part of legislation.
<i>Organic laws</i>	Acts adopted to comply with the <i>blanket</i> norms of the constitution. These acts are approved by a special, complicated procedure. They rank higher than «ordinary» legislative acts in the hierarchy of legislation.	They act in the states where such type of law is provided for by constitution (France, Spain, Georgia, etc.).
<i>Constitutional laws</i>	Constitutional laws regulate the most important state-legal relations (for example: elections, referendum, powers of state bodies and officials). They can make changes to constitution, or supply its articles.	They act in states where such type of law is provided for by constitution
<i>Extraordinary laws</i>	Extraordinary laws may deviate from the provisions of constitution. Such laws are adopted in exceptional, specific cases and for a specified period.	They act in the states where such a type of law is provided for by the constitution (Kazakhstan, Russian Federation, etc.).
<i>Legislative acts</i>	Legislative acts can regulate social relations that form the body of constitutional law. They are always based on constitution but can clarify and detail its provisions.	Used in all countries of the world.
<i>Secondary legislation (Sub-legal acts)</i>	Acts of the Head of state, government, Parliament and other state authorities. These acts can be considered a source of constitutional law in the part that deals with the regulation of constitutional legal relations. They are always based on constitution and laws.	
<i>Parliamentary rules</i>	Parliamentary rules regulate the internal organization of a parliament and legislative procedure. They may be approved by laws or by sub-legal acts (secondary legislation).	Used in all countries where parliaments exist.
<i>Legal doctrines, principles and customs</i>	Legal doctrines, principles and customs define the basic principles of constitutional law. They may not be officially approved by the state.	Usage depends on the specifics of national legal tradition.

- The rank of a certain source of constitutional law in the national legal system of a particular state may be different. It depends on the specifics of the constitutional system, legal tradition and legal system.

II. КОНСТИТУЦІЇ ТА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ

2.1. Походження терміну «конституція»

- Термін «конституція» походить від латинського слова «*constitutio*» – будова, установлення, устрій.
- Слово «*constitutio*» у якості юридичного терміну вперше зустрічається у державних актах Стародавнього Риму, які починалися фразою «*Rem Publicum Constituere...*» — «Римський народ установлює...». Пізніше з'явилися *Імператорські Конституції* – укази імператорів Риму, які мали силу закону і регулювали найрізноманітніші суспільні відносини.
- У середньовічній Європі конституціями іноді називали акти, що закріплювали права, привілеї та вольності окремих станів (наприклад, Magna Charta 1215 року в Англії, Великий березневий ордонанс 1357 року у Франції тощо).
- У XVIII ст.. Шарль-Луї Монтеск'є називав «конституцією» державний лад тогочасної Великобританії, із притаманними йому засобами обмеження влади держави.
- Після прийняття Конституції США у 1787 році, даний термін починають вживати для позначення основного закону держави.

2.2. Багатозначність поняття «конституція»

В юридичній науці терміном «конституція» позначають:

1. Основний закон держави, або низку базових правових актів, норм та принципів, які визначають засади конституційного ладу;
2. Сам конституційний лад, або державу, як юридичний феномен.

Перше значення можна розглядати у двох аспектах:

Широкий аспект	Вузький аспект
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Сукупність первісних і основоположних принципів і норм права</u>, відповідно до яких формується механізм державної влади, здійснюється управління державою та визначається статус людини і громадянина. • У такому значенні конституцію має <u>будь-яка сучасна держава</u>. 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Основний закон</u> держави (або конкретно визначена система таких законів), що визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування органів влади, виборчу систему, основні права, свободи і обов'язки громадян. • Конституції у такому значенні <u>виникли в епоху Просвітництва</u>. Першою такою конституцією, яка продовжує діяти і зараз, була Конституція США 1787 р. • На сьогодні абсолютна більшість держав мають конституції у вузькому значенні даного терміну.

2.3. Типологія конституцій

Сучасні конституції можна класифікувати за безліччю критеріїв: за способом прийняття, способом внесення змін, за ідеологічною спрямованістю тощо. З точки зору конституційного права, найбільш значущими видаються класифікації за юридичною формою та за способом дії, які характеризують конституції з формальної та змістовної сторони.

Класифікація за юридичною формою:

Конституції		Неписані
Писані	Уніактні (кодифіковані)	
<ul style="list-style-type: none"> • Мають форму єдиного нормативного акту або кількох актів, які мають статус основного закону (законів) держави; • Власне «конституції» у вузькому аспекті. 	<ul style="list-style-type: none"> • Мають форму єдиного нормативно-правового акту. <p><i>Конституції більшості сучасних країн.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Складаються з чітко не визначеної кількості джерел, серед яких можуть бути як формалізовані (акти парламенту, судові прецеденти), так і неформалізовані (звичай, загальні правові принципи тощо). <p><i>Конституції Великобританії та Нової Зеландії.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Складаються із кількох актів (основних законів), які регулюють різні інститути, або підгалузі конституційного права. <p><i>Конституції Австрійської Республіки, Ізраїлю.</i></p>		

II. CONSTITUTIONS AND CONSTITUTIONALISM

2.1. Origin of the term “constitution”

- The term "constitution" comes from the Latin word "*constitutio*" - the structure or establishment.
- The word "*constitutio*" as a legal term was firstly used in state acts of ancient Rome, which began with the words "*Rem Publicum Constituere...*" — "*The Roman People establish...*". Later the Imperial constitutions appeared. There were Roman emperors' decrees which had the force of law and regulated a wide variety of social relations.
- In medieval Europe, “constitutions” were acts that consolidated rights, privileges and freedoms of certain social classes (for example: Magna Charta of 1215 in England or Great Ordinance of 1357 in France, etc).
- In XVIII century Charles Louis Montesquieu described the state system of the Great Britain as a "constitution". It was the British mechanism for limiting state power.
- Since the adoption of the US Constitution in 1787, this term was used to refer to the fundamental law of a state.

2.2. Polysemy of the term “constitution”

In legal science, the term "constitution" means:

1. The basic law of a state, or a set of basic legal acts, norms and principles that determine the foundations of the constitutional order;
2. A constitutional system itself, or a state, as a legal phenomenon.

In the first sense, the term "constitution" may be used in two aspects:

Broad aspect	Narrow aspect
<ul style="list-style-type: none"> • <u>A set of fundamental principles and legal provisions</u>, which determine the mechanism of state power, competence of state bodies and the status of a person and a citizen. • In this sense, <u>any state</u> has a constitution. 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Basic law (legal act) of a state</u> (or a specific system of such acts) that determines the mechanism of state power, competence of state bodies and the status of a person and a citizen. • Constitution in this sense appeared in the Age of Enlightenment. The first such constitution in this sense was the US Constitution of 1787. It still remains valid. • Nowadays, the absolute majority of states have such constitutions.

2.3. Types of constitutions

Modern constitutions can be classified according to a variety of criteria: by way of adoption, by the order of making changes, by ideological orientation, etc. From the point of view of constitutional law, the most significant are classifications by legal form and by way of action. These indicators describe constitutions from formal and substantive sides.

Classification by legal form:

<i>Constitutions</i>		
<u><i>Written constitutions</i></u>		<u><i>Unwritten constitutions</i></u>
<ul style="list-style-type: none"> • They have the form of a single legislative act or several acts that have the status of the basic framework state law (laws); • "Constitution" in the narrow sense. 		<ul style="list-style-type: none"> • Consist of an uncertain number of sources, including both formalized (acts of parliament, judicial precedents) and non-formalized (customs, general legal principles).
<u><i>Codified constitutions</i></u>	<u><i>Uncodified constitutions</i></u>	
<ul style="list-style-type: none"> • Have the form of a single legal act. <p><i>Constitutions of the majority of modern states.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Composed of several acts (constitutional laws), which regulate different institutions or sub-branches of constitutional law. <p><i>The Constitutions of the Austrian Republic, Israel.</i></p>	
		<i>The Constitutions of Great Britain and New Zealand.</i>

Класифікація за способом юридичної дії (класифікація Карла Лоевентейна):

Конституції		
Нормативні	Номінальні	Семантичні
<p><i>Ознаки:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Містять норми прямої дії (можуть застосовуватись безпосередньо для регулювання суспільних відносин); 2. Не містять декларативних норм, або містять мінімальну кількість таких; 3. Зобов'язують владу у відносинах з громадянином; 4. Містять механізм юридичного захисту від порушень з боку держави. <p><i>Характерні для сучасних демократичних держав.</i></p>	<p><i>Ознаки:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Складаються з норм-деклараций, які є орієнтиром у правотворчій діяльності законодавця; 2. Не застосовуються безпосередньо для регулювання суспільних відносин; 3. Не містять фактичних зобов'язань та обмежень для державної влади; 4. Не мають механізму юридичного захисту і можуть вільно змінюватися законодавцем. <p><i>Характерні для тоталітарних та авторитарних країн.</i></p>	<p><i>Ознаки:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Не застосовуються навіть на формальному рівні у правотворчій діяльності; 2. Існують винятково у якості символів держави. <p><i>Характерні для перехідних суспільств, як правило, існують недовго.</i></p>

Дана класифікація є умовною. Не існує конституцій, які б абсолютно, за усіма ознаками відносилися до одного із зазначених видів. Класифікація конституцій конкретних держав здійснюється на основі того, до якого виду вони тяжіють за більшістю ознак.

Лише нормативні конституції є конституціями у юридичному сенсі та наділені вказаними нижче юридичними властивостями.

2.4. Юридичні властивості конституцій

1. Конституція є <u>установчим</u> законом	Конституція є проявом установчої влади, яка реалізується через референдум або представницький орган. Конституція – форма суспільного договору.
2. Конституція є <u>основним</u> законом	Конституція посідає верхню ланку ієрархії нормативно-правових актів. Дана властивість реалізується в тій мірі, в якій конституційні права та свободи реалізуються на практиці. <i>Дана властивість характерна винятково для нормативних конституцій.</i>
3. Конституція є <u>стабільним</u> законом	Стабільність Конституції забезпечується: або через ускладнений порядок її зміни (більшість писаних Конституцій), або у силу сталості юридичної традиції (Великобританія).

2.5. Зміна (трансформація) конституцій

Стабільність конституції є безумовною правовою цінністю, проте суспільний розвиток обумовлює необхідність трансформації конституції з метою її вдосконалення та пристосування до нових соціальних умов.

Шляхи трансформації конституцій	
<u>Розвиток конституцій</u>	<u>Перегляд конституцій</u>
<p><u>Поступове еволюційне</u> пристосування конституції до нових умов без зміни її офіційного тексту через акти тлумачення та правотворчу практику державних органів.</p> <p>Цей шлях характерний для країн із глибокою та <u>безперервною</u> правовою традицією: США, Великобританія, Сан-Марино, Нова Зеландія).</p>	<p><u>Внесення змін</u> до окремих положень конституції, або повна заміна старої конституції новою.</p> <p>Шлях, характерний як для країн, що розвиваються, так і для розвинутих демократичних держав, які не мали безперервної правової традиції – ФРН, Франція, Іспанія.</p>

Classification by the way of action (Karl Loewenstein's Classification):

Constitutions		
Normative	Nominal	Semantic
<p><i>Characteristic features:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Include legal rules of direct action (may apply directly to regulate public relations); 2. Contain none or minimum number of declarative provisions; 3. Obligate public authorities in relations with a citizen; 4. Include a mechanism of legal protection of constitution against illegal state activities. <p><i>Typical for modern democratic states.</i></p>	<p><i>Characteristic features:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Consist of declarative provisions which guide legislator in a lawmaking activity; 2. Cannot be applied directly to regulate public relations; 3. Do not contain actual restrictions for state authorities; 4. Do not contain a mechanism of legal protection of Constitution against illegal state activities. <p><i>Typical for totalitarian and authoritarian states.</i></p>	<p><i>Characteristic features:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Not applicable even at the formal level in law-making activities; 2. Exist exclusively as state symbols. <p><i>Typical for transitional societies, as a rule, last short.</i></p>

This classification is a theoretical one. There are no constitutions that would absolutely, by all indications, fall into one of the following types. Thus, the type of a specific constitution should be determined by the majority of features.

Only normative constitutions are constitutions in the legal sense. They have a number of basic legal features.

2.4. Basic features of constitution

Constitution is a <u>constituent law</u>	Constitution is a manifestation of the constitutive power, which is realized through a referendum or representative body. Constitution is a form of social contract.
Constitution is a <u>fundamental law</u>	Constitution tops the hierarchy of normative legal acts. This property is actually realized to the extent that constitutional rights and freedoms are realized in practice. <i>This property is typical exclusively for normative constitutions.</i>
Constitution is a <u>stable law</u>	Stability of constitution is ensured either through the complicated order of its change (most of the written constitutions), or due to constancy of legal tradition (Great Britain).

2.5. Transformation of constitutions

Stability of constitution is an absolute legal value. But the development of society requires the transformation of constitution in order to improve it and adapt to new social conditions.

Ways of constitutional transformation in foreign states	
<u>Evolution of constitution</u>	<u>Change (review) of constitution</u>
<p><u>Gradual evolutionary adaptation</u> of constitutional provisions to new social conditions without changing official text.</p> <p>Evolution is carried out through the acts of interpretation and law-making practice of state bodies.</p> <p>This path is typical for the states with a fundamental and <u>uninterrupted</u> legal tradition: The United States, Great Britain, San Marino, New Zealand).</p>	<p><u>The change</u> of certain provisions of constitution, or a complete replacement of an old constitution by a new one.</p> <p>The path is typical for both developing countries and for developed democratic states, which did not have a continuous legal tradition - Germany, France, Spain etc.</p>

2.6. Охорона конституції. Конституційний контроль

Конституційний контроль — діяльність компетентних суб'єктів щодо перевірки на відповідність конституції актів органів публічної влади, а так само громадських об'єднань, що здійснюють публічні функції або створені (формально і/або фактично) для участі у здійсненні публічної влади.

- Основною метою конституційного контролю є **недопущення порушення конституції законодавцем** шляхом прийняття законів, які не відповідають конституції.
- Конституційний контроль є обов'язковим елементом **нормативної конституції**.
- У більшості держав функція конституційного контролю покладається на судові органи.

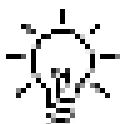
Моделі конституційного контролю			
Британська	Американська	Німецька	Французька
<p>1. Функція конституційного контролю покладається на усю судову систему.</p> <p>2. Суди розглядають питання конституційності норм законодавства у прив'язці до конкретних судових справ.</p> <p>3. Суд не має права скасувати норму, як не конституційну.</p> <p>4. Неконституційні норми блокуються шляхом їхнього тлумачення в контексті загальних конституційних принципів, в результаті чого створюється відповідний прецедент.</p> <p><i>Модель існує у країнах із неписаною Конституцією (Великобританія).</i></p>	<p>1. Функція конституційного контролю покладається на вищу судову ланку загальної юрисдикції (Верховний Суд).</p> <p>2. Суд розглядає питання конституційності норм у прив'язці до конкретних судових справ.</p> <p>3. Суд може визнати законодавчу норму неконституційною, що тягне за собою фактичну втрату її чинності.</p> <p><i>Подібні моделі існують зокрема у Мексиці, Норвегії, Японії, США.</i></p>	<p>1. Функція конституційного контролю та офіційного тлумачення конституції покладається на спеціально створений незалежний судовий орган – Конституційний суд.</p> <p>2. Конституційний суд формується органами влади та суддівського самоврядування за встановленими квотами.</p> <p>3. Суд може розглядати питання конституційності норм без прив'язки до конкретних судових справ.</p> <p>4. Існує чітко встановлене коло суб'єктів звернення та спеціальна процедура розгляду даних справ.</p> <p><i>Модель характерна для більшості країн континентальної Європи.</i></p>	<p>1. Функція конституційного контролю покладена на не судові органи: Державну раду та Конституційну раду.</p> <p>2. Конституційна рада здійснює конституційний контроль законопроектів на етапі їх прийняття.</p> <p>3. Державна рада здійснює подальший конституційний контроль.</p> <p><i>Модель передбачена Конституцією Франції.</i></p>

Доцільність покладення функції конституційного контролю на судову владу вперше теоретично обґрунтував один з авторів Конституції Сполучених Штатів Америки Александр Гамільтон у збірці статей «Федераліст». Остаточно повноваження Верховного суду США перевіряти закони на відповідність Конституції закріпилося рішенням у справі Марбері проти Медісона у 1803 році.

Ідея створення **конституційного суду**, як окремого незалежного судового органу, належить німецькому правнику Гансу Кельзену (1881 – 1973pp.).

2.7. Поняття конституціоналізму

Конституціоналізм – це механізм державної влади, обмежений конституцією; політична система, що спирається на конституцію і конституційні методи управління.

Ознаки конституціоналізму:

1. Наявність діючої **нормативної конституції**;
2. Наявність діючої системи захисту конституції (**конституційного контролю**).

- Конституціоналізм є однією з визначальних ознак сучасної розвинутої демократичної країни.

2.6. Protection of constitution. Constitutional control

Constitutional control — is any activity of compliance with constitution verification of acts of public authorities, as well as public associations that carry out public functions or are created (formally and / or actually) for participation in the exercise of public authority.

- The main purpose of constitutional control is to **prevent a constitutional violation by a legislator** i. e. adopting legislation acts that are not in conformity with constitution.
- Constitutional control is an absolutely essential element of a **normative Constitution**.
- In most states the constitutional control function lies with the Judiciary.

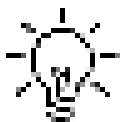
Constitutional control models in foreign countries			
British	American	German	French
<p>1. Constitutional control and interpretation of the constitution is carried out by the <u>judicial system</u> as a whole.</p> <p>2. The courts deal with the constitutionality of the statute rules in relation to certain court cases.</p> <p>3. The court does not have the right to cancel the norm which do not correspond to the Constitution.</p> <p>4. Unconstitutional norms are blocked by their interpretation in the context of general constitutional principles. As a result, an appropriate precedent is created.</p> <p><i>The model exists in unwritten Constitutions (United Kingdom).</i></p>	<p>1. Constitutional review is carried out by the highest judicial body of general jurisdiction (<u>Supreme Court</u>).</p> <p>2. The Court deals with the constitutionality of the statutes in relation to certain court cases.</p> <p>3. The Court is empowered to declare the provisions of the statute rules unconstitutional, which entails an actual loss of their validity.</p> <p><i>Such models exist in the USA, Mexico, Norway, and Japan.</i></p>	<p>1. Constitutional control and official interpretation of the Constitution are carried out by a specially created independent judicial body - a <u>Constitutional Court</u>.</p> <p>2. The Constitutional Court is formed by state authorities and judicial self-government in accordance with established quotas.</p> <p>3. The Court deals with cases of constitutionality of the statute rules provisions without reference to specific court cases.</p> <p>4. There is a clearly defined circle of persons to appeal and a special procedure for constitutional cases consideration.</p> <p><i>The model exists in the vast majority of Continental European countries.</i></p>	<p>1. Constitutional control is carried out <u>by nonjudicial authorities</u>: The State Council and the Constitutional Council.</p> <p>2. The Constitutional Council exercises constitutional control of draft laws at the stage of adoption.</p> <p>3. The State Council exercises the further constitutional control.</p> <p><i>The model exists in France and its former colonies.</i></p>

The expediency of imposing the function of constitutional control on judicial power was firstly theoretically grounded by one of the authors of the United States Constitution and US Treasury Secretary Alexander Hamilton in the collection of articles "Federalist". Ultimately, the authority of the United States Supreme Court to verify the laws of compliance with the Constitution was fixed after the judgment in the Marbury v. Madison case in 1803.

The concept of a constitutional court, as a separate independent body, belongs to the German lawyer Hans Kelsen (1881 – 1973).

2.7. Constitutionalism as a feature of a constitutional system

Constitutionalism – is a mechanism of state power limited by the constitution; a political system based on the constitution and constitutional methods of governance.

Basic features of constitutionalism

1. An efficient normative constitution.
2. An efficient system of constitutional control.

- Constitutionalism is one of the most relevant features of a modern democratic state.

III. ФОРМИ ДЕРЖАВИ

Форма держави визначається за трьома параметрами:

- 1 **Форма державного устрою** - територіальна або національно-територіальна організація держави, спосіб поділу території держави на складові частини та розподіл влади та повноважень між ними.
- 2 **Форма політичного режиму** - сукупність засобів і методів здійснення політичної влади, відображає характер взаємовідносин громадян і держави.
- 3 **Форма правління** - природа державної влади, система її найвищих органів, порядок їх формування і особливості розподілу повноважень між ними, а також взаємовідносини з населенням держави.

3.1. Форми державного устрою

Унітарна держава	Федеративна держава (Федерація)
<i>Державна територія поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, які не мають елементів державності та не володіють суверенними правами.</i>	<i>Державна територія складається із суб'єктів федерації - державоподібних утворень, наділених окремими ознаками суверенітету.</i>
Америка	
Республіка Чилі, Співдружність Багамських Островів, Домініканська Республіка, Соціалістична Республіка Куба, Нікарагуа, Республіка Гондурас, Республіка Перу, Республіка Парагвай, Республіка Панама....	США, Канада, Мексиканські сполучені штати, Федеральна Республіка Бразилія, Аргентинська Республіка...
Європа	
Республіка Ірландія, Ісландія, Португальська Республіка, Французька Республіка, Італійська Республіка, Місто-держава Ватикан, Королівство Норвегія, Велике Герцогство Люксембург, Республіка Польща, Республіка Білорусь...	Королівство Бельгія, Федеративна Республіка Німеччина, Австрійська Республіка, Швейцарська конфедерація, Російська Федерація...
Азія	
Турецька Республіка, Держава Ізраїль, Сирійська Арабська Республіка, Оман, Киргизька Республіка, Республіка Таджикистан, Держава Катар, Японія...	Об'єднані Арабські Емірати, Республіка Індія, Малайзія, Республіка Ірак, Ісламська Республіка Пакистан...
Африка	
Алжирська Народна Демократична Республіка, Республіка Ангола, Арабська Республіка Єгипет, Держава Лівія, Чад, Об'єднана Республіка Танзанія, Південно-Африканська Республіка...	Федеративна Республіка Нігерія, Судан, Сомалі, Федеративна Демократична Республіка Ефіопія...
Австралія та Океанія	
Нова Зеландія, Папуа – Нова Гвінея, Республіка Фіджі, Республіка Маршалловий Острови, Незалежна Держава Самоа...	Австралійський союз, Федеративні Штати Мікронезії...

Окремі держави (наприклад, Великобританія, Іспанія тощо) вважаються унітарними, проте їхні території включають утворення з широкими автономними правами. Такі держави називають «**складними унітарними**». Де-факто, вони поєднують елементи унітарності та федералізму.

III. TYPES (FORMS) OF FOREIGN STATES

The type of a state is determined by three aspects:

- 1 **Type of state structure** - the territorial structure of a state, the way of its division into territorial constituent parts and the distribution of power among them.
- 2 **Type of political regime** - the system of methods of exercising political power, reflects the nature of the relationship between citizens and the state.
- 3 **Type of government** - the nature of the state power, the system of governmental bodies, the order of their formation and the peculiarities of the distribution of powers among them, as well as their relationship with people.

3.1. Types of state structure

Unitary state	Federation
<i>The state territory is divided into administrative-territorial units that do not have state status elements and do not have sovereign rights.</i>	<i>T</i>
America	
Republic of Chile, Commonwealth of the Bahamas, Dominican Republic, Socialist Republic of Cuba, Nicaragua, Republic of Honduras, Republic of Peru, Republic of Paraguay, Republic of Panama ...	USA, Canada, United Mexican States, Federal Republic of Brazil, Argentine Republic ...
Europe	
Republic of Ireland, Iceland, Portuguese Republic, French Republic, Italian Republic, Vatican, Kingdom of Norway, Grand Duchy of Luxembourg, Republic of Poland, Republic of Belarus...	Kingdom of Belgium, Federal Republic of Germany, the Austrian Republic, Swiss Confederation, Russian Federation...
Asia	
Turkish Republic, State of Israel, Syrian Arab Republic, Oman, Kyrgyz Republic, Republic of Tajikistan, State of Qatar, Japan ...	United Arab Emirates, Republic of India, Malaysia, Republic of Iraq, Islamic Republic of Pakistan ...
Africa	
Algeria People's Democratic Republic, Republic Angola, Arab Republic of Egypt, State of Libya, Chad, United Republic of Tanzania, South Africa....	Federal Republic of Nigeria, Sudan, Somalia, Federal Democratic Republic of Ethiopia ...
Australia and Oceania	
New Zealand, Papua New Guinea, Republic of Fiji, Republic of Marshall Islands, Independent State of Samoa...	Australian Union, Federated States of Micronesia...

Some states (such as Great Britain, Spain, etc.) are considered unitary, although their territories include autonomous parts with very broad rights. Such states are called «complex unitary». De facto, they combine elements of unitarity and federalism.

3.2. Форми політичного режиму

Демократичний	Авторитарний	Тоталітарний
<p>- Наявність <u>плюралістичної демократії</u> (існування в суспільстві різних ідеологій, які вільно конкурують між собою);</p> <p>- реалізується принцип поділу влад (система стримувань і противаг);</p> <p>- громадяни здійснюють владу на основі рівного та вільного волевиявлення;</p> <p>- гарантується діяльність різних партій;</p> <p>- жодна ідеологія не є загальнообов'язковою;</p> <p>- гарантуються та захищаються політичні права меншостей.</p>	<p>- <u>Всю, чи більшу частину влади, зосереджено в руках однієї особи або групи осіб;</u></p> <p>- <u>представницькі органи відсутні або виконують факультативні, дорадчі функції;</u></p> <p>- офіційна ідеологія, як правило, існує, проте її підтримка усіма членами суспільства державою не вимагається;</p> <p>- найстаріша історична форма політичного режиму</p>	<p>- <u>Держава здійснює повний (тотальний) контроль над усіма аспектами життя суспільства та особистості;</u></p> <p>- тоталітарні режими, як правило, позиціонують себе у якості «альтернативних демократій» (наприклад, режим «народної демократії» у Корейській Народній Демократичній Республіці);</p> <p>- тоталітарні режими, як правило, встановлювались внаслідок насильницького захоплення влади (революції, перевороту);</p> <p>- характерна наявність загальнообов'язкової ідеології.</p>
Америка		
Канада, США, Мексиканські Сполучені Штати...	Боліваріанська Республіка Венесуела (де-факто).	Соціалістична Республіка Куба (м'яка форма).
Європа		
Республіка Ірландія, Португальська Республіка, Французька Республіка, Республіка Італія, Великобританія, Федеративна Республіка Німеччина, Австрійська Республіка...		
Азія		
Турецька Республіка, Держава Ізраїль, Республіка Індія, Японія, Республіка Корея...	Об'єднані Арабські Емірати, Ісламська Республіка Іран, Королівство Саудівська Аравія.	Корейська Народна Демократична Республіка (режим «народної демократії»).
Африка		
Південно-Африканська Республіка, Республіка Намібія, Республіка Ботсвана, Республіка Нігер.	Королівство Марокко, Республіка Малі, Ісламська Республіка Мавританія, Республіка Уганда (де-факто).	
Австралія і Океанія		
Австралійський союз, Папуа-Нова Гвінея, Нова Зеландія, Федеративні Штати Мікронезії.	Держава Бруней-Даруссалам (де-факто).	

- Сучасні політичні режими, як правило, офіційно не називають себе «авторитарними» або «тоталітарними». Тому, в Західній теорії конституційного права дані поняття використовуються для позначення тих режимів, які підпадають під відповідні визначення за фактичними ознаками. Причому, сама ідентифікація таких режимів може бути різною (*народна демократія, органічна демократія, соціалістична демократія* тощо).

- Значна кількість держав має перехідні режими. Такі держави, як правило, ідентифікують себе як «демократичні», проте, де-факто, поєднують ознаки як демократії так і авторитаризму, а іноді і тоталітаризму (КНР, Республіка Білорусь, Російська Федерація тощо).

Тоталітарні системи виникли у ХХ сторіччі, коли з'явилися технічні можливості інформаційного контролю над суспільством. Термін «*тоталітарна держава*» вперше використав італійський диктатор Беніто Муссоліні у цілком позитивному сенсі. До кінця ХХ ст. майже усі тоталітарні режими припинили існування.

3.2. Types of political regime

Democratic	Authoritarian	Totalitarian
<ul style="list-style-type: none"> - The <u>pluralist democracy</u> (the existence of various ideologies in society that compete freely with each other) - the principle of separation of powers (the system of checks and balances); - citizens implement public power on the basis of equal and free expression of will; - the activity of different parties is guaranteed; - no ideology is obligatory; - political rights of minority are guaranteed and protected. 	<ul style="list-style-type: none"> - All (or most) of the state power is consolidated by one person or a group of persons; - representative bodies are either absent or perform optional functions; - usually the official ideology exists, but does not require support from all; - the oldest form of political regime. 	<ul style="list-style-type: none"> - The state implements <u>complete (total) control over all aspects of social and private life</u>; - totalitarian regimes tend to position themselves as "alternative democracies" (E.g., "popular democracy" in Korean People's Democratic Republic); - totalitarian regimes, as a rule, were established as a result of violent seizure of power (revolutions, coups); - the presence of a compulsory state ideology.
America		
Canada, USA, United Mexican States.	Bolivarian Republic of Venezuela (de facto).	Socialist Republic of Cuba ("soft" version).
Europe		
Republic of Ireland, Iceland, Portuguese Republic, French Republic, Italian Republic, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Kingdom of Belgium, Federal Republic of Germany, Austrian Republic, Kingdom of Spain ...		
Asia		
Turkish Republic, State of Israel, Republic of India, Japan, Republic of Korea...	United Arab Emirates, Islamic Republic of Pakistan, Islamic Republic of Iran, Kingdom of Saudi Arabia.	Korean People's Democratic Republic ("people's democracy" regime).
Africa		
South Africa, Republic of Namibia, Republic of Botswana, Republic of Niger.	Kingdom of Morocco, Republic of Mali, Islamic Republic of Mauritania, Republic of Uganda (de facto).	
Australia and Oceania		
Australian Alliance, Papua New Guinea, New Zealand, Federated States of Micronesia.	Nation of Brunei (de facto).	

- Modern political regimes, as a rule, do not officially call themselves "authoritarian" or "totalitarian". Therefore, in Western constitutional law theory, these notions are used to refer to those modes that fall under the corresponding definitions by factual features. And the self-identification of such regimes may be different (people's democracy, organic democracy, socialist democracy, etc.).
- A significant number of states have transitional regimes. Such states usually identify themselves as "democratic", but, de facto, they combine signs of democracy and authoritarianism, or sometimes even totalitarianism (the People's Republic of China, the Republic of Belarus, the Russian Federation, etc.).

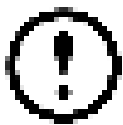
Totalitarian systems appeared in the XX century, along with technical possibilities of information control over society. The term "totalitarian state" was first used by the Italian dictator Benito Mussolini in a very positive sense. By the end of the XX century, almost all totalitarian regimes ceased to exist.

3.3. Форми правління

Монархія		Республіка			
Від грец. "μοναρχία" – "одновладдя". Главою держави та уособленням влади визнається монарх (спадковий або виборний).		Від лат. "Res publica" – "спільна справа". Джерелом влади вважається народ в цілому, або певна соціальна група. Глава держави – виборна посадова особа (Президент).			
<i>Абсолютна*</i>	<i>Конституційна</i>	<i>Президентська</i>	<i>Парламентська</i>	<i>Змішана</i>	<i>«Однопартійна» (та інші види антидемократичних «республік»)*</i>
- Влада монарха юридично необмежена та не підконтрольна виборним органам; - монарх уособлює усі гілки влади; - можуть існувати виборні органи, проте остаточні рішення приймаються монархом.	- Повноваження монарха чітко визначені конституцією, часто мають символічний характер; - законодавчу владу здійснює виборний парламент; - виконавча влада належить уряду підконтрольному парламенту.	- Президент є главою держави та <u>виконавчої влади</u> ; - президент обирається всенародно; - президент формує уряд та очолює його; - функції парламенту в основному обмежені суто законодавчою сферою.	- Президент є главою держави; - влада президента часто має символічний характер; - президент обирається парламентом; - уряд формується парламентом.	- Поєднує елементи парламентської та президентської республік; - в залежності від того, які елементи переважають, серед змішаних республік виділяють <u>президентсько-парламентські</u> та <u>парламентсько-президентські</u> .	- Побудована на базі абсолютного домінування однієї політичної сили; - керівний апарат партії зрощений із апаратом держави; - відсутня конкуренція між гілками влади; - Інститути президента та парламенту, як правило існують, проте їх функції не співпадають із функціями аналогічних інститутів у інших типах республік.
<i>Характерна для авторитарних режимів.</i>	<i>Поширена серед країн Західної Європи та деяких демократичних країн Далекого Сходу.</i>	<i>Характерна для країн Північної та Південної Америки, а також Африканських країн.</i>	<i>Поширена серед країн Європи.</i>	<i>Характерна для країн Центральної та Східної Європи, деяких Азійських республік.</i>	<i>Характерна для тоталітарних та авторитарних держав.</i>

- Більшість держав Західної Європи є конституційними монархіями.
- **Теократичною монархією** називається форма правління, за якої глава держави є одночасно релігійним лідером. Наприклад: Ватикан (Папа Римський є одночасно монархом і главою Католицької церкви); Великобританія (британський монарх є номінальним главою Англійської церкви та має титул «захисник віри»).
- Різновидом конституційної є **дуалістична монархія** – форма правління, за якої парламент реалізує законодавчу владу, а монарх – виконавчу владу. Іноді дуалістичну монархію розглядають як самостійну форму правління. У сучасному світі така форма монархії – явище рідкісне (Марокко).

***Демократичні конституційні системи** (власне конституції у вузькому сенсі) реалізуються у формах конституційної монархії, а також президентської, парламентської та змішаної республік. Державна влада в абсолютних монархіях та однопартійних «республіках» не обмежується конституцією та законами. Відповідно у таких державах відсутній конституціоналізм, а «конституція» позбавлена юридичних властивостей.

3.3. Types of government

Monarchy		Republic			
<p><i>From greek "μοναρχία" - "oneself government".</i></p> <p>The head of state and the personification of power is a monarch (hereditary or elective sovereign).</p>		<p><i>From latin "Res publica" - "common cause".</i></p> <p>The source of power is people, or a certain social group. Head of State is an elected official (President).</p>			
<i>Absolute*</i>	Constitutional	Presidential	Parliamentary	Mixed	<i>Single – party (and other types of anti-democratic states)*</i>
<p>- The power of a monarch is legally unlimited and is not controlled by the elected bodies;</p> <p>- a monarch concentrates all branches of state power;</p> <p>- there may be elective bodies, but their decisions can be blocked by a monarch.</p>	<p>- The powers of the monarch are clearly defined by a constitution; they often have a nominal nature;</p> <p>- the head of state is a monarch;</p> <p>- legislative power is implemented by the parliament;</p> <p>- executive power belongs to the government under the control of the Parliament.</p>	<p>- A president is the head of state and executive power;</p> <p>- a president is elected by popular vote;</p> <p>- a president forms the government and heads it;</p> <p>- functions of parliament are largely limited to the legislative sphere.</p>	<p>- A president is the head of state;</p> <p>- authority of a president often has a nominal nature;</p> <p>- a president is elected by parliament;</p> <p>- a government body is formed by a parliament.</p>	<p>- Combines some elements of the parliamentary and presidential republics;</p> <p>- depending on which elements prevail, mixed republics can be the presidential-parliamentary and parliamentary-presidential republics.</p>	<p>- Built on the basis of absolute domination of one political party;</p> <p>- the party's governing body is connected with the state authority;</p> <p>- there is no competition between the branches of power;</p> <p>- institutes of the president and parliament, as a rule, exist, but their functions do not coincide with the functions of similar institutions in other types of republics.</p>
<p><i>Typical for authoritarian regimes.</i></p>	<p><i>Widespread among countries of Western Europe and some democratic countries of the Far East.</i></p>	<p><i>Typical for North and South America, as well as some African countries.</i></p>	<p><i>Widespread among the European countries.</i></p>	<p><i>Typical for Central and Eastern Europe, some Asian republics.</i></p>	<p><i>Typical for totalitarian and authoritarian states.</i></p>

- The majority of Western European states are constitutional monarchies.
- Theocratic monarchy is a form of government, in which the head of state is a religious leader at the same time. For example: The Vatican (the Pope is both the monarch and the head of the Catholic Church); Great Britain (the British monarch is the nominal head of the Anglican Church and holds the title of the "Defender of the Faith").
- A **dualistic monarchy** is a kind of constitutional one. It is a type of government in which the Parliament implements legislative power, and the monarch implements executive one. Sometimes a dualistic monarchy is seen as an independent form of government. In the modern world this form of monarchy is a rare phenomenon (Morocco).

***Democratic constitutional systems** are implemented in constitutional monarchies, as well as in presidential, parliamentary and mixed republics. State power in absolute monarchies and one-party "republics" is not limited by the constitution and law. Thus, in such states there is no constitutionalism, and a "constitution" don't have basic legal features.

Форми правління у зарубіжних країнах (Приклади)					
Монархія		Республіка			
Абсолютна	Конституційна	Президентська	Парламентська	Змішана	Однопартійна
<i>Америка</i>					
	Канада, Ямайка, Сент-Вінсент і Гренадини <i>(Формальним главою зазначених держав визнається Британський монарх).</i>	США, Мексиканські Сполучені Штати, Федеративна Республіка Бразилія, Венесуела, Республіка Чилі.		Кооперативна республіка Гайана.	Соціалістична Республіка Куба.
<i>Європа</i>					
Місто-держава Ватикан (виборна, теократична монархія).	Великобританія, Королівство Норвегія, Королівство Іспанія, Королівство Бельгія, Нідерланди, Князівство Монако...	Республіка Білорусь.	Федеративна Республіка Німеччина, Італійська Республіка, Грецька Республіка, Республіка Австрія, Фінляндська Республіка.	Республіка Франція, Португальська Республіка, Румунія, Республіка Польща.	
<i>Азія</i>					
Об'єднані Арабські Емірати, Королівство Саудівська Аравія, Оман, Держава Катар.	Японія, Королівство Таїланд, Хашимітське Королівство Йорданія...	Ісламська Республіка Іран, Туркменістан, Республіка Казахстан, Єменська Республіка, Держава Бірма, Турецька Республіка...	Держава Ізраїль, Республіка Пакистан...	Республіка Індія (проте на практиці влада Президента слабка), Киргизька Республіка.	Корейська Народна Демократична Республіка, Китайська народна демократична республіка, Соціалістична Республіка В'єтнам.
<i>Африка</i>					
Королівство Свазіленд.	Королівство Марокко, Королівство Лесото.	Республіка Судан, Республіка Чад, Республіка Ангола, Республіка Намібія, Федеративна Республіка Нігерія.	Держава Лівія.		Сахарська Арабська Демократична Республіка <i>(частково визнана держава).</i>
<i>Австралія та Океанія</i>					
Держава Бруней-Даруссалам <i>(місцевий монарх визнає Британського монарха своїм сюзереном).</i>	Австралійський Союз, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Соломонові Острови... <i>(Формальним главою цих держав визнається Британський монарх).</i>	Республіка Індонезія, Республіка Філіппіни.			

Types of government in foreign states (Examples)					
Monarchy		Republic			
Absolute	Constitutional	Presidential	Parliamentary	Mixed	Single - party
<i>America</i>					
	Canada, Jamaica, Saint Vincent and the Grenadines <i>(Formal head of these states is the British monarch).</i>	United States of America, United Mexican States, Federative Republic of Brazil, Argentina, Venezuela, Republic of Chile.		Republic of Guyana.	Socialist Republic of Cuba.
<i>Europe</i>					
Vatican City State <i>(elective, theocratic monarchy)</i>	Great Britain, Kingdom of Norway, Kingdom of Spain, Kingdom of Belgium, Netherlands, Principality of Monaco ...	Republic of Belarus.	Federal Republic of Germany, the Italian Republic, the Hellenic Republic (Greece), Republic of Austria, Republic of Finland.	French Republic, Portuguese Republic, Romania, Republic of Poland.	
<i>Asia</i>					
United Arab Emirates, Kingdom of Saudi Arabia, Oman, State of Qatar.	Japan, Kingdom of Thailand, Hashemite Kingdom of Jordan ...	Islamic Republic of Iran, Turkmenistan, Republic of Kazakhstan, Yemen Republic, State of Burma, Turkish Republic ...	State of Israel, Republic of Pakistan.	Republic of India (but actually the president's power is weak), Kirghiz Republic.	Democratic People's Republic of Korea, People's Republic of China, Socialist Republic of Vietnam.
<i>Africa</i>					
Kingdom of Swaziland.	Kingdom of Morocco, Kingdom of Lesotho.	Republic of the Sudan, Republic of Chad, Republic of Angola, Republic of Namibia, Federative Republic, Republic of Nigeria.	State of Libya.		Sahara Arab Democratic Republic (partially recognized state).
<i>Australia and Oceania</i>					
Nation of Brunei <i>(the local monarch recognizes the British monarch as his suzerain).</i>	Australian Union, New Zealand, Papua New Guinea, Solomon Islands, Kingdom of Tonga <i>(Nominal head of these states is the British monarch).</i>	Republic of Indonesia, Republic of the Philippines.			

IV. ДЕРЖАВА ТА ЇЇ АТРИБУТИ

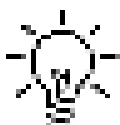
4.1. Поняття та види атрибутів держави

Атрибути держави – це конституційно визначені невід’ємні характеристики держави, які слугують засобами її ідентифікації як суб’єкта права на національному та міжнародному рівні. Атрибути держави є предметом конституційного регулювання.

Види атрибутів держави	
Змістовні (Є невід’ємними елементами держави, що визначають її правосуб’єктність) <ul style="list-style-type: none">• Територія• Державний суверенітет• Громадяни	Формальні (Слугують засобами формальної ідентифікації держави) <ul style="list-style-type: none">• Столиця• Державні символи• Державна (офіційна) мова

4.2. Поняття та складові суверенітету

Державний суверенітет – це верховенство держави на своїй території та незалежність у міжнародних відносинах.

Складові державного суверенітету	
Територіальний суверенітет <i>Право держави здійснювати виключну юрисдикцію щодо всіх осіб і предметів на своїй території, а також право не допускати на своїй території протиправної діяльності будь-якої іншої держави або організації.</i>	Міжнародний суверенітет <i>Міжнародне визнання держави суб’єктом міжнародних відносин, а також право і обов’язок держави захищати своїх громадян, які знаходяться за її межами.</i>

Державні утворення, які фактично володіють територіальним суверенітетом та іншими атрибутами держави, проте не мають міжнародного визнання, називають **«невизнаними державами»**.

Якщо такі утворення отримали визнання лише кількох держав, вони називаються **«частково визнаними державами»**.

Серед частково визнаних держав зустрічаються доволі успішні в економічному та соціальному плані утворення (наприклад, Республіка Китай, більше відома, як Тайвань – за назвою острова, на якому вона розташована).

Територія держави – (лат. *territorium* — область, територія; від *terra* — земля) — обмежена державними кордонами частина земної кулі, що знаходиться під суверенітетом певної держави.

Складові території держави	
Простір суходолу	Внутрішні і територіальні води (до 12 морських миль від берегової лінії)
Острови і архіпелаги у відкритому морі	Територія посольств
Надра (до технічно доступної глибини)	Морські, річкові, повітряні і космічні судна
Континентальний шельф (частина континенту, занурена нижче рівня моря - від берегової лінії до перегину на глибині приблизно 200 м).	Технічні споруди в надрах відкритого моря (у тому числі кабелі та трубопроводи, що з’єднують території держав).

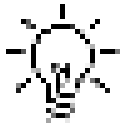

Анклав – (фр. *enclave* — від лат. *inclavare* — закривати на ключ) — держава, або її частина, оточена з усіх сторін територією іншої держави (Наприклад: Держава Ватикан оточена територією Італії; італійське місто Кальпоне у Швейцарії). Якщо анклав має морський берег, його називають напіванклавом (наприклад, Гамбія, Монако).

Ексclave — це несuverенний регіон, відокремлений від основної території країни і оточений більш ніж однією державою (наприклад, Калінінградська область Російської Федерації).

IV. STATE ATTRIBUTES

4.1. Definitions and types of state attributes

State attributes – are constitutionally defined means of its identification as a person (subject) of law at the national and international levels. State attributes are the object of constitutional regulation.

Kinds of state attributes of foreign states	
<p style="text-align: center;">Substantial</p> <p style="text-align: center;"><i>(They are integral elements of the state that determine its legal personality)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • National (state) territory • National (state) sovereignty • Citizens 	<p style="text-align: center;">Formal</p> <p style="text-align: center;"><i>(Serve as a means of formal state identification)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Capital • State symbols • Official language

4.2. Definition and elements of sovereignty

State (national) sovereignty is the rule of state within its territory and independence in international relations.

Components of state sovereignty	
<p style="text-align: center;">Territorial sovereignty</p> <p style="text-align: center;"><i>The right of a State to exercise exclusive jurisdiction over all persons and objects in its territory, and the right not to allow the illegal activities of any other State or organization within its territory.</i></p>	<p style="text-align: center;">International sovereignty</p> <p style="text-align: center;"><i>International recognition of a state as a participant of international relations. The right and obligation of the state to protect the citizens outside its borders.</i></p>

State entities that actually have territorial sovereignty and other attributes of the state, but do not have international recognition, are called «**unrecognized states**».

If such entities have been recognized by only a few states, they are called «**partially recognized states**».

Some partially recognized states are quite successful in economic and social terms of formation (for example, the Republic of China, better known as Taiwan - by the name of the island on which it is located).

National (state) territory – (lat. *territorium* — region, territory; by *terra* — land) — enclosed part of the globe that is under the sovereignty of a particular state.

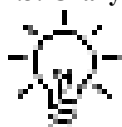
Elements of national (state) territory	
Land space	Inland and territorial waters <i>(up to 12 nautical miles from the shoreline).</i>
Islands and archipelagos in the open sea	Territories of embassies
Bowels of the Earth <i>(to technically accessible depth).</i>	Sea, river, air and space craft
Continental shelf <i>(part of the continent submerged below sea level - from the shoreline to a bend at a depth of approximately 200 m).</i>	Technical structures in the open sea subsoils <i>(Including cables and pipelines connecting countries).</i>

Enclave – (fr. *enclave* — by Lat. *inclavare* — lock with key) — a state, or part thereof, surrounded on all sides by the territory of another state (for example: Vatican City and the Republic of San Marino, surrounded by the territory of Italy, and as well as the Italian city of Calpone in Switzerland). If the enclave has a seashore, it is called a “semi-enclave” (for example, Gambia, Monaco).

Exclave is a non-sovereign region separated from the main territory of the country and surrounded by more than one state (for example, the Kaliningrad region of the Russian Federation).

4.3. Статус офіційної мови в зарубіжних державах

Державна (офіційна) мова – мова, яка, згідно конституції та законодавства відповідної держави, має особливий офіційний статус та використовується у публічній сфері (законодавство, публічне адміністрування, судочинство).

Види правового регулювання статусу офіційної мови			
Жорстка офіційна одномовність	М'яка офіційна одномовність	Перехідна офіційна одномовність	Офіційна багатомовність
У публічній сфері використовується лише одна офіційна мова.	На загальнодержавному рівні використовується лише одна офіційна мова. Цією мовою видаються усі офіційні акти держави. Разом із тим, на регіональному рівні допускається використання інших мов (як правило, мов більшості населення).	Тимчасово, у якості офіційної, використовується мова колишнього колонізатора. Паралельно розвивається власна мова.	На загальнодержавному рівні паралельно використовується дві, або більше офіційних мов.
До держав з жорсткою офіційною одномовністю, зокрема, належать США, Франція, Федеративна Республіка Німеччина.	До держав з м'якою офіційною одномовністю відносяться держави із національними автономіями, або чисельними національними меншинами (Іспанія, Великобританія, Російська Федерація, Індія).	До держав з м'якою офіційною одномовністю належать окремі держави, які у середині ХХ ст. звільнилися від колоніального гніту (Зокрема держави Тропічної Африки: Ангола, Конго, Нігерія).	Явище не поширене у світі. Така система характерна для окремих федерацій, історично сформованих різномовними суб'єктами (Швейцарія, Бельгія, Канада, Південно-Африканська Республіка).

4.4. Статус столиць

Столиця – це головне місто держави, як правило, місце офіційного перебування її глави.

- Деякі країни можуть мати кілька столиць. Наприклад, Південно-Африканська Республіка має 3 столиці: Преторія (адміністративна столиця – місце перебування уряду), Кейптаун (законодавча столиця – місце розташування парламенту) та Бумфонтейн (судова столиця – місце розташування Верховного суду).
- Статус деяких столиць може визначитися по різному. Наприклад, статус фактичної столиці частково визнаної держави Китайська Республіка визначається як «місце тимчасового перебування уряду Китайської Республіки на період комуністичного заколоту».

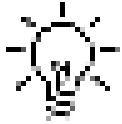
4.5. Державні символи

Державний прапор	Полотнище тканини правильної геометричної (найчастіше, прямокутної) форми, підвішене на жердині, або щоглі, що зображує певну комбінацію кольорів і символів.
Державний герб	(від пол. <i>herb</i> , від нім. <i>Erbe</i> — спадщина) — емблема, усталений відповідно до законів геральдики відмітний символічний знак (зображення), що належить державі.
Державний (національний) гімн	Урочистий музичний чи музично-поетичний твір, який використовується у випадках переважно передбачених соціальним законом: перш за все при громадських святкуваннях, заходах, державних святах, церемоніях та ритуалах.
Девіз	Короткий урочистий вислів, що, як правило, пояснює зміст герба. Наприклад: «Різні люди єднаються!» (Південно-Африканська Республіка); «Ми покладаємося на Бога!» (США).

Не кожна держава має усі зазначені державні символи. Зокрема, більшість держав не має офіційного девізу.

4.3. Status of official languages

The state (official) language is the language with special official status used in the public sphere of the state (law, public administration, justice).

Types of legal regulation of the status of the official language			
Strict official monolingualism	Soft official monolingualism	Transitional official monolingualism	Official multilingualism
<p>Only one official language is used in the public sphere.</p> <p><i>States with rigid official monolingualism, in particular, include the United States of America, France, the Federal Republic of Germany.</i></p>	<p>At the national level, only one official language is used. All official acts of the state are issued in this language. However other languages (usually of the majority of the population) are allowed at the regional level.</p> <p><i>Countries with soft official monolingualism are mainly those with national autonomies or numerous national minorities (Spain, Great Britain, Russian Federation, India).</i></p>	<p>The language of the former colonialist is temporarily used as an official language. In parallel its own language is developing.</p> <p><i>Countries with mild official unilingualism are individual states that, in the mid-twentieth century, have freed themselves from colonial oppression (including those of Tropical Africa: Angola, Congo, Nigeria).</i></p>	<p>At the national level, two or more official languages are used in parallel.</p> <p><i>The phenomenon is not common in the world. Such a system is typical for individual federations historically formed by multilingual entities (Switzerland, Belgium, Canada, South Africa).</i></p>

4.4. Status of capital cities

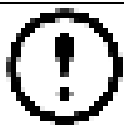
The capital is a metropolitan city of the state, as a rule, the official seat of its head.

- Some countries may have several capitals. For example, South Africa has 3 capitals: Pretoria (Administrative capital), Cape Town (Legislative capital) and Boomfontein (Judicial capital).
- The status of some capitals may be different. For example, the status of the actual capital of a partially recognized state is defined by the Republic of China as «*the place of temporary residence of the Government of the Republic of China during the communist uprising*».

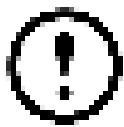
4.5. State symbols

National flag	A panel of a regular geometric (often rectangular) shape, suspended on a pole or mast, depicting a certain combination of national colors and symbols.
State coat of arms	An emblem a distinctive symbolic sign (image) belonging to the state established in accordance with the laws of heraldry.
National hymn	A solemn musical or musical-poetic work that is used in cases predominantly provided by social law: especially in public celebrations, events, public holidays, ceremonies and rituals.
Motto	A short statement that usually explains the meaning of the coat of arms. For example: "Diverse People Unite!" (South African Republic); "In God We Trust!" (USA).

Not all modern states have all of these state symbols. In particular, most states have no official motto.

Види та елементи гербів	
<p style="text-align: center;">Малий герб</p> <p>Складається зі щита та зображеного на ньому малюнку (гербових фігур).</p> <p>У монархічних державах щит може бути увінчаний короною.</p>	<p style="text-align: center;">Великий герб</p> <p>Складається зі щита із гербовими фігурами (який є його центральним елементом) та оточуючих додаткових елементів.</p>
<p style="text-align: center;">Елементи малого герба (на прикладі державного герба ФРН)</p> <p>1. – Щит; 2. – Гербова фігура (Орел); 3. – Гербові кольори (<i>жовтий, чорний, червоний</i>).</p>	<p style="text-align: center;">Елементи класичного великого герба (на прикладі державного герба Великобританії)</p> <p>1. – Щит із гербовими фігурами та кольорами; 2. – Щитотримачі; 3. – Орден; 4. – Стрічка з девізом ("<i>Dieu et mon droit</i>" – фр. «Бог і моє право»); 5. – Намет; 6. – Шолом; 7. – Корона; 8. – Нашоломник; 9. – Постамент.</p>

Великі герби, зокрема, мають: Великобританія, Республіка Сербія, Республіка Болгарія, Князівство Монако, Фінляндська Республіка, Грузія, Республіка Вірменія, Південно Африканська Республіка, Федеративна Республіка Нігерія, Малайзія, Ямайка та інші.

Значна кількість держав (особливо в Європі) мають тільки малі герби. До таких держав, наприклад, належать: Федеративна Республіка Німеччина, Російська Федерація, Республіка Польща, Королівство Данія, Королівство Норвегія, Литовська Республіка, Угорщина, Ватикан та інші.

- Вивченням прапорів займається спеціальна наука - *вексиллологія* (*прапорознавство*), а вивченням гербів – *геральдика*.
- Перші герби з'явилися у середньовічній Європі. Вони походять від символів, які зображували на своїх щитах лицарі, що змагалися на турнірах.
- Деякі азійські країни використовують державні емблеми, які не є гербами у вузькому сенсі, оскільки за дизайном не відповідають ustalеним правилам геральдики, проте виконують аналогічну функцію. Наприклад, у Японії замість герба використовується «Мон» – родова емблема Імператора (квітка золотої хризантеми), яка не має офіційного конституційного статусу. Аналогічну функцію відіграє «Тхегік» у Республіці Корея.

Types and elements of coats of arms	
<p>Coat of arms without heraldic achievement Consists of a shield (escutcheon) with arms (heraldic figures) and colours depicted on it. In monarchical states, the shield may be crowned.</p>	<p>Coat of arms with heraldic achievement It consists of a shield with arms and colours (which is its centerpiece) and surrounding additional elements.</p>
<p>Elements of coat of arms without heraldic achievement (using the example of the coat of arms of Federal Republic of Germany)</p> <p>1. – Shield (escutcheon); 2. – Heraldic figure (Eagle); 3. – Heraldic colours (yellow, black, red).</p>	<p>Elements of coat of arms with heraldic achievement (using the example of the coat of arms of Great Britain)</p> <p>1. – Shield (escutcheon) with heraldic figures and colours; 2. - Shield supporters; 3. - Order; 4. - Tape with the motto (“<i>Dieu et mon droit</i>” (in french) – “<i>God and my right</i>”); 5. - Mantling; 6. - Helmet; 7. - Crown; 8. - Crest; 9. - Compartment.</p>

The following states have coats of arms with heraldic achievement: Great Britain, Republic of Serbia, Republic of Bulgaria, Principality of Monaco, Republic of Finland, Georgia, Republic of Armenia, Republic of South Africa, Federal Republic of Nigeria, Malaysia, Jamaica and others.

A considerable number of states (especially in Europe) have coats of arms without achievement: Federal Republic of Germany, Russian Federation, Republic of Poland, Kingdom of Denmark, Kingdom of Norway, Republic of Lithuania, Hungary, the Vatican and others.

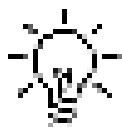

- Flags are studied by a special science - *vexillology* (*flag science*), and coats of arms are studied by *heraldry*.
- The first coats of arms appeared in medieval Europe. They come from symbols depicted on the shields of knights who competed in tournaments.
- Some Asian countries use national emblems that are not coats of arms in the narrow sense, as they do not conform to the rules of heraldry, but perform a similar function. For example, the “Mon” is used instead of the coat of arms in Japan. It is an emblem of the Emperor (golden chrysanthemum flower), which has no official constitutional status. A similar function is performed by “Taageuk” in the Republic of Korea.

V. СИСТЕМА ВЛАДИ

Влада у зарубіжних державах функціонує на основі одного з двох принципів: принципі поділу влад, або принципі єдності державної влади.

- **Поділ влади** – конституційний принцип, згідно якого, державна влада розділяється на три незалежні одна від одної гілки: **законодавчу, виконавчу та судову**, жодна із яких не може сконцентрувати на собі усю повноту влади. При цьому, гілки влади контролюють та стримують одна одну (**система стримувань та противаг**). Даний принцип є базовою засадою сучасної (плюралістичної) **демократії**.
- **Єдність влади** – конституційний принцип, згідно якого влада в державі побудована за ієрархічним принципом і на вищому щаблі зосереджується в руках вищого органу або посадової особи. Розподіл повноважень є суто функціональним. За даним принципом побудована система влади **тоталітарних та авторитарних** країн.

Система державної влади, побудована на принципі поділу влади

Система державної влади, побудована на принципі єдності влади

Принцип поділу влади допускає існування державних органів, які не належать до жодної основних гілок. Наприклад, глава держави у більшості країн не відноситься до жодної із значених гілок, проте не концентрує владу в державі.

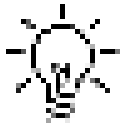
Використовувати терміни «законодавча», «виконавча» та «судова» влада коректно тільки тоді, коли мова йде про державу з плюралістичною демократією. Щодо решти держав, як правило, використовують лише універсальну термінологію, яка описує функції відповідної групи органів державної влади: «представницький орган», «парламент», «уряд», «організаційно-розпорядчі органи», «органи судочинства» тощо.

Конституції деяких європейських держав, а також конституція частково визнаної тайської Республіки (Тайваню), крім законодавчої, виконавчої та судової, також докремлюють «контрольну», «екзаменаційну», «юридичну», «установчу» та «виборчу» гілки влади.

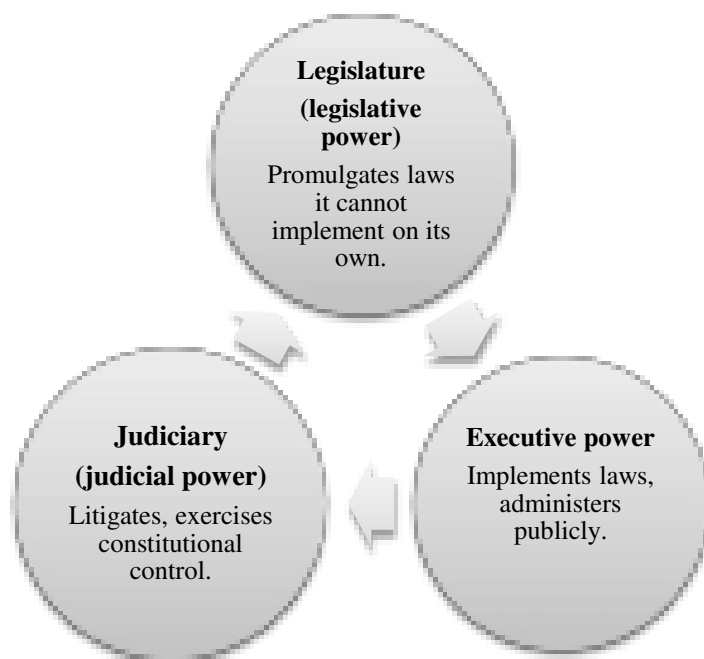
V. STATE POWER SYSTEMS

Authorities in foreign countries can operate on the basis of one of two principles: the principle of separation of powers, or the principle of unity of state power.

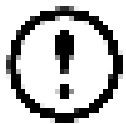
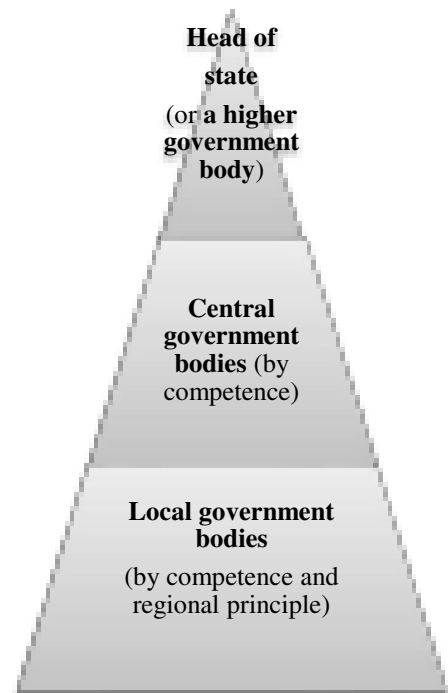

- **Separation of powers** – constitutional principle according to which state power is divided into three independent branches: *legislative*, *executive* and *judicial*, neither of which can concentrate the fullness of power on itself. At the same time, the branches of power control and restrain each other (*the system of checks and balances*). This principle is the basis of modern (pluralistic) democracy.
- **Unity of power** – the constitutional principle according to which power in the state is built on a hierarchical principle and at the highest level is concentrated in the hands of a higher authority or official. The division of powers is purely functional. According to this principle, the system of government in **totalitarian** and **authoritarian** countries is built.

The system of state power, built on the principle of separation of powers

The system of state power, built on the principle of unity of power

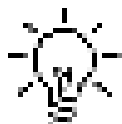
The separation of powers principle permits the existence of public bodies that do not belong to any of the main branches. For example, the head of state in most countries does not belong to any of these branches, but nevertheless does not concentrate power in the state.

Usage of the terms «legislative», «executive» and «judiciary» is correct only for the states with pluralistic democracy. As for the other states, more general terminology is used, which describes the functions of the relevant group of public authorities: «representative body», «parliament», «government», «organizational and administrative bodies», «judicial bodies», etc.

Some European states, as well as partially recognized state Republic of China (Taiwan), as well as legislative, executive and judicial, distinguish the «controlling», «examining», «legal», «founding» and «election» branches.

VI. ПАРЛАМЕНТИ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Парламент (англ. *parliament*, фр. *parlement*, від *paler* — говорити) – вищий орган народного представництва та єдиний законодавчий орган у державах, в яких діє принцип поділу влад. В авторитарних державах парламенти можуть виконувати дорадчі функції.

У різних країнах Парламент може мати різні назви. Наприклад: у Великобританії, Франції, Молдові, Чехії та деяких інших країнах - *Парламент*; в Австрії, Швейцарії та Російській Федерації – *Федеральні Збори*, в Іспанії – *Генеральні Кортеси*, в Сполучених Штатах Америки – *Конгрес*, у Вірменії – *Національні Збори*; у Китайській Народній Республіці – *Всеитайські Збори Народних Представників*.

6.1. Функції парламенту

Представницька	Законодавча	Номінаційна	Економічна	Контрольна	Міжнародна
Парламент представляє волю народу у країнах з плюралістичною демократією; відображає політичні настрої суспільства.	У більшості країн парламент – єдиний орган законодавчої влади.	Здійснює призначення на вищі державні посади: у змішаних республіках та конституційних монархіях формує уряд, а у парламентських республіках, крім того, обирає президента.	У більшості країн парламент затверджує держаний бюджет та контролює його виконання.	На парламент може покладатися низка контрольних функцій у різних сферах.	Парламент розробляє основи національної міжнародної політики, здійснює ратифікацію або денонсацію міжнародних договорів та міжнародне парламентське представництво

6.2. Структура парламентів. Теорія і практика бікамералізму (бікамеризму)

Типи парламентів за структурою	
<p>Монокамеральні (Однопалатні) Мають у структурі одну палату.</p> <p><i>Діють у Швеції, Данії, Греції, Молдові, Китайській Народній Республіці тощо.</i></p>	<p>Бікамеральні (Двопалатні) Складаються з двох палат (верхньої та нижньої), які мають відмінні повноваження, формуються різними шляхами на відмінний термін.</p> <p><i>Функціонують у більшості країн світу.</i></p>

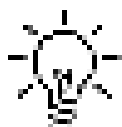

Теоретичне обґрунтування «бікамеризму» запропонував **Шарль Монтеск'є**. На його думку, для стабільної та ефективної роботи. Парламент має ділитися на дві палати. **Нижня палата** – більш демократична, її склад відображає політичні настрої суспільства, вона гнучка і швидко реагує на соціальні зміни. **Верхня палата** – обирається на довший строк, є більш професійною та консервативною; вона створює перепони на шляху «емоцій» нижньої палати.

Нижня палата обирається прямим народним голосуванням, за принципом «один виборець – один голос». Вона покликана представляти народ в цілому. В залежності від способу формування та призначення *верхньої палати* розрізняють три типи бікамералізму (двопалатних парламентів): **консервативний, федеральний та автономіський**.

Типи бікамеральних парламентів		
Консервативні	Федеральні	Автономіські
Верхня палата представляє історичні прошарки суспільства. <i>Класичний приклад – Парламент Великобританії.</i>	Верхня палата представляє суб'єкти федерації (рівна кількість представників від кожного суб'єкта, незалежно від кількості населення). <i>Наприклад, Парламенти таких країн, як: США, Швейцарія, Бельгія, Російська Федерація, Пакистан тощо.</i>	Подібні до федеральних, але діють в унітарних державах. Верхня палата (або її частина) формується із представників регіонів і місцевого самоврядування. <i>Найпоширеніший тип. Такі Парламенти діють у Франції, Італії, Іспанії, Польщі тощо.</i>

VI. PARLIAMENTS OF FOREIGN STATES

Parliament (fr. *parlement*, lat. *parler* — to speak) – the supreme body of national representation and the only legislative body in the states where the principle of separation of powers applies. In authoritarian states, parliaments can perform advisory functions.

Parliament may have different names in different countries. For example: in Great Britain, France, Moldova, Czech Republic and some other countries - *Parliament*; in Austria, Switzerland and the Russian Federation - *Federal Assembly*; in Spain - *Cortes Generales*; in the United States of America - *Congress*; in Armenia - *National Assembly*; in the People's Republic of China - *National People's Congress*.

6.1. Parliament functions

Executive	Legislative	Nominee	Economical	Control	International
Parliament represents the will of people in countries with pluralistic democracy, reflects political moods of society.	In most countries Parliament is the only legislative body.	Appoints high-ranking officials: forms governments in mixed republics and constitutional monarchies, and elects presidents in parliamentary republics.	In most countries Parliament approves state budget and controls its implementation.	A number of scrutiny functions may be entrusted to Parliament in various fields.	Develops foundations of international policy, ratifies and denounces international treaties and realizes international parliamentary representation.

6.2. Structure of parliaments. Theory and practice of bicameralism

Types of Parliaments by Structure	
<p>Single-chamber</p> <p>Have one chamber in structure.</p> <p><i>They operate in Sweden, Denmark, Greece, Moldova, People's Republic of China and more.</i></p>	<p>Bicameral</p> <p>They consist of two chambers with different powers, formed in different ways for different terms.</p> <p><i>They operate in the most countries of the world.</i></p>

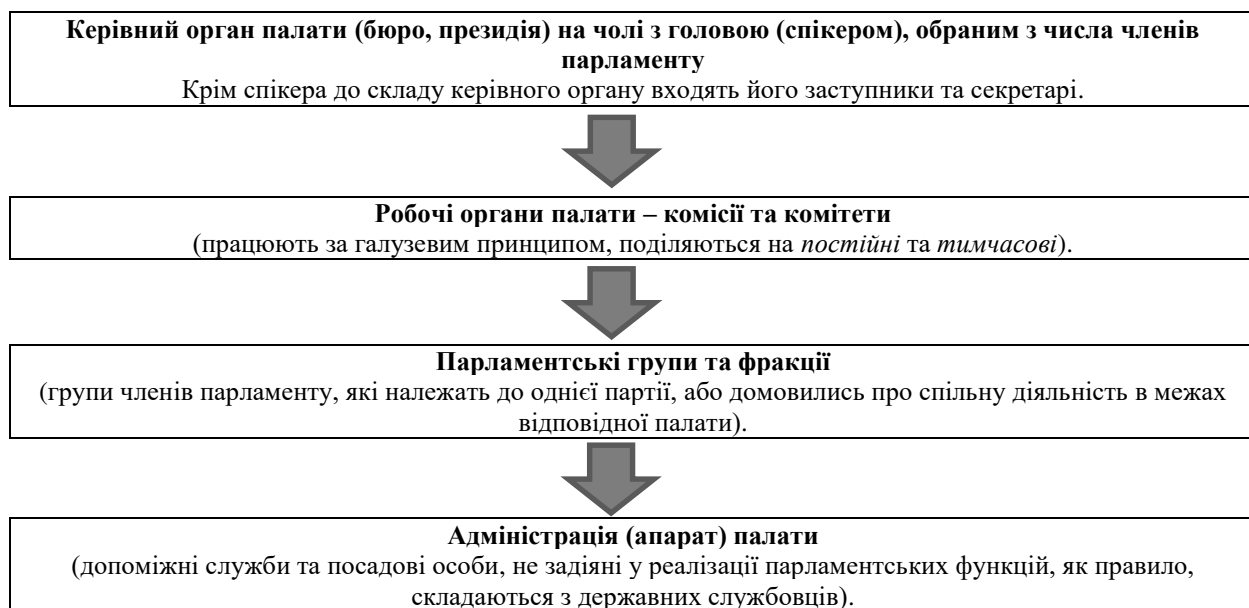

Theoretical grounds for «bicameralism» were suggested by **Charles Montesquieu**. In his opinion, in order to be stable and efficient, a parliament should be divided into two chambers. **The Lower Chamber** is more democratic, its composition reflects the political moods of society, it is flexible and responsive to social changes. **The Upper Chamber**, elected for a longer term, is more professional and conservative; it creates obstacles in the way of «emotions» of the lower chamber.

The Lower Chamber is elected by direct popular vote, on the principle of «one voter - one vote». It is intended to represent people as a whole. Depending on the method of formation and appointment of the upper chamber, there are three types of bicameralism (bicameral Parliaments): **conservative**, **federal** and **autonomous**.

Types of bicameral parliaments		
<p>Conservative</p> <p>The upper chamber represents historical classes of society.</p> <p><i>A classic example is the Parliament of Great Britain.</i></p>	<p>Federal</p> <p>The upper chamber represents federated states (equal number of representatives from each state, regardless of population).</p> <p><i>For example, the parliaments of the United States, Switzerland, Belgium, the Russian Federation, Pakistan, etc.</i></p>	<p>Autonomous</p> <p>Similar to the federal, but operating in unitary states. The upper chamber (or part of it) is formed by representatives of the regions and local self-governments.</p> <p><i>The most common type. Such Parliaments operate in France, Italy, Spain, Poland, etc.</i></p>

6.3. Внутрішня структура палат

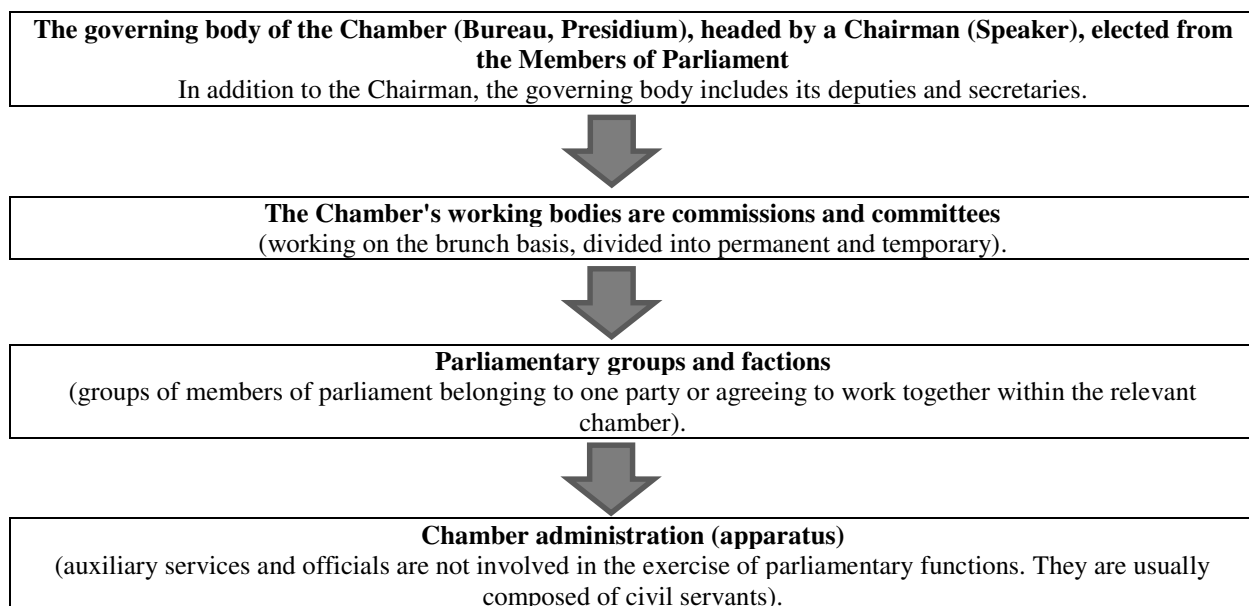
6.4. Законодавчий процес

Законодавча ініціатива	У більшості країн право законодавчої ініціативи належить членам Парламенту (парламентська ініціатива), уряду (урядова ініціатива) та главі держави. В окремих країнах діє інститут народної ініціативи (докладніше див. стор. 58).
Розгляд законопроекту парламентом	Як правило, законопроект розглядається у трьох читаннях: <i>I читання</i> - внесення законопроекту до палати та прийняття рішення про його розгляд, після чого він направляється на вивчення та доопрацювання профільним комітетом. <i>II читання</i> - обговорення окремих положень законопроекту. <i>III читання</i> - голосування за готовий законопроект і його направлення до верхньої палати для узгодження.
Промульгація	Складається з двох етапів: 1. Підписання главою держави; 2. Офіційне оприлюднення закону.

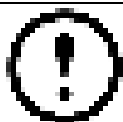
Законопроект, прийнятий парламентом, може бути ветоований главою держави. У більшості країн вето може бути подолане 2/3 голосів членів парламенту на повторному голосуванні.

6.3. Structure of chambers

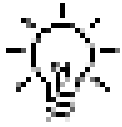
6.4. Legislative proceeding

Legislative initiative	In most countries the right of legislative initiative belongs to members of parliament (parliamentary initiative), government (governmental initiative) and a head of state. In some countries the People's Initiative Institute operates (see page 59 for details).
Consideration of the bill by parliament	As a rule, bills are considered in three readings: <i>First reading</i> – bringing the bill to the chamber and deciding on its consideration, after which it is sent for study and revision by the profile committee. <i>Second reading</i> – discussion of separate provisions of the draft law. <i>Third reading</i> – voting for the draft bill and sending it to the upper chamber for approval.
Promulgation	It consists of two stages: 1. Signing by a head of state; 2. Official promulgation of the law.

A bill passed by parliament may be vetoed by the head of state. In most countries a veto can be overruled by 2/3 votes of the members of parliament.

VII. УРЯДИ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Уряд – це вищий виконавчий орган держави, сформований із керівників центральних галузевих органів державного управління та інших посадових осіб, який здійснює загальне керівництво організаційно-розпорядчою діяльністю в країні.

- У **парламентських та змішаних республіках**, а також **конституційних монархіях**, уряд - **колегіальний** орган виконавчої влади, відповідальний перед парламентом, він створюється (повністю або частково) на парламентській основі і повинен користуватися довірою парламенту.
- У **президентських республіках та абсолютних монархіях** уряд являє собою раду керівників центральних відомств та інших посадовців найвищого державного рівня при главі держави. *Повноваження членів такого уряду є похідними від повноважень монарха або президента.*
- У **тоталітарних державах**, уряди офіційно формуються парламентом, проте на практиці, як правило, повністю *підконтрольні верхівці правлячої партії.*

Уряди різних країн мають різні конституційні найменування: *Уряд* (Чехія, Колумбія); *Кабінет міністрів* (Великобританія, Японія); *Об'єднана рада міністрів* (Індія); *Рада міністрів* (Франція, Куба); *Державна рада* (Китайська Народна Республіка); *Федеральний уряд* (Німеччина); *Федеральна рада* (Швейцарія) тощо.

7.1. Класифікація урядів

За партійним складом виділяють наступні види урядів:

Види урядів за партійним складом		
Однопартійні	Коаліційні	Безпартійні
Діють в <i>парламентських (змішаних) республіках</i> або <i>конституційних монархіях</i> , коли одна з політичних партій отримала в результаті виборів абсолютну більшість місць у Парламенті або його нижній палаті. У <i>однопартійних республіках</i> можуть бути сформовані винятково однопартійні уряди.	Діють в <i>парламентських (змішаних) республіках</i> або <i>конституційних монархіях</i> , коли жодній із політичних партій не вдалося отримати парламентської більшості на виборах. Коаліційний уряд спирається на парламентську коаліцію фракцій, які домовились про формування парламентської більшості.	Характерні для <i>президентських республік та абсолютних монархій</i> . «Безпартійність» уряду не означає, що його члени не можуть перебувати у політичних партіях, проте цей факт юридично не впливає на їх призначення.

За ступенем парламентської підтримки розрізняють уряди наступних видів:

Види урядів за ступенем парламентської підтримки	
Уряди більшості	Уряди меншості
Спираються на підтримку парламентської більшості. Характерні для <i>республік, а також конституційних монархій</i> .	Не мають парламентської підтримки. Складають опозицію до парламентської більшості. Можуть виникати у президентських республіках, коли президент та Парламент належать до різних політичних сил. У парламентських та змішаних республіках можуть виникати як тимчасове, перехідне явище. Таким урядам важко реалізовувати власну політику.

У виняткових випадках (зовнішнє вторгнення, складна політична криза) можуть утворюватися *кризові уряди*, або *уряди національної єдності*. Такі уряди утворюються на професійній основі, як правило, на визначений термін. Їх завдання – швидке виведення держави із наявного кризового становища.

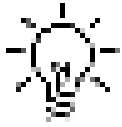
7.2. Глава уряду

В абсолютних монархіях і президентських республіках главою уряду є глава держави.

За інших форм державного правління ці посади розділяються.

Глави урядів іменуються по-різному: прем'єр-міністр (Великобританія, Франція), голова Ради міністрів (Італія), Голова Уряду (Іспанія, Чехія), міністр-голова (Болгарія), федеральний канцлер (Німеччина, Австрія).

VII. GOVERNMENTS IN FOREIGN STATES

Government – is the highest executive body of the state, formed from the heads of central branch bodies of state administration and other officials, which carries out general management of public administration in the country.

- In **parliamentary** and **mixed** republics, as well as in **constitutional monarchies**, the government is a *collegial* body of executive power, accountable to parliament, created (completely or partly) on a parliamentary basis, and should have the parliament's confidence.
- In **presidential republics** and **absolute monarchies**, the government is a council of heads of central agencies (or departments) and other top-level officials under the head of state. *The powers of members of such a government are derived from the powers of a monarch or a president.*
- In **totalitarian-type states**, governments are formally constituted by Parliament, but in practice, as a rule, they are completely *under the control of the ruling party's top officials.*

Governments of different countries have *different constitutional names*: *Government* (Czech Republic, Colombia); *Cabinet of Ministers* (Great Britain, Japan); *Joint Council of Ministers* (India); *Council of Ministers* (France, Cuba); *State Council* (China); *Federal Government* (Germany); *Federal Council* (Switzerland), etc. Differences in name do not entail changes in the nature of government.

7.1. Classification of governments

- *The following types of governments are distinguished according to party composition:*

Types of governments by party composition		
One-party	Coalition	Non-party
They operate in <i>parliamentary (mixed) republics</i> or <i>constitutional monarchies</i> when one of the political parties wins an absolute majority of seats in Parliament or its lower chamber as a result of elections. Only one-party governments can be formed in one-party republics.	They operate in <i>parliamentary (mixed) republics</i> or <i>constitutional monarchies</i> when none of the political parties has succeeded in obtaining a parliamentary majority in elections. The coalition government relies on a parliamentary coalition of factions that have agreed to form a parliamentary majority.	Typical for <i>presidential republics</i> and <i>absolute monarchies</i> . The "non-party" government does not mean that its members cannot be in political parties, but this fact does not legally affect their appointment.

- *In terms of parliamentary support, the following types of government are distinguished:*

Types of government by parliamentary support	
The Majority governments	The Minority Governments
They rely on the support of the parliamentary majority. Typical for <i>parliamentary, mixed and one-party republics, as well as constitutional monarchies.</i>	They have no parliamentary support. They constitute opposition to the parliamentary majority. They can occur in presidential republics where the President and parliament are members of different political forces. In parliamentary and mixed republics, they can emerge as a temporary, transient phenomenon. It is difficult for such governments to implement their own policies.

In exceptional cases (external invasion, complex political crisis), crisis governments or national unity governments may be formed. Such governments are formed on a professional basis, usually for a fixed term. Their task is to quickly lead the state out of the existing crisis.

7.2. Heads of foreign governments

In absolute monarchies and presidential republics, the head of government is the head of state.

In other forms of government, these positions are divided.

Heads of Government are also called differently: Prime Minister (Great Britain, France), Head of Council of Ministers (Italy), Head of Government (Spain, Czech Republic), Minister-Head (Bulgaria), Federal Chancellor (Germany, Austria).

Характерні повноваження глави уряду:

1. Встановлює кількість міністерських постів, формує уряд, здійснюючи призначення та усунення його членів;
2. Головує на засіданнях уряду;
3. Вносить на розгляд парламенту законопроекти;
4. Доповідає парламенту про загальний стан державних справ і зовнішніх зносин;
5. Здійснює контроль і спостереження за різними галузями управління;
6. Керує зовнішньою політикою уряду, укладає договори;
7. Організовує цивільну службу;
8. Контролює складання бюджету і вносить його на розгляд парламенту;
9. Підписує урядові укази.

7.3. Повноваження уряду

1. Формування державного апарату і керівництво його діяльністю (спрямування і координація діяльності апарату через міністерства, департаменти та інші відомства).
2. Участь у законодавчій діяльності (використання делегованого законодавства, прояв законодавчої ініціативи).
3. Виконання законів (активні дії уряду по втіленню зобов'язуючих приписів законів, самостійна нормотворча діяльність).
4. Складання і виконання бюджету (тут ініціатива і повноваження цілком належать уряду).
5. Здійснення зовнішньої політики (контролює і направляє діяльність всіх органів, що здійснюють зовнішньополітичні функції, комплектує дипломатичний і консульський апарат, визначає контингенти збройних сил, керує діяльністю органів зовнішньої розвідки, веде міжнародні переговори, укладає міжнародні договори і угоди).
6. Повноваження в умовах надзвичайного стану (у багатьох країнах: Великобританія, США, ФРН і т.д., діє спеціальне законодавство, яке наділяє уряд додатковими повноваженнями в умовах надзвичайного або воєнного стану).

7.4. Способи формування уряду

Спосіб формування уряду прямо залежить від форми державного правління.

Парламентський	Позапарламентський	Змішаний
Склад уряду обирається парламентом (парламентською більшістю) за формальної згоди глави держави. Спосіб характерний для конституційних монархій і парламентських республік.	Склад уряду призначається главою держави. Спосіб характерний для президентських республік та абсолютних монархій.	Більша частина складу уряду обирається парламентом за згодою глави держави, а менша частина призначається главою держави за погодженням із парламентом. Спосіб характерний для окремих змішаних республік.
<i>Великобританія, ФРН, Норвегія, Данія...</i>	<i>США, Білорусь, Ватикан, Саудівська Аравія...</i>	<i>Франція, Португалія, Польща, Російська Федерація...</i>

Typical powers of the head of government:

1. Establishes the number of ministerial posts, forms the government, appointing and removing its members;
2. Presides at government meetings;
3. Submits bills to a parliament;
4. Report to the parliament on general state of public affairs and external relations;
5. Supervises and controls different areas of management;
6. Manages the government's foreign policy, concludes treaties;
7. Organizes a civil service;
8. Controls budgeting and submits it to a parliament;
9. Signs government decrees.

7.3. Government authority

1. Formation of the state apparatus and management of its activities (directing and coordinating activity of the apparatus through ministries, departments and other agencies).
2. Participation in legislative activity (use of delegated legislation, manifestation of legislative initiative).
3. Enforcement of laws (active actions of government on the implementation of binding prescriptions of laws, independent rulemaking activity).
4. Budgeting and implementation (here the initiative and powers are entirely government-owned).
5. Implementation of foreign policy (controls and directs activities of all bodies performing foreign policy functions, completes the diplomatic and consular apparatus, determines the contingents of the armed forces, manages the activities of foreign intelligence bodies, conducts international negotiations, concludes international treaties and agreements).
6. Powers of emergency (many states: Great Britain, United States, Federal Republic of Germany, etc.) have special legislation that empowers the government with additional powers in a state of emergency or military situations).

7.4. Ways of government formation

The way government is formed depends directly on the form of government management.

Parliamentary	Non-parliamentary	Mixed
<p>Government is elected by parliament (parliamentary majority) with the formal consent of a president.</p> <p>The method is typical for constitutional monarchies and parliamentary republics.</p> <p style="text-align: center;"><i>Great Britain, Germany, Norway, Denmark...</i></p>	<p>Government is appointed by the head of state.</p> <p>The method is typical for presidential republics and absolute monarchies.</p> <p style="text-align: center;"><i>United States America, Belarus, Vatican City, Saudi Arabia</i> ...</p>	<p>Most of the government is elected by parliament with the consent of a head of state, and a smaller part is appointed by a head of state in agreement with the parliament.</p> <p>The method is typical for certain mixed republics.</p> <p style="text-align: center;"><i>France, Portugal, Poland, Russian Federation...</i></p>

VIII. СУДОВА СИСТЕМА ТА СУДОЧИНСТВО У ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ

Специфіка побудови національної судової системи та основні принципи організації судочинства у значній мірі визначаються належністю держави до певної правової сім'ї (детальну інформацію щодо класифікації національних правових систем за правовими сім'ями дивіться на стор. 64).

**Порівняльна таблиця судових систем та судочинства у зарубіжних державах
(держави романо-германської, англо-американської та соціалістичної правових сімей)**

Критерій	Держави романо-германської правової сім'ї	Держави англо-американської правової сім'ї	Держави соціалістичної правової сім'ї
Основне джерело права, на базі якого приймається судове рішення	Нормативно-правовий акт (Акти мають чітку ієрархію: конституція - закон – акти вищих органів влади – акти центральних органів влади – акти місцевих органів).	Судовий прецедент (Ієрархія прецедентів відсутня).	Нормативно-правовий акт (вирішальне значення має акт спеціального регулювання).
Ступінь свободи судді у прийнятті рішення та характер «судового розсуду»	Рішення приймається на основі системного тлумачення суддею встановленої правової норми. У випадку виникнення юридичної колізії, пріоритетною вважається норма, яка міститься у вищому за ієрархією нормативному акті.	Прецеденти можуть широко тлумачитися суддею на основі загальних правових принципів та «здорового глузду судді». Рівень суддівського розсуду найвищий у порівнянні з іншими системами.	У судовій практиці переважає текстуальне тлумачення . Свобода суддівського розсуду – мінімальна. У випадку виникнення юридичної колізії, пріоритетною вважається норма, яка міститься в акті спеціального регулювання, часто підзаконному.
Характер судового процесу	Інквізиційний (слідчий), передбачає змагальність сторін Суддя (або колегія суддів) приймає активну участь у судовому процесі: ініціює процесуальні дії, залучає свідків, допитує свідків та представників сторін тощо. <i>Участь сторін у судовому процесі доволі активна та передбачає ініціативність.</i>	Змагальний Суддя виконує роль безініціативного арбітра, слідкує за дотриманням процесуальних норм сторонами та виносить рішення виключно на основі наданих ними доказів. Доказування, ініціювання процесуальних дій повністю покладається на сторони.	Суто інквізиційний (слідчий) Суддя (або колегія суддів) приймає активну участь у судовому процесі: ініціює процесуальні дії, залучає свідків, допитує свідків та представників сторін тощо. <i>Змагальність сторін зведена до мінімуму.</i>
Участь народу у здійсненні судочинства	1. Поширений інститут судових засідателів (шефенів, асізів тощо) – представників народу, членів судової колегії, які приймають рішення разом із суддею. Призначення засідателя здійснюється з урахуванням професійної (не юридичної) підготовки. 2. У деяких країнах судові системи сполучають елементи шефенського суду та суду присяжних .	1. Діє інститут присяжних із числа пересічних громадян, які приймають рішення (вердикт) окремо від судді. 2. Існує також інститут мирових суддів, які розглядають дрібні справи та обираються місцевими громадами з числа «шанованих громадян» (можуть не мати юридичної освіти).	1. Діє інститут « народних засідателів » - представників народу у судовій колегії. Народні засідателі набираються із числа громадян, які мають певні заслуги перед суспільством. 2. Колективами окремих організацій та громад можуть створюватися « товариські суди » із розгляду дрібних цивільних, трудових та адміністративних справ.
Порядок призначення суддів	Існує різний порядок призначення (обрання) суддів на посади в залежності від рівня судової інстанції.		Судді усіх рівнів обираються представницькими органами.

VIII. COURT SYSTEM AND PROCEEDURE IN FOREIGN STATES

The specifics of national judicial system and the basic principles of organization of justice are largely determined by the state's affiliation with a particular legal family (for details on the classification of national legal systems by legal families, see p. 65).

**Comparative table of judicial systems and judiciary
(Civil law, Common law and Socialist law states)**

Criterion	Civil law states	Common law states	Socialist law states
The main source of law on which a court decision is made	<p style="text-align: center;">Legal act</p> <p>(There is strong hierarchy of acts: constitution - legislation - acts of higher executive authorities - acts of sectoral executive authorities - local acts).</p>	<p style="text-align: center;">Judicial precedent (case)</p> <p>(There is no hierarchy of cases).</p>	<p style="text-align: center;">Legal act</p> <p>(An act of special legislation takes precedence over general legislation.).</p>
The degree of freedom of a judge in a decision making and scope of «judicial discretion»	<p>The decision is made on the basis of a systematic judicial interpretation of the established legal norm.</p> <p>In case, priority is given to the act that is higher in the legislative hierarchy</p>	<p>Precedents and legal acts can be interpreted broadly. The interpretation is based on general legal principles and a judge's «sound mind».</p> <p>The level of judicial discretion is the highest, compared to other systems.</p>	<p style="text-align: center;">Textual interpretation</p> <p>prevails. The discretion of judges is minimal.</p> <p>In case of conflict of legal norms, priority is given to the act of special legislation.</p>
The nature of the trial	<p style="text-align: center;">Investigational (inquisitional) trial with adversarial system</p> <p>A judge (or the panel) takes an active part in the trial: initiates procedural actions, involves witnesses, interrogates attorneys and representatives of the parties, etc.</p> <p><i>The parties' involvement in the lawsuit is quite active and involves initiative.</i></p>	<p style="text-align: center;">Adversarial system</p> <p>A judge acts as an initiativeless arbitrator who oversees the procedural rules of the parties and adjudicates solely on the basis of the evidence they have provided. Proof, initiation of procedural actions, questioning is entirely up to the parties.</p>	<p style="text-align: center;">Pure Inquisitional (Investigational) trial without adversarial system</p> <p>A judge (or the panel) takes an active part in the trial: initiates procedural actions, involves witnesses, attorneys and representatives of the parties, etc.</p> <p><i>The procedural initiative of the parties is minimized.</i></p>
People's participation in the administration of justice	<p>1. There is widespread institute of jurors (shofens, assizes, etc.) - representatives of the people, members of the judicial board, who make decisions together with the judge. Appointment of the juror is carried out in the light of professional (not legal) training.</p> <p>2. In some states, judicial systems combine elements of the Schefen Court and the jury.</p>	<p>1. There is a jury of ordinary citizens who make a decision (verdict) separately from a professional judge.</p> <p>2. There are also magistrate judges who make decisions on minor court cases. They are elected from "respected citizens" (may not have legal education) from local communities.</p>	<p>1. There is an institute of «people's assessors» - representatives of the people in the judicial board. People's assessors are recruited from among respected citizens.</p> <p>2. Labour collectives and local communities may set up unprofessional «comrades' courts» to make decisions on minor civil, corporative and administrative cases.</p>
Judge appointment procedure	<p>There are different procedures for the appointment (election) of judges. It depends on judicial authority.</p>		<p>Judges of all judicial authorities are elected by representative bodies.</p>

**Порівняльна таблиця судових систем та судочинства у зарубіжних державах
(держави романо-германської, англо-американської та соціалістичної правових сімей)
(продовження)**

Критерій	Держави романо-германської правової сім'ї	Держави англо-американської правової сім'ї	Держави соціалістичної правової сім'ї
Наявність спеціалізації судів	Існує розгалужена система спеціалізованих судів, уповноважених розглядати відповідні категорії справ (кримінальні, комерційні, адміністративні, цивільні тощо).	Спеціалізація відсутня, або має обмежений, часто безсистемний характер.	Існує централізована система загальних і спеціалізованих судів. Проте спеціалізація менш виражена порівняно із країнами романо-германської правової сім'ї.
Форма конституційної юстиції (судового конституційного контролю)	Як правило, функція конституційної юстиції покладається на окремий незалежний орган – конституційний суд.	Функції конституційної юстиції покладено на суди загальної юрисдикції.	Конституційна юстиція відсутня.

Судові системи держав релігійного та звичаєвого права суттєво відрізняються від систем описаних вище: спеціалізація у релігійних та племінних судах відсутня, судовий процес носить суто слідчий характер, «судді» призначаються представниками духовенства або племінними радами старійшин, народ до здійснення судочинства безпосередньо не залучається. Відповідно, для характеристики даних судових систем доцільно використовувати наведені нижче критерії.

**Порівняльна таблиця судових систем та судочинства у зарубіжних державах
(держави релігійної та звичаєвої правових сімей)**

Критерій	Держави релігійної правової сім'ї	Держави звичаєвої правової сім'ї
Основне джерело права, на базі якого приймається судове рішення	Канонічні норми священних текстів відповідної релігії (застосовуються судами безпосередньо, не потребують законодавчого закріплення).	Неписаний правовий звичай (обов'язок тлумачення покладається на старійшин племені).
Суб'єкти розгляду (які виконують повноваження судді)	Справи у релігійних судах розглядають представники духовенства – знавці канонічного права.	Справи у племінних судах розглядають старійшини племені .
Суб'єкти звернення	До релігійних судів мають право звертатися винятково члени відповідної релігійної громади .	До племінних судів мають право звертатися представники відповідного племені .

Специфікою судових систем у сучасних країнах релігійної та звичаєвої правових сімей є співіснування двох судових систем: власне релігійної / звичаєвої і світської. Релігійні або звичаєві суди, як правило, вирішують сімейні, цивільні та окремі кримінальні справи. Водночас, розгляд адміністративних, господарських та тяжких кримінальних справ покладено на систему світських судів, побудовану за романо-германською моделлю.

Судова система Держави Ізраїль включає 4 види релігійних судів: рабинські (іудейські), мусульманські, християнські та друзькі. Дані судові інстанції розглядають, в основному, сімейні та окремі категорії цивільних справ у межах відповідних релігійних громад. Розгляд решти категорій справ покладається на світську судову систему.

Comparative table of judicial systems and judiciary

(Civil law, Common law and Socialist law states)
(continuation)

Criterion	Civil law states	Common law states	States of the socialist law family
Specialization of courts	There is an extensive specialized court system . There are specialized court for different kinds of cases (criminal, commercial, administrative, civil, etc.).	No or limited specialization.	There is a centralized judicial system of general and specialized courts . However, the specialization is less pronounced in comparison with the Civil law states.
Form of constitutional justice (Constitutional control / judicial review)	As a rule, the function of constitutional justice relies on a special independent body – constitutional court .	The functions of constitutional justice rely on a courts of general jurisdiction .	There is no constitutional justice.

The judicial systems of **religious** and **custom law** states are significantly different from those described above: there is no specialization in religious and tribal courts, the judicial process is purely investigative, "judges" are appointed by the clergy or tribal councils of elders, people are not directly involved in the administration of justice. Accordingly, it is advisable to use the following criteria to characterize the data of the judicial systems.

Comparative table of judicial systems and judiciary (states of religious and custom law families)

Criterion	Religious law states	Custom law states
The main source of law on which the court decision is made	Canonical norms of the sacred religion texts (applied directly by courts, formal legalization is not required).	An unwritten law custom (the duty of interpretation relies on the elders of a tribe).
Persons acting as a judge	Cases in religious courts are considered by a clergy - scholars of canon law.	Court cases are pending by the elders of a tribe .
Persons of appeal	Only members of a relevant religious community are allowed to apply to religious courts.	Only representatives of the certain tribe have the right to refer to the tribal court.

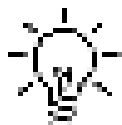
The specificity of the judicial systems in modern countries of religious and customary legal families is the coexistence of two judicial systems: religious / custom and secular. Religious or customary courts, as a rule, deal with **family, civil and individual criminal cases**. At the same time, **administrative, economic and serious criminal cases** are entrusted to a **system of secular courts** based on the Civil law model.

The judicial system of the State of Israel includes 4 types of religious courts: Rabbinical (Jewish), Muslim, Christian and Druze. These courts mainly deal with family and some categories of civil cases within the relevant religious communities. All the rest cases rely on the secular court system.

ІХ. ПРАВА ЛЮДИНИ ТА СТАТУС ОСОБИСТОСТІ

9.1. Поняття основних прав та свобод людини

Основні (конституційні) права людини – це система правових принципів та норм, які утворюють основу конституційного статусу особистості. В демократичних державах вони розуміються як невід'ємні фундаментальні права, належні людині в силу її людської сутності, незалежно від етнічної приналежності, місцезнаходження, мови, релігії, чи будь-яких інших ознак.

В науці конституційного права основні права іноді розуміються більш звужено та позначаються терміном «**публічні свободи**» - тобто ті права, які індивід реалізує у прямих *відносинах з державою*.

В юридичній науці та законодавстві, як правило, не проводиться різниці між змістом і сенсом понять *свобод* і *прав*. Традиційна формула «**права і свободи**» виникла у XVIII столітті і нині зустрічається повсюдно. Також є приклади вживання конструкції «право на свободу». Механізми гарантій, захисту свобод і прав аналогічні. Вважається, що проголошення певного права *свободою* — означає визнання беззаперечності пріоритету даного права людини над авторитетом та інтересами держави.

Основні права людини захищаються на **міжнародному рівні**. Основи міжнародного захисту прав людини закладено у Статуті ООН, Загальній декларації прав людини, а також міжнародних пактах «Про громадянські та політичні права» та «Про економічні, соціальні та культурні права». Для країн – членів Ради Європи базовим міжнародним актом виступає Європейська конвенція прав людини 1950 р.

Поряд із конституційними правами виділяються **конституційні обов'язки**, які є похідними від прав та спрямовані на їх забезпечення: *додержуватися конституції та законів, сплачувати податки* тощо. Конкретний обсяг встановлених конституційних прав та обов'язків визначає **правовий статус особистості** у національній правовій системі.

9.2. Класифікація основних прав людини

Види основних прав за формою зв'язку з державою		
Негативні (Втілюють автономію індивіда. Цими правами людина наділена від народження та захищена в тому, щоб держава їх захищала, але не обмежувала).		Позитивні (реалізуються в силу законодавчого закріплення та ефективної діяльності держави):
Особисті права (фундаментальні права людини, відсутність яких суперечить природі людини як особистості):	Громадянські і політичні свободи (відображають соціальну та політичну природу людини):	- право на відпочинок; - право на соціальний захист; - право на матеріальне забезпечення; - право на охорону здоров'я; - право на освіту; - право на житло; - право на чисте довкілля; - колективні права.
- право на життя; - право на честь та гідність; - право на особисту недоторканість та недоторканість власності.	- свобода думки та совісті. - свобода слова; - свобода об'єднань; - свобода зібрань та маніфестацій; - свобода підприємництва; - право на працю; - право на страйк.	

Види основних прав за ступенем абсолютизації	
Абсолютні (не підлягають обмеженню за жодних умов): - <i>Право на честь та гідність.</i>	Відносні (можуть бути обмежені на конституційному рівні): - <i>Більшість конституційних прав.</i>

Види основних прав за черговістю їх визнання, включення до конституцій демократичних держав та міжнародно-правових документів		
Права першого покоління Проголошені у XVII-XVIII ст. громадянські та політичні негативні свободи.	Права другого покоління Соціальні, економічні і культурні права, що дістали закріплення в міжнародно-правових документах і конституціях багатьох держав до середини XX століття (право на працю, на відпочинок, на соціальне забезпечення, на освіту тощо).	Права третього покоління Солідарні або колективні права, (на мир, безпечне довкілля, самовизначення, на місцеве самоврядування тощо).

IX. HUMAN RIGHTS AND PERSONAL STATUS

9.1. The concept of fundamental rights and freedoms

Fundamental (constitutional) human rights are a system of legal principles and norms that form the basis of a person's constitutional status. In democratic legal theory they are understood as inalienable fundamental rights owed to person by virtue of his/her human nature, regardless of race, ethnicity, language, religion, or any other signs.

In the science of constitutional law, fundamental rights are sometimes understood more narrowly and are described by the term «**public freedoms**» - that is, those rights that a person exercises in direct *relations with the state*.

In legal science and legislation there usually is no distinction between the content and the meaning *freedoms* and *rights* concepts. The traditional formula of «**right and freedom**» originated in the 18th century and is universally accepted nowadays. There are also examples of the use of the «*right to freedom*» term. The mechanisms of guarantees, protection of freedoms and rights are similar. It is believed that proclamation of a certain right as *freedom* – means the recognition of the indisputable priority of a given human right over the authority and interests of the state.

Fundamental human rights are protected **internationally**. The foundations of international human rights protection are laid down in the Charter of the United Nations, Universal Declaration of Human Rights (UDHR), International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) and International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR). For European countries, the European Convention on Human Rights (1950) is the basic international act.

Along with constitutional rights, there are **constitutional obligations** that arise from the rights: *adhere to the constitution and laws, pay taxes* and so on. The specific scope of constitutional rights and obligations determines the **legal status of a person** in a national legal system.

9.2. Classification of human rights

Types of fundamental rights depends on connection with the state		
Negative		Positive
(Negative rights embody the autonomy of a person. A person is endowed with negative rights from birth and is interested in their state protection, but not in their limitation).		(implemented as a result of legalization and effective state activity):
Personal rights	Civil and political freedoms	
(fundamental rights that underlie the essence of human nature): - the right to life; - the honor and dignity; - the right to personal and property inviolability.	(reflecting the social and political nature of man): - freedom of thought and conscience and of speech; - freedom of association; - freedom of assembly and demonstrations; - freedom of enterprise; - the right to work; - the right to strike...	- the right to rest and leisure; - the right to social security; - the right to financial support; - the right to health care; - the right to education; - the right to housing; - the right to a clean environment; - collective rights...

Types of fundamental rights by degree of absolutization	
Absolute (cannot be limited or restricted): - <i>Right to honor and dignity.</i>	Relative (May be restricted at the constitutional level): - <i>Most constitutional rights.</i>

Types of fundamental rights in the order of their inclusion in the constitutions of democratic states and international legal instruments		
First Generation Rights	Second Generation Rights	Third Generation Rights
Proclaimed in the XVII-XVIII centuries. Civil and political negative freedoms.	Social, economic and cultural rights that were fixed in the international legal instruments and constitutions of many states until the middle of the 20th century (right to work, rest, social security, education, etc.).	Solidarity or collective rights, (peace, a safe environment, self-determination, local self-government, etc.).

9.3. Основні моделі правового статусу особистості

Конституційний статус особистості визначається обсягом та характером основних прав та обов'язків людини, закріплених національною конституцією.

Статус особистості в зарубіжних країнах залежить від низки факторів: політичного режиму, належності національної правової системи до певної правової сім'ї, юридичних та конституційних традицій тощо. Можна умовно виділити 4 моделі конституційно-правового статусу особистості.

Порівняльна таблиця основних моделей статусу особистості у зарубіжних державах

Назва моделі	Характерні риси	Розповсюдженість
Ліберальна	<ol style="list-style-type: none"> Особистість визнається основною правовою цінністю; Акцент на автономії індивіда від держави та негативних правах, індивідуалізм; Пріоритет прав та законних інтересів індивіда над інтересами держави; Задачею держави визнається захист особистих, громадянських та політичних прав; натомість соціальні права забезпечуються в міру економічної спроможності держави; Конституційні обов'язки вважаються похідними від основних прав і закріплюються у тексті Конституції доволі обмежено. 	Усі країни з плюралістичною демократією.
Марксистська	<ol style="list-style-type: none"> Особистість розглядається як складова колективу, або суспільства в цілому (колективізм); Визнається пріоритет інтересів колективу та суспільства над правами та інтересами індивіда; Основною задачею держави визнається захист соціальних прав; натомість особисті, громадські та політичні права часто обмежуються державою, незважаючи на формальне конституційне закріплення; Конституції в рівній мірі закріплюють права та обов'язки людини; Відсутній механізм захисту прав людини від неправомірних зазіхань з боку держави та її органів. 	Держави «тоталітарного соціалізму»: Кореїська Народна Демократична Республіка, Китайська Народна Республіка, Соціалістична Республіка Куба тощо.
Релігійна	<ol style="list-style-type: none"> Статус особистості визначається її релігійною приналежністю; Характерне зрощення конституційних та релігійних обов'язків особи; Повноваження із захисту прав людини покладаються не лише на державні органи, але і на релігійні структури. 	Держави релігійної правової сім'ї.
Звичаєва	<ol style="list-style-type: none"> Особистість розглядається як член певного племені, роду; Особа не має самостійного юридичного статусу; її юридичні інтереси визначаються інтересами племені; Особа не може самостійно, без узгодження з радою племені реалізувати навіть свої приватні (цивільні, сімейні) права; Представники племен визначають обсяг та здійснюють захист прав особи, у тому числі на державному рівні. 	Держави звичаєвої правової сім'ї, у яких збереглися залишки родоплеменного суспільного ладу.

У сучасному світі доволі поширені змішані та перехідні моделі конституційного статусу особистості. Так конституційні системи окремих пострадянських держав об'єднують елементи марксистської та ліберальної моделей. Звичаєва модель поступово відмирає, тому конституційні системи багатьох африканських держав включають риси звичаєвої, ліберальної та релігійної моделей.

9.2. Basic models of personality legal status

The constitutional status of a person is determined by the extent and nature of the fundamental rights and obligations of a person fixed in the national constitution.

The status of a person in foreign states depends on a number of factors: political regime, affiliation of the national legal system to a certain legal family, legal and constitutional traditions, etc. There are 4 models of constitutional legal status of a person.

Comparative table of the main models of personality status in foreign countries

Model name	Features	Prevalence
Liberal	<ol style="list-style-type: none"> 1. Individual person is recognized as a fundamental legal value; 2. Emphasis on the autonomy of an individual from the state and negative rights, individualism; 3. Priority of the rights and legitimate interests of the individual person over the interests of the state; 4. The task of the state is to protect individual, civil and political rights; instead, social rights are secured to the extent of the economic capacity of the state; 5. Constitutional obligations are considered to be derived from rights and are quite limited in the text of the constitution. 	All countries with pluralistic democracy.
Marxist	<ol style="list-style-type: none"> 1. Personality is seen as a component of a collective, or the society as a whole (collectivism); 2. Recognizes the priority of the collective and society interests over the rights and interests of an individual person; 3. Protection of social rights is recognized as the main task of the state; instead, individual, public and political rights are often restricted by the state, despite formal constitutional establishment; 4. Constitutions equally enshrine human rights and obligations; 5. There is no mechanism to protect human rights from the state and its bodies. 	States of « totalitarian socialism »: People's Republic of Korea, People's Republic of China, Socialist Republic of Cuba...
Religious	<ol style="list-style-type: none"> 1. The status of a person is determined by the religious affiliation; 2. Merging religious and legal responsibilities of a person.; 3. The power and obligation to protect human rights rests not only with public authorities but also with religious structures. 	States of the Religious Legal Family.
Custom	<ol style="list-style-type: none"> 1. Personality is seen as a member of a particular tribe, clan; 2. The person does not have an independent legal status; its legal interests are determined by the interests of the tribe; 3. A person cannot independently, without the consent of the tribal council, exercise even their private (civil, family) rights; 4. Tribal representatives define the scope and protect the rights of individuals, including at the state level. 	States of the common law family that have preserved the remnants of tribal social order.

In the modern world, mixed and transitional models of constitutional status are quite common. Thus, the constitutional systems of individual post-Soviet countries combine elements of Marxist and liberal models of personality status. The custom model is gradually dying out, so the constitutional systems of many African countries include features of the custom, liberal and religious models.

9.4. Поняття громадянства

Громадянство – це тісний взаємозв'язок особи та держави, який полягає у визнанні державою особи повноправним суб'єктом державно-правових відносин, наділенні її статусом громадянина та наданні низки прав, які забезпечують участь у державному будівництві (виборчі права, право участі у референдумі тощо). Громадянин, у свою чергу, зобов'язаний виконувати обов'язки, встановлені державою. На громадянина поширюється суверенітет держави.

Статус громадянина передбачає низку специфічних прав та обов'язків.

Типові права громадянина	Типові обов'язки громадянина
<ul style="list-style-type: none"> - Активне та пасивне виборче право; - Право приймати участь у референдумі та інших інститутах прямої демократії; - Право створювати політичні партії та набувати членства в них.... 	<ul style="list-style-type: none"> - Захищати державу (військовий обов'язок); - Берегти культурну спадщину; - Дотримуватися законів та Конституції; - Сплачувати податки....

Конституції окремих держав дозволяють подвійне громадянство (**біпатризм**). Даний Інститут особливо поширений у країнах Північної та Південної Америки.

Основні способи набуття громадянства

За народженням (філіація)	За волевиявленням особи (натуралізація)
<p>Типові підстави:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Ius soli</i> (Народження на території держави); • <i>Ius sanguinis</i> (Народження від громадян держави). 	<p>Типові підстави:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Волевиявлення особи; • <i>Domicilium</i> (Проживання на території держави протягом певного строку); • Знання офіційної мови; • Наявність джерела існування; • Вихід із попереднього громадянства (для держав з єдиним громадянством).

Окрім вищезазначених, іноді використовуються наступні способи набуття громадянства:

1. **Поновлення у громадянстві** - здійснюється по відношенню до особи, яка раніше була громадянином даної держави, але згодом втратила громадянство.
2. **Оптація (або вибір громадянства)** – набуття громадянства при переході частини території від однієї держави до іншої або проголошенні частини території колишньої держави новою незалежною державою.
3. **Трансферт** – автоматична зміна громадянства (без права вибору) осіб у зв'язку з передачею території, де вони проживають, від однієї держави до іншої.
4. **Реєстрація** – спрощений порядок набуття громадянства, наприклад, якщо батьки особи були, або є громадянами держави.
5. **Визнання громадянства** – всі жителі території, якщо вони не відмовляються від цього, на день утворення нової держави визнаються її громадянами.

9.4. The concept of citizenship

Citizenship it is a special legal and political relationship between a person and the state. A state recognize a person as a full-fledged participant of state-legal relations, giving him/her the status of a **citizen** and a number of rights that ensure participation in state development (suffrage, right to participate in referendums, etc.). The citizen is obliged to comply with constitutional and legal prescriptions. The sovereignty of the state extends to the citizen.

The status of citizen implies a number of specific rights and obligations.

Typical citizen rights	Typical citizen obligations
<ul style="list-style-type: none"> - Active and passive suffrage; - The right to participate in referendums and other institutions of direct democracy; - The right to form and join political parties. 	<ul style="list-style-type: none"> - Protect the state (military service); - Protect cultural heritage; - Comply with the Constitution and laws; - Pay taxes.

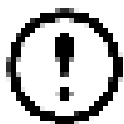
Some constitutions allow dual citizenship (bipatrim). This institute is particularly prevalent in the Americas.

The main ways to citizenship obtaining

By birth (branch)	At will of the person (naturalization)
<p>Typical reasons:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Ius soli</i> (Birth on the territory of the state); • <i>Ius sanguinis</i> (Birth from citizens of the state). 	<p>Typical reasons:</p> <ul style="list-style-type: none"> • The will of the person; • Domicilium (Residence within the territory of the state for a certain period); • Knowledge of the official language; • Existence of a source of existence; • Withdraw from previous citizenship (for states with single citizenship).

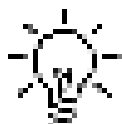
In addition to the above, the following methods of citizenship obtaining are also used:

1. **Renewal in citizenship** - is exercised in relation to a person who was previously a citizen of that state but subsequently lost their citizenship.
2. **Optation (or choice of nationality)** - is the acquisition of citizenship when a part of the territory is transferred from one state to another, or declaration of a part of the territory of the former state as a new independent state.
3. **Transfer** – an automatic change of citizenship (without the right to choose) of persons in connection with the transfer of their territory of residence from one state to another.
4. **Registration** – simplified procedure for citizenship obtaining, for example, if parents of a person are citizens of the state.
5. **Recognition of citizenship** – all the inhabitants of the territory are recognized as citizens, of a new state on the day of its formation, unless they refuse to do so.

Х. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ

10.1. Поняття політичної партії

Політична партія – стійка, внутрішньо упорядкована на локальному та національному рівнях, об'єднана група громадян, утворена з метою досягнення та реалізації політичної влади, або участі в ній через своїх представників в органах державної влади та місцевого самоврядування. Основним інструментом досягнення політичної мети у легальних політичних партій є участь у виборах. *Спрямованість на реалізацію влади відрізняє політичні партії від інших видів громадських об'єднань.*

Конституційне право регулює лише деякі аспекти діяльності політичних партій: засади їх побудови, фінансування та відповідальності.

10.2. Класифікація політичних партій

Наведені нижче критерії класифікації описують політичні партії з точки зору їх внутрішньої структури, пріоритетних ідеологічних цінностей, відношення до соціальних змін.

Класифікація політичних партій за ідеологічним вектором (пріоритетною цінністю):

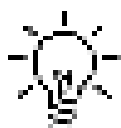
Партії	Пріоритетна цінність	Типові приклади
<i>Ліберальні</i>	Індивідуальні права і свободи, демократія, мінімальне втручання держави у приватну сферу.	<i>Ліберальна партія (Великобританія); Громадянський вибір (Італія); Демократична партія (Сполучені Штати Америки); Демократичний альянс (Південно Африканська Республіка); Партія змін (Російська Федерація).</i>
<i>Консервативні</i>	Політичні традиції, збереження або відновлення політичних та соціально-правових цінностей в умовах демократичної державності.	<i>Консервативна партія (Великобританія); Право і справедливість (Польща); Республіканська партія (Сполучені Штати Америки); Національна коаліційна партія (Сальвадор); Демократична партія (Уганда).</i>
<i>Християнсько-демократичні</i>	Демократичні права і свободи, вирішення соціальних проблем із додержанням християнських принципів (дані партії є незалежними від релігійних організацій).	<i>Християнсько-демократичний союз (Федеративна Республіка Німеччина); Християнсько-демократична партія (Аргентина); Соціально-християнська партія (Нікарагуа).</i>
<i>Екологічні («зелені»)</i>	Екологічна безпека, чисте навколишнє середовище.	<i>Партія зелених (Польща); Німецька партія зелених (Федеративна Республіка Німеччина); «Еколо» (Бельгія); Демократичне оновлення Македонії (Північна Македонія).</i>
<i>Соціал-демократичні та соціалістичні</i>	Захист соціальних прав людини в умовах ринкової економіки, часткове державне регулювання економіки.	<i>Лейбористська партія (Великобританія); Партія праці (Нідерланди); Іспанська соціалістична робітничка партія (Іспанія); Соціал-демократична партія (Японія).</i>
<i>Національно-демократичні</i>	Національне відродження в умовах демократичної державності.	<i>Альянс за майбутнє Австрії (Австрія); Партія свободи (Нідерланди); Народний фронт Азербайджану (Азербайджан); Афарська національно-демократична партія (Ефіопія).</i>
<i>Комуністичні (Робітничі)</i>	Інтереси пролетарів, захист від експлуатації з боку власників засобів виробництва, націоналізація.	<i>Комуністична партія Китаю; Комуністична партія Куби; Французька комуністична партія.</i>
<i>Фашиські (Неофашиські)</i>	Єдність нації, етатизм, пріоритет інтересів одного етносу або раси над іншими.	<i>Нова сила (Італія); Юніоніський рух (Великобританія); Партія народного руху (Туреччина); Націонал-соціалістична робітничка партія Ірану.</i>

Дана класифікація є умовною. Значна кількість партій світу поєднує кілька ідеологій: одна партія за різними оцінками може відноситися до різних груп. Так, наприклад, угорська партія «Йоббік» має окремі ознаки націоналістичної, фашиської та консервативної; Ліванський «Фронт свободи» може бути віднесений до націоналістичних та християнсько-демократичних партій. Ідеологія багатьох партій поступово змінюється. Так, ціннісний вектор *Консервативної партії* Великобританії поступово відхиляється у бік лібералізму; а *Французька комуністична партія* «дрейфує» до помірною соціалізму (див. «Єврокомунізм»).

X. POLITICAL PARTIES

10.1. Definition of political party

Political party – is a stable, internally organized at the local and national levels, united group of citizens formed to achieve and exercise political power, or to participate in it through its representatives in public authorities and local self-government. The main tool for achieving a political goal is participation in elections. *The focus on the exercise of power distinguishes political parties from other types of public associations.*

Constitutional law regulates only some aspects of political parties' activities: the principles of their construction, financing and responsibility.

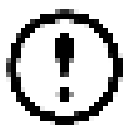
10.2. Classification of political parties

Political parties can be classified according to different criteria. The following classification describe internal structure, priority of ideological values, and attitude to social changes.

Classification of political parties by ideological vector (priority value):

Group of parties	Priority value	Typical examples
Liberal	Individual rights and freedoms, democracy, minimal state intervention in the private sphere.	<i>The Liberal Party (Great Britain); Civic Choice (Italy); Democratic Party (The United States of America); Democratic Alliance (South Africa); The Party of Change (Russian Federation).</i>
Conservative	Political traditions, preservation or restoration of political and social values under conditions of democratic statehood.	<i>Conservative Party (Great Britain); Law and Justice (Poland); Republican Party (The United States of America); The National Coalition Party (El Salvador); Democratic Party (Uganda).</i>
Christian-democratic	Democratic rights and freedoms, solving social problems with observance of Christian principles (parties are independent from religious organizations).	<i>Christian Democratic Union (Germany); Christian Democratic Party (Argentina); Social Christian Party (Nicaragua).</i>
Ecological («Greens»)	Environmental safety, clean environment.	<i>Green Party (Poland); German Green Party (Germany); Ecolo (Belgium); Democratic Renewal of Macedonia.</i>
Social democratic and Socialist	Protection of social rights under conditions of market economy, partial state regulation of the economy.	<i>The Labor Party (The United Kingdom); Labor Party (Netherlands); Spanish Socialist Workers Party (Spain); Social Democratic Party (Japan).</i>
National Democratic	National revival under conditions of democratic statehood.	<i>Alliance for the Future of Austria (Austria); Freedom Party (Netherlands); Azerbaijan People's Front (Azerbaijan); African National Democratic Party (Ethiopia).</i>
Communist (Labour)	Interests of the proletarians, protection against exploitation by the owners of means of production, nationalization.	<i>Labour Party (DPRK); Communist Party of China; Cuban Communist Party; French Communist Party.</i>
Fascism (neo-fascism)	Unity of the nation, priority of interests of one ethnic group or race over the others.	<i>New Force (Italy); Union Movement (Great Britain); Nationalist Movement Party (Turkey); National Socialist Workers' Party of Iran.</i>

This classification is relative. A large number of parties in the world unites several ideologies. Accordingly, one party can be referred to different groups. For example, the Hungarian “*Jobbik*” has some features of nationalist, fascist and conservative party; the Lebanese “*Freedom Front*” can be referred to nationalist and Christian-democratic party. In addition, the ideology of many parties is gradually changing. The value vector of the *Conservative Party* of Great Britain is gradually shifting to liberalism; and the *French Communist Party* is "drifting" towards moderate socialism.

Класифікація політичних партій за внутрішньою організацією (Класифікація Моріса Дюверже):

Партії кадрів	Партії мас	Централізовані партії
Складаються з керівного апарату та партійної бюрократії з числа професійних політиків. Для прихильників партії офіційного членства не передбачено (вільне членство).	Складаються з керівного апарату, професійної партійної бюрократії та «членської маси». Як правило, формуються «знизу», на основі громадських організацій та рухів.	Мають складну, різномірнову, централізовану структуру. Побудовані на принципах дисципліни та авторитету партійного керівництва.
<i>Республіканська та Демократична партії США; Консервативна партія Великобританії</i>	<i>Партії континентальної Європи: Християнсько-демократичний союз (Німеччина); Соціалістична партія (Франція) тощо.</i>	<i>Партії тоталітарних держав: Трудова партія (Корейська Народна Демократична Республіка); Комуністична партія Китаю тощо.</i>

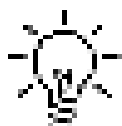
Класифікація політичних партій за політичним спектром:

Праві	Ліві (Реформіські)	Центристські (Помірковані)	
Виступають за збереження існуючої політичної ситуації та соціальних цінностей, або закликають до відновлення старих порядків, соціальних та політичних традицій.	Виступають за проведення глибоких соціально-правових та економічних реформ, у тому числі ціннісного характеру.	Виступають за реформи в одних сферах, відстоюючи традиції в інших. (такі партії є найбільш впливовими та чисельними у демократичних країнах).	
<i>Рух за кращу Угорщину («Йоббік»); Нова сила (Італія); Націонал-демократична партія Німеччини...</i>	<i>Комуністична партія Куби; Робітнича партія Ірландії; Французька комуністична партія...</i>	Правоцентристські	Лівоцентристські
		<i>Консервативна партія (Великобританія); Право і справедливість (Польща)...</i>	<i>Партія зелених (Польща); Лейбористська партія (Великобританія); Громада (Білорусь)...</i>

Терміни «*праві*» та «*ліві*» виникли під час Французької революції і спершу стосувалися розміщення депутатів у Парламенті: праворуч сиділи прихильники збереження Старого порядку, ліворуч – прихильники Республіки.

10.3. Поняття та види партійних систем

Партійна система – це система відносин конкуренції та співробітництва між політичними партіями в державі.

Конституційне право визначає тільки базові принципи функціонування партійної системи (встановлює ідеологічні обмеження, визначає основні права партій, порядок реєстрації тощо).

Види партійних систем								
Багатопартійні	Двопартійні	Монопартійні						
Передбачають існування трьох, або більше рівноправних політичних партій, які конкурують між собою, постійно беруть участь у виборах і мають об'єктивні шанси на перемогу.	Передбачають існування двох основних політичних партій, які мають приблизно рівну підтримку виборців та постійно конкурують між собою. При цьому може існувати невизначена кількість інших партій, які не мають значної підтримки виборців.	Передбачають абсолютне домінування однієї правлячої політичної партії, яка має конституційно закріплений особливий статус. <i>Характерні для тоталітарних та авторитарних держав.</i>						
<i>(Партійні системи більшості демократичних країн).</i>	<i>(Партійна система Сполучених Штатів Америки).</i>	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Однопартійні</th> <th>З «партією-гегемоном»</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Легальний статус має лише одна правляча (державна) партія. Створення та діяльність інших партій – заборонені.</td> <td>Дозволене співіснування окремих партій, які визнають гегемонію правлячої партії та не конкурують із нею.</td> </tr> <tr> <td><i>(Партійна система Соціалістичної Республіки Куба).</i></td> <td><i>(Партійні системи Китайської Народної Республіки, Корейської Народної Демократичної Республіки).</i></td> </tr> </tbody> </table>	Однопартійні	З «партією-гегемоном»	Легальний статус має лише одна правляча (державна) партія. Створення та діяльність інших партій – заборонені.	Дозволене співіснування окремих партій, які визнають гегемонію правлячої партії та не конкурують із нею.	<i>(Партійна система Соціалістичної Республіки Куба).</i>	<i>(Партійні системи Китайської Народної Республіки, Корейської Народної Демократичної Республіки).</i>
Однопартійні	З «партією-гегемоном»							
Легальний статус має лише одна правляча (державна) партія. Створення та діяльність інших партій – заборонені.	Дозволене співіснування окремих партій, які визнають гегемонію правлячої партії та не конкурують із нею.							
<i>(Партійна система Соціалістичної Республіки Куба).</i>	<i>(Партійні системи Китайської Народної Республіки, Корейської Народної Демократичної Республіки).</i>							

Classification of Political Parties by Internal Organization (Classification by Maurice Duverger):

Parties of professionals	Parties of masses	Centralized parties
<p>Consist of a management staff and a party bureaucracy of professional politicians. Official membership is not provided for supporters of the party (free membership).</p> <p><i>The Republican and Democratic parties of the United States; Conservative Party of Great Britain...</i></p>	<p>Consist of a management staff, professional bureaucracy and a mass of members. As a rule, they are based on public organizations and movements.</p> <p><i>Continental European Parties: Christian Democratic Union (FRG); Socialist Party (France)....</i></p>	<p>Have a complex, multilevel, centralized structure. Built on the principles of discipline and authority of party leadership.</p> <p><i>Parties of totalitarian states: Labor Party (DPRK); Communist Party of China...</i></p>

Classification of political parties by political spectrum:

Political parties			
Right	Left (Reformist)	Centrist	
<p>Advocate maintaining the current political situation and social values, or calling for the restoration of old orders, social and political traditions.</p> <p><i>Movement for a Better Hungary "Jobbik"; New Force (Italy); German National Democratic Party.</i></p>	<p>Advocate for deep reforms, including reform of social and political values.</p> <p><i>Communist Party of Cuba; Workers' Party of Ireland; French Communist Party.</i></p>	<p>Advocate for reform in some areas, upholding traditions in others. <i>(Such parties are the most influential and most powerful in democratic countries)</i></p>	
		<p>Centre-right</p> <p><i>Conservative Party (Great Britain); Law and Justice (Poland).</i></p>	<p>Center-left</p> <p><i>Green Party (Poland); The Labor Party (Great Britain); «Gramada» (Belarus).</i></p>

The terms "**right**" and "**left**" arose during the French Revolution and referred to the placement of deputies in the Parliament: right-wingers supported the preservation of the Old Regime, and left-wingers - supported of the Republic.

10.3. Definition and classification of party systems

Party system – is a system of relations of competition and cooperation between political parties in a state.

Constitutional law defines only the basic principles of the party system functioning (establishes ideological restrictions, determines the fundamental rights, the order of registration of parties, etc.).

Types of party systems			
Multiparty system	Two-party system	Mono-party system	
<p>There are three or more equal political parties that compete with each other, are constantly involved in elections and have an objective chance of winning.</p> <p><i>(Party systems of most democratic states).</i></p>	<p>There are two political parties that have approximately equal voter support and are in constant competition with each other. There may be an unspecified number of other parties that do not have significant voter support.</p> <p><i>(Party system of the United States of America).</i></p>	<p>They imply absolute dominance of one ruling political party, which has a constitutionally assigned special status. <i>Typical for authoritarian and totalitarian states.</i></p>	
		<p>One-party system</p> <p>Only one ruling (state) party has a legal status. Creation and activities of other parties are prohibited.</p> <p><i>(Party system of Socialist Republic of Cuba).</i></p>	<p>System with hegemonic party</p> <p>Allowed the activities of parties that recognize the supremacy of the hegemonic party and do not compete with it.</p> <p><i>(Party systems of Peoples Republic of China, Democratic People's Republic of Korea).</i></p>

10.4. Правове регулювання діяльності політичних партій

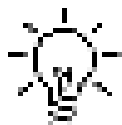
Форми правового регулювання діяльності політичних партій		
Без спеціального режиму легалізації	Ліберальний режим легалізації	Жорсткий режим легалізації
<p>Відсутнє спеціальне законодавство, яке визначає статус та порядок діяльності політичних партій. Партії можуть мати різні організаційні форми (громадські товариства, організації, релігійні об'єднання тощо).</p> <p><i>Великобританія.</i></p>	<p>Законодавство визначає лише загальні вимоги щодо легалізації політичних партій.</p> <p>Відсутні спеціальні вимоги до назви, символіки, програми та інших зовнішніх атрибутів партії.</p> <p><i>Франція, Федеративна Республіка Німеччина.</i></p>	<p>Законодавство передбачає спеціальну процедуру реєстрації політичних партій.</p> <p>Для легалізації партія має, зокрема, відповідати наступним вимогам:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Мати найменування, емблему, програму діяльності та статут; 2. Отримати певний рівень народної підтримки; 3. Надати державі дані про джерела фінансування; 4. Мати офіційну адресу керівного органу та представництв партії. <p><i>Найбільш поширений у світі режим легалізації політичних партій.</i></p>

10.4. Legal regulation of political party's activity

Forms of legal regulation of political parties' activity		
Without special legalization	Liberal legalization	Strict legalization
<p>There is no specific legislation that defines the status and procedure of political parties. Parties can take different organizational forms (public associations, organizations, religious associations, etc).</p> <p><i>Great Britain</i></p>	<p>The legislation defines only general requirements for the legalization of political parties.</p> <p>There are no special requirements for the name, symbolic (logo), program and other external attributes of a party.</p> <p><i>France, Federal Republic of Germany...</i></p>	<p>The legislation provides a special procedure of political party registration.</p> <p>For legalization, a party must meet the following requirements:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Have a name, emblem (logo), program and statute; 2. Obtain a certain level of popular support; 3. Provide data on sources of funding; 4. Have an official address of the central body and representative offices of the party. <p><i>This is the most common type of legalization of political parties.</i></p>

XI. ІНСТИТУТИ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ВИБОРЧЕ ПРАВО

11.1. Поняття та інститути прямої демократії

Пряма (безпосередня) демократія – це форма політичної організації суспільства, за якої закони та основні політичні рішення ініціюються та приймаються безпосередньо народом; безпосередня правотворчість народу.

На сьогодні пряма демократія у чистому вигляді практично не зустрічається. Виключення становлять деякі гірські, малонаселені кантони Швейцарської Конфедерації. Натомість повсюдного поширення набули окремі елементи (інститути) прямої демократії.

Інститути прямої демократії

Назва інституту	Характеристика
Референдум	Процедура прийняття закону, або політичного рішення всенародним голосуванням. Розрізняють зокрема: 1. Національні (загальнодержавні) референдуми (проводяться в масштабах всієї країни); 2. Референдуми в суб'єктах федерації ; 3. Місцеві референдуми (проводяться місцевими громадами).
Народна ініціатива	Конституційно закріплене право громадян ініціювати референдум, або вносити законопроект в парламент (якщо він набере визначену кількість підписів). Розрізняють оформлену та неформлену народну ініціативу: 1. Оформлена народна ініціатива передбачає внесення сформованого законопроекту; 2. Неоформлена народна ініціатива передбачає внесення вимоги прийняття закону із певного питання. <i>(Передбачена в Конституціях Бразилії, Еквадору, Киргизстану, Колумбії, Парагваю, Перу та в багатьох країнах Європи).</i>
Народне вето	Конституційно закріплене право громадян ініціювати всенародне голосування (відхиляючий референдум), щодо скасування закону прийнятого Парламентом. Право народного вето може бути застосоване протягом визначеного періоду часу після прийняття закону. <i>(Передбачене Конституціями Швейцарії та Італії).</i>
Народний розпуск (відкликання)	Право народу на дострокове припинення повноважень (відкликання) обраної посадової особи. <i>(Практика поширена в Англо-Американському світі).</i>

Утвердження нацистського режиму в Німеччині частково здійснювалося шляхом проведення референдумів. Зокрема: референдумом 1934 року було об'єднано посади президента і канцлера, внаслідок чого Адольф Гітлер отримав диктаторські повноваження, а референдум 1936 року «легалізував» введення німецьких військ до Рейнської демілітаризованої зони, що стало передумовою початку II Світової війни.

Зважаючи на такий негативний досвід, після встановлення в Німеччині демократичного режиму, референдуми на національному рівні не проводяться.

11.2. Поняття та основні інститути виборчого права

Виборче право (об'єктивне) – це сукупність юридичних норм, які регулюють найбільш важливі питання проведення виборів та порядку формування представницьких органів держави та місцевого самоврядування.

Суб'єктивне виборче право – сукупність прав громадян на участь у виборах. Виборча правосуб'єктність визначається низкою цenzів (див. стор. 60).

Розрізняють **активне** (право обирати) та **пасивне** (бути обраним) суб'єктивне виборче право.

«Обирати» - це право чи обов'язок?

Конституції більшості держав розглядають суб'єктивне виборче право у якості одного з основних політичних прав громадянина. Водночас, законодавство деяких держав передбачає штрафні санкції за неявку громадянина на вибори. Такі норми розповсюджені в країнах Латинської Америки, також існують в Австралії, Ліхтенштейні, КНДР та деяких інших країнах. Метою санкцій є боротьба з *абсентеїзмом*.

XI. ELEMENTS OF DIRECT (PURE) DEMOCRACY AND ELECTIONS

11.1. Definition and forms of direct democracy

Direct democracy is a form of political organization of society under which laws and major political decisions are initiated and made directly by the people; direct law-making of the people.

Today, direct democracy in its purest form practically does not exist. The exceptions are some mountainous, sparsely populated cantons of the Swiss Confederation. But individual elements (institutions) of direct democracy have become widespread.

Institutes of direct democracy

Name of the institute	Characteristic
Referendum	The procedure of passing a law or political decision by popular vote. There are in particular: 1. National (nationwide) referendums (held nationwide); 2. Referendums in the federated states ; 3. Local referendums (held by local communities).
People's initiative	Constitutionally enshrined right of citizens to initiate a referendum, or to submit a bill to parliament (if it collects a certain number of signatures). There are drafted and unformed people's initiatives. 1. A drafted (formed) people's initiative provides the introduction of a draft bill; 2. An unformed people's initiative requires a law to be introduced on a particular issue. <i>(Envisaged in the constitutions of Brazil, Ecuador, Kyrgyzstan, Colombia, Paraguay, Peru and some European countries).</i>
People's veto	A constitutionally enshrined right of citizens to initiate a popular vote (rejecting referendum) to repeal a law passed by a parliament. People's veto rights can be applied within a certain period of time after the law is passed. <i>(Provided for by the Constitutions of Switzerland and Italy).</i>
People's recall	People's right to early termination of powers (recall) of an elected official. <i>(This practice is common in the Anglo-American world).</i>

The establishment of the Nazi regime in Germany was partly carried out through referendums. In particular, the 1934 referendum legalized the unification of offices of president and chancellor. As a result, Adolf Hitler have gotten a dictatorial power. The referendum of 1936 legalized the invasion of German troops to the demilitarized Rhine zone, which was the beginning of World War II.

In view of such negative experiences, no national referendums are held in Germany after the establishment of a democratic constitution.

11.2. Definition and basic elements of electoral law

Electoral law is a set of legal rules that regulate the most important issues of the formation of representative bodies of state and local self-government.

Suffrage (electoral right) – complex of citizens' rights to participate in elections. Legal status of electoral person is determined by a number of qualifications.

Active (right to vote) and passive (right to stand for election) kinds of electoral right are distinguished.

Is suffrage a right or an obligation?

The constitutions of most states consider suffrage as one of the fundamental political rights of a citizen. At the same time, some states provide some penalties for failing to vote. Such norms are common in Latin American countries and also exist in Australia, Liechtenstein, the DPRK and some other countries. The purpose of this sanctions is to resist *absenteeism*.

Початком реалізації пасивного виборчого права вважається **ресстрація кандидата**.

Розрізняють наступні системи ресстрації:

Вид системи ресстрації	Порядок реалізації	Розповсюдженість
Самовисунення	1. Заява кандидата; 2. Внесення виборчої застави.	<i>Широко розповсюджена. Зокрема: Великобританія, Індія, Франція...</i>
Система петицій (підписів)	Підписи визначеної законодавством кількості виборців.	<i>Канада, Федеративна Республіка Німеччина..</i>
Система первинних виборів («праймеріз»)	Перемога на попередніх (внутрішньопартійних) виборах.	<i>Порівняно рідкісне явище. Найхарактерніший приклад – Сполучені Штати Америки.</i>

Виникнення у особи суб'єктивного виборчого права обумовлюється відповідністю певним вимогам, так званим **виборчим цензам**:

Вид цензу	Показники та розповсюдженість виборчих цензів	
	Активне виборче право	Пасивне виборче право
Ценз громадянства (Наявність громадянства відповідної держави).	Існує повсюдно. В окремих країнах існують вимоги мінімального строку наявності громадянства.	Існує повсюдно. У деяких країнах висуваються додаткові вимоги: Президентом Греції може бути обраний громадянин, який має громадянство не менше 5 років та батька – громадянина Греції.
Віковий ценз (Досягнення певного віку).	Поширений повсюдно. Як правило, перебуває у межах 18-21 років (залежно від держави).	Поширений повсюдно. 18 – 40 років (залежно від держави і посади).
Ценз осілості (Постійне проживання на території держави протягом визначеного часу).	Існує в низці країн, зокрема: США, ФРН, Франції, Канаді. (вимоги, як правило не перевищують 1 року).	Поширений повсюдно. Залежить від держави і посади, як правило, від 5 до 15 років.
Ценз народження (народження на території держави).	Відсутній.	Не поширене явище. Наприклад, Президентом США, може бути обраний громадянин, народжений тільки у цій країні.
Освітній ценз (Визначений мінімальний освітній рівень).	Відсутній.	Як правило передбачає мінімальні вимоги (грамотність).
Ценз статі (Належність до певної статі).	Не поширений, окремі елементи існують в деяких мусульманських країнах (Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія).	Не поширений. У різних формах характерний для окремих мусульманських країн. У деяких країнах Європи існують квоти, спрямовані на забезпечення представництва жінок у виборних органах (див. «Позитивна дискримінація»).
Майновий ценз (Наявність певної власності).	Відсутній.	Широко розповсюджений в минулому, проте на сьогодні майже повсюдно скасований. (Серед винятків: Аргентина, Канада. У Верхню Палату Парламенту Канади може бути обраний громадянин, який має нерухомість вартістю мінімум в 4 тисячі доларів).
Моральні та релігійні цензи (Наявність моральних якостей, або сповідання певної релігії).	Як правило, відсутній.	У більшості держав існує у вигляді заборони обиратися на певні посади осіб, які мають судимість, або здійснюють протиправну діяльність. У деяких штатах США (Алабама, Коннектикут, Луїзіана) на виборні посади може обиратися лише громадянин із «добрим характером» (традиційна норма). В мусульманських країнах поширений релігійний ценз.

The registration of a candidate is considered the beginning of the exercise of passive suffrage.

There are the following registration systems:

Type of registration system	Exercise of the right	Prevalence
<i>Self-nomination</i>	1. Applicant's statement; 2. Making a bail.	<i>Widespread. In particular: Great Britain, India, France.</i>
<i>System of petitions (signatures)</i>	The number of voters' signatures is determined by the legislation.	<i>Canada, Germany.</i>
<i>Primary election system ("primaries")</i>	Winning the previous (intra-party) elections (" <i>primaries</i> ").	<i>A relatively rare phenomenon. The most typical example is the USA.</i>

The emergence of a person's electoral right is conditioned by compliance with certain requirements (**electoral qualifications**):

Kind of qualification	Indicators and distribution of qualifications	
	Suffrage (active)	Passive suffrage (Right to stand for election)
Citizenship (Nationality) qualification (<i>Citizenship</i>).	Widespread everywhere. In some countries, a certain period of citizenship is also required.	Widespread everywhere. Some countries have additional requirements: only a Greek citizen with more than 5 years of citizenship and a Greek father may be elected as President of Greece.
Age qualification (<i>Reaching a certain age</i>).	Widespread everywhere. Usually between 18 and 21 years. (depends on the country).	Widespread everywhere. Usually between 18 - 40 years (depending on country and position).
Residency qualification (<i>Permanent residence on the territory of the state for a certain period of time</i>).	Exists in a number of countries, in particular: USA, Germany, France, Canada. (Requirements generally do not exceed 1 year).	Widespread everywhere. Depends on the state and position, usually from 5 to 15 years.
Birth qualification (<i>Birth in state</i>).	No limitation.	Not common. For example, only a citizen born in the USA may be elected as a US President.
Educational qualification (<i>Minimum educational level determined</i>).	No limitation.	Minimum requirements are usually set (literacy).
Gender qualification (<i>Gender specific</i>).	Not common, some elements exist in some Muslim countries.	Not common. In different forms, it is typical for some Muslim countries. In some European countries there are quotas aimed at ensuring the presence of women in representative bodies (<i>see "positive discrimination"</i>).
Property qualification (<i>Ownership of some property</i>).	No limitation.	Widespread in the past, but today almost universally abolished. (Exceptions are Argentina, Canada etc. A citizen with a real estate valued at a minimum of \$ 4,000 may be elected to the Upper House of the Canadian Parliament).
Moral and religious qualifications (<i>Presence of moral qualities, or affiliation with a particular religion</i>).	No limitation, as a rule.	In most countries, people with a criminal record are not allowed to be elected. In some US states (Alabama, Connecticut, Louisiana), only "good-minded" citizens can be elected to certain positions. (traditional norms). Religious qualification is common in Muslim countries.

11.3. Системи народного представництва

У світовій конституційній практиці існує три види систем народного представництва (виборчі системи): мажоритарна, пропорційна та змішана.

Виборча система	Характеристика	Підвиди виборчої системи
Мажоритарна виборча система	Порядок визначення результатів голосування, коли обраним вважається кандидат, який одержав на виборах більшість (абсолютну чи відносну) голосів виборців.	Система абсолютної більшості - обраним вважається депутат, за якого проголосувало більше половини виборців, що прийшли на вибори, тобто 50 % + 1 голос. У разі, якщо жоден кандидат не набрав необхідної кількості голосів, організуються повторні вибори, в яких беруть участь 2 кандидати, що набрали найбільшу кількість голосів. <i>Наприклад: виборча система Франції, вибори до Палати представників Австралії.</i>
		Система відносної більшості - обраним вважається депутат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців, що взяли участь у голосуванні, а у випадку рівності голосів питання вирішується шляхом жеребкування або проведенням повторних виборів. <i>Система характерна для більшості держав світу.</i>
Пропорційна виборча система	Голосування за кандидатів проводиться за партійними списками. Розподіл мандатів між партіями здійснюється пропорційно до кількості голосів виборців, поданих за кожний партійний список. В багатьох державах з пропорційною виборчою системою використовують <i>прохідний бар'єр</i> , або <i>виборчий поріг</i> . Він визначає найменшу частку голосів, яку має набрати політична партія, щоб пройти до Парламенту.	Система закритих списків - виборець голосує за список партії в цілому. У виборчому бюлетені вказуються тільки назви партій, певна кількість перших кандидатів за партійним списком. <i>Наприклад: виборчі системи Іспанії, Ізраїлю, тощо.</i>
		Система преференцій (лат. <i>praeferre</i> — перевага) надає можливість виборцю голосувати не лише за конкретну партію, а й робити помітку навпроти номеру того кандидата від цієї партії, якому він віддає свій голос. <i>Наприклад: виборчі системи Фінляндії, Бельгії, Нідерландів.</i>
		Система відкритих списків передбачає можливість голосування як за списком у цілому, так і визначати преференції, помітивши або вписавши прізвища одного чи кількох кандидатів. <i>Наприклад: виборчі системи Швейцарії, Австрії, Італії.</i>
		Система голосування з індивідуальною передачею голосу — виборці відзначають цифрами проти прізвищ кандидатів, в якому порядку за них голосують, ранжуючи таким чином свої особисті переваги. Малопоширена система. Система «панашування» («панашаж») — виборець має право висловитися стосовно певної кількості кандидатів незалежно від їхньої партійної належності, «змішуючи» кандидатів від різних партій. Дана система дозволяє виборцю проголосувати за партію, яка йому подобається, одночасно віддавши голос кандидатам з інших партій. <i>Наприклад: виборчі системи Швейцарії та Люксембургу.</i>
Змішана виборча система	Частина кандидатів представницького органу обирається за мажоритарною виборчою системою, а інша частина - за пропорційною виборчою системою.	Врівноважена: сполучення мажоритарного та пропорційного компонента — 50/50%. <i>Наприклад: виборчі системи Литви, Польщі</i>
		З домінуванням одного з компонентів (як правило, мажоритарного). <i>Наприклад: виборчі системи Японії, Китаю, Мексики</i>

11.3. People's representation systems

There are three types of people's representation system (electoral systems) in the world constitutional practice: majority, proportional and mixed.

Election system	Features	Subtypes of an electoral system
Majority election system	<p>The procedure for determining voting results when the candidate who received the majority (absolute or relative) of the electoral votes is considered elected.</p>	<p>The system of the absolute majority - the deputy receiving more than half votes (that is 50% + 1 vote) of the voters attending is considered elected. If no one receive the required number of votes, a second round of voting shall be organized (with 2 candidates who have the highest number of votes).</p> <p><i>For example: the French electoral system, elections to the House of Representatives of Australia.</i></p>
		<p>The system of relative majority - a candidate with the highest number of votes of the attending voters is elected. In the case of equal number of votes, the issue is resolved by a draw or by a second round of voting.</p> <p><i>The system is typical for the most countries of the world.</i></p>
Proportional election system	<p>Voting for candidates is conducted by party lists. The distribution of seats between parties is proportional to the number of votes cast for each party list.</p> <p>In many countries with a proportional electoral system, <i>the electoral threshold (or election threshold)</i> is used. It determines the smallest number of votes a political party has to receive to get to parliament.</p>	<p>One-district / closed list - the electors vote for the party list as a whole. The ballot paper only lists the names of the parties and a certain number of the first candidates on the party list.</p> <p><i>For example: the electoral systems of Spain, Israel, etc.</i></p>
		<p>The system of preferences (<i>lat. praeferre</i>) allows the voter to vote not only for a particular party, but also to check the box for a certain candidate.</p> <p><i>For example: the electoral systems of Finland, Belgium, the Netherlands.</i></p>
		<p>Open-list provides the possibility to vote both on the list as a whole and to determine preferences by checking or typing the names of one or more candidates.</p> <p><i>For example: the electoral systems of Switzerland, Austria, Italy.</i></p>
		<p>Individual voting system - voters mark the numbers opposite the candidates' names in the order they vote, thus ranking their personal preferences. Rare system.</p> <p>“Panachage” (or semi-direct democracy) - the voter has the right to speak about a certain number of candidates regardless of their party affiliation, "mixing" candidates from different parties. This system allows to vote for the party the voter likes, while giving preference to candidates from other parties.</p> <p><i>For example: the electoral systems of Switzerland and Luxembourg.</i></p>
Mixed electoral system	<p>Some of the candidates of the representative body are elected by the majority electoral system, and the other part by the proportional election system.</p>	<p>Balanced: combination of majority and proportional component - 50/50%.</p> <p><i>For example: election systems of Lithuania, Poland.</i></p>
		<p>Dominance of one component (usually majority system).</p> <p><i>For example, the electoral systems of Japan, China, Mexico.</i></p>

XII. ОСНОВНІ ПРАВОВІ СІМ'Ї СУЧАСНОСТІ

Порівняльна характеристика основних правових сімей світу (початок)

Назва «сім'ї»	Історичні передумови виникнення та розповсюдженість	Основне джерело права	Особливості зовнішньої будови	Інші характерні риси
<p>Романо-Германська</p> <p><i>(Альтернативні назви: континентально-європейська, сім'я цивільного права, сім'я професорського права).</i></p>	<p>Сформувалася на території континентальної Європи на основі рецепції античного римського права та його поєднання із звичаєвим правом «варварських» народів.</p> <p>Характерна для країн континентальної Європи, звідки була «експортована» до держав - колишніх колоній в Африці, Азії та Латинській Америці.</p>	<p>Законодавчий акт</p> <p><i>(інші джерела мають додаткове, факультативне значення).</i></p>	<p>1. Законодавча система чітко систематизована;</p> <p>2. Високий рівень кодифікації;</p> <p>3. Високий рівень юридичної техніки;</p> <p>4. Система законодавства має ієрархічну будову (<i>Конституція – закони – підзаконні акти</i>).</p>	<p>1. Високий рівень теоретичної (академічної) підготовки юристів («професорське право»);</p> <p>2. «Інквізиційний» судовий процес (суддя є активним учасником слухання, може ініціювати процесуальні дії);</p> <p>3. Характерна значна спеціалізація судів;</p> <p>4. Існують підвиди романо-германської сім'ї, які іноді виділяють в самостійні сім'ї (наприклад, системи скандинавського та латиноамериканського права тощо).</p>
<p>Англо-Американська</p> <p><i>(Альтернативні назви: система загального права, англо-саксонська сім'я, сім'я прецедентного права).</i></p>	<p>Сформувалася у пізньосередньовічній Англії на основі об'єднання судів справедливості та судів загального права.</p> <p>Вплив римського права тут був обмежений.</p> <p>Характерна для держав англومовного світу.</p>	<p>Судовий прецедент.</p> <p><i>(Судові рішення виносяться на основі прецедентів, в інших сферах домінують законодавчі акти («статутне право») та договори).</i></p>	<p>1. Офіційна систематизація та кодифікація законодавства <i>відсутні</i>;</p> <p>2. Відсутній поділ права на галузі;</p> <p>3. Ієрархія нормативних актів відсутня, або має обмежений характер.</p>	<p>1. Юридична освіта має практичну спрямованість;</p> <p>2. «Змагальний» судовий процес (суддя виконує винятково роль арбітра у спорі, не приймає участі в дебатах та не може ініціювати процесуальні дії);</p> <p>3. Спеціалізація судів обмежена або відсутня.</p>
<p>Соціалістична</p> <p><i>(Альтернативна назва - Соціалістичне право).</i></p>	<p>Сформована в СРСР внаслідок адаптації романо-германської системи до умов радянської держави.</p> <p>На сьогодні мало розповсюджена (Типові представники: Соціалістична Республіка Куба, Китайська Народна Республіка).</p>	<p>Законодавчий акт.</p>	<p>1. Законодавча система чітко систематизована, проте основне значення мають спеціальні нормативні акти;</p> <p>2. Конституція, як правило, <i>номінальна</i> (див. стор. 14).</p>	<p>1. Судді обмежені у тлумаченні правових норм;</p> <p>2. Текстуальне розуміння правової норми. Формалізм;</p> <p>3. Існування <i>товариських судів</i>.</p>

Соціалістична правова сім'я розглядається багатьма дослідниками у якості різновиду романо-германської, що сформувався на теренах соціалістичних держав.

XII. BASIC LEGAL SYSTEMS (FAMILIES) OF THE MODERN WORLD

Comparative chart of basic characteristics of legal families of the world (top)

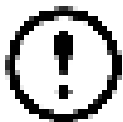
«Family» (system) name	Historical prerequisites for occurrence and prevalence	The main source of law	External structure	Other distinguishing features
<p style="text-align: center;">Civil Law system</p> <p><i>(Alternative names: Romano-Germanic; Continental, Professorial).</i></p>	<p>It was formed on the territory of continental Europe on the basis of the reception of ancient Roman law and its combination with the customary law of "barbaric" peoples.</p> <p>It is typical for the countries of continental Europe, from where it was "exported" to the former colonies in Africa, Asia and Latin America.</p>	<p>Legislative act.</p> <p><i>(Other sources have additional, optional value).</i></p>	<p>1. The legislative system is clearly systematized;</p> <p>2. High level of codification;</p> <p>3. High level of legal technique;</p> <p>4. The system of legislation has a hierarchical structure:</p> <p>Constitution – statute law - <i>by-laws</i>.</p>	<p>1. High level of theoretical (university) training of lawyers ("<i>professorial law</i>");</p> <p>2. "Investigative" litigation (the judge is an active participant in the hearing, may initiate legal proceedings);</p> <p>3. High level of specialization of courts;</p> <p>4. There are subtypes of the Civil Law system that are sometimes separated into single families (such as <i>Scandinavian</i> and <i>Latin American</i> systems, etc.).</p>
<p style="text-align: center;">Common Law System</p> <p><i>(Alternative Names: Anglo-American, Anglo-Saxon, Case Law system).</i></p>	<p>It was formed in Medieval England on the basis of the union of courts of justice and common law courts.</p> <p>The influence of Roman law was limited.</p> <p>It is typical for the English-speaking countries.</p>	<p>Judicial precedent (case).</p> <p><i>(Judgments are made on the basis of precedents. In other areas, statutory law and contracts are used.).</i></p>	<p>1. <i>There is no</i> official systematization and codification of legislation;</p> <p>2. There is no division of the law into branches;</p> <p>3. The hierarchy of legislation is limited.</p>	<p>1. Legal education has practical orientation;</p> <p>2. "Adversarial system" (a judge acts as an arbitrator in a court hearing, does not participate in debates and cannot initiate legal proceedings);</p> <p>3. Specialization of courts is limited or absent.</p>
<p style="text-align: center;">Socialist</p>	<p>Formed in the USSR as a result of the adaptation of the Civil Law system to the conditions of the Soviet state.</p> <p>Today it is not widespread (Typical Representatives: Socialist Republic of Cuba, PRC, DPRK).</p>	<p>Legislative act</p>	<p>1. The legislative system is clearly systematized; however, special regulations are of paramount importance;</p> <p>2. The constitution is usually nominal (see p. 15).</p>	<p>1. Judges are restricted in their interpretation of legal rules;</p> <p>2. Textual understanding of the rule of law. Formalism;</p> <p>3. Existence of <i>community courts</i>.</p>

The socialist system is regarded by many scholars as a subtype of Civil Law.

Порівняльна характеристика основних правових сімей світу (продовження)

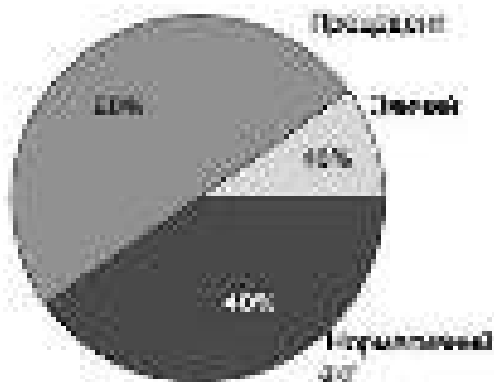
Назва «сім'ї»	Історичні передумови виникнення та розповсюдженість	Основне джерело права	Особливості зовнішньої будови	Інші характерні риси
Релігійна	Сформувалася внаслідок «пророцтва» догматів ісламу та іудаїзму в політичну та правову систему держави.	Релігійна норма (безпосередньо).	Складається з релігійних норм, які мають вищу юридичну силу, та системи законодавчих актів. Велике значення мають акти тлумачення релігійних норм.	Співіснування релігійних норм з нормами статутного та договірної права; Наявність системи релігійних судів.
Звичаєва	Сформувалася на основі традиційних звичаєвих норм африканських племен, які виникли в додержавний період.	Правовий звичай.	Існує у формі системи неписаних звичаєвих норм, між якими немає чіткої ієрархії.	В країнах Центральної та Південної Африки звичаєва система співіснує з Романо-германською. При цьому, звичаєві норми регулюють в основному приватно-правові відносини.

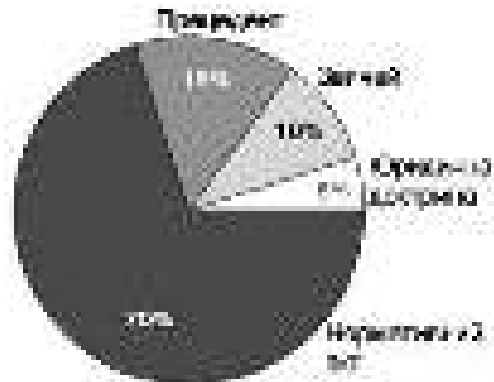
Релігійна правова сім'я поділяється на два основні різновиди:

1. Система мусульманського права, заснована на правових нормах ісламу (Шаріат), характерна для мусульманських країн;
2. Система іудейського права, заснована на іудейських правових нормах (Галаха), використовується у правовій системі Держави Ізраїль.

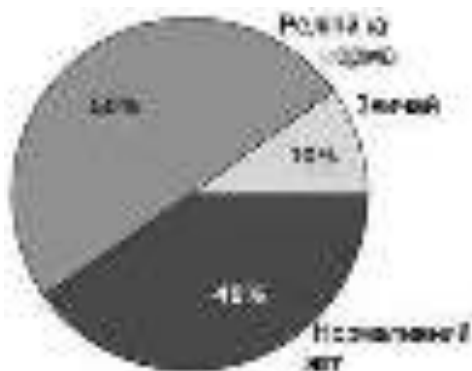
Орієнтовне співвідношення джерел права у сучасних правових сім'ях світу

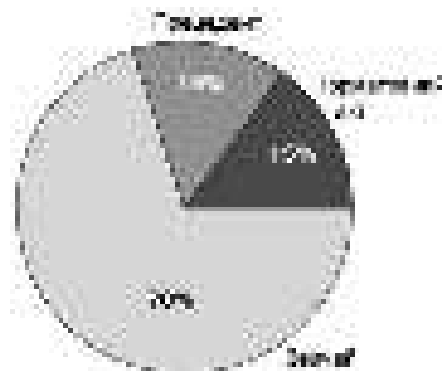
Англо-американська правова сім'я

Романо-германська правова сім'я

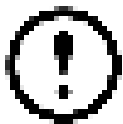
Релігійна (мусульманська) правова сім'я

Звичаєва правова сім'я

Comparative chart of basic characteristics of legal families of the world (continued)

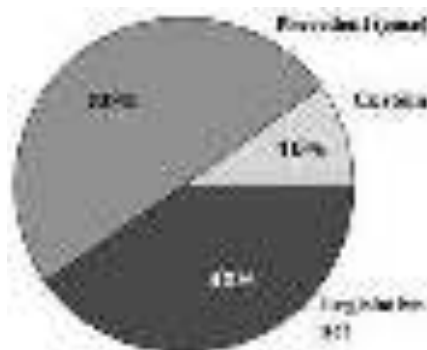
«Family» (system) name	Historical prerequisites for occurrence and prevalence	The main source of law	Features of external structure	Other features
Religious Law system	Formed as a result of the "germination" of the dogmas of Islam and Judaism into the political and legal system of the state.	Religious norm (direct).	It consists of religious norms (which have the highest legal force) and a system of legislative acts. Acts of interpretation of religious norms are very important.	Coexistence of religious norms with norms of statute and contract law; There is a system of religious courts.
Customary Law system	It was formed on the basis of the traditional customary norms of African tribes that arose in the pre-state period.	Customary law	It exists in the form of a system of unwritten customary norms, between which there is no clear hierarchy.	In the countries of Central and South Africa the customary system coexists with the civil law system. At the same time, customary rules regulate mainly private relations.

The religious legal family is divided into two main subtypes:

1. *Muslim law system*, based on the laws of Islam (*Sharia*), typical for Muslim countries;
2. *Jewish law system*, based on Jewish legal norms (*Halacha*), it is used in the legal system of the State of Israel.

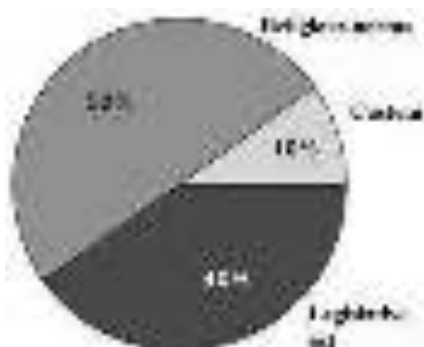
Indicative ratio of law sources in the legal families of the world

Common law system

Civil law system

Religious (Muslim) law family

Custom law family

ДОДАТОК 1.

КОРОТКИЙ ОГЛЯД КОНСТИТУЦІЙНИХ СИСТЕМ ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ СВІТУ

Королівство Норвегія

Атрибути держави

Прапор	
Герб	
Девіз	«Все для Норвегії!».
Гімн	«Так, ми любимо цей край».
Столиця	Осло.
Офіційна мова	Норвезька: Букмол («Книжна мова» сформувалася під впливом данського панування), нюнорск («Нова норвезька» - відроджена народна мова).
Форма держави	
Форма правління	Конституційна монархія.
Політичний режим	Демократія.
Державний територіальний устрій	Унітарна держава (19 губерній (<i>фюльке</i>)).
Органи влади	
Глава держави	Король.
Парламент	Однопалатний – <i>Стортинг</i> (з 2009 р.): формується за змішаною системою, очолюється Президентом стортингу, складається із 169 депутатів.
Уряд	Кабінет міністрів. Формується партією - переможцем парламентських виборів (коаліцією), очолюється прем'єр-міністром.
Судова влада	Верховний суд Норвегії є вищою судовою інстанцією, об'єднує функції загальної та конституційної юрисдикції.
Партійна система	Багатопартійна (6 – 7 партій мають парламентське представництво).

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (скорочена назва - Великобританія)

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	 Офіційно – герб Британського монарха
Девіз	«Бог і моє право».
Гімн	«Боже, збережи королеву (короля)» офіційно не закріплений. (текст змінюється в залежності від статі правлячого монарха).
Столиця	Лондон.
Офіційна мова	Англійська (де-факто, без нормативного закріплення статусу); Шотландська, Валійська та Ірландська – використовуються на відповідних територіях.
Форма держави	
Форма правління	Конституційна монархія.
Державний територіальний устрій	Формально – унітарна держава. Разом із тим, Англія, Шотландія, Уельс та північна Ірландія наділені широкими автономними правами (власні парламенти, специфіка судової та адміністративної системи тощо).
Політичний режим	Демократія
Органи влади	
Глава держави	Король.
Парламент	Двопалатний – <i>Парламент</i> : 1. Палата громад (Нижня палата) - формується за мажоритарною системою, очолюється спікером (650 місць). 2. Палата Лордів (Верхня палата) – формується за спадковим принципом та шляхом призначення, очолюється Лордом-спікером (кількість лордів не є сталою).
Уряд	<u>Кабінет міністрів</u> . Формується парламентською більшістю, очолюється прем'єр-міністром.
Судова влада	Відсутня єдина вища судова інстанція та спеціальний орган конституційної юстиції. Верховними судовими органами є: Суд Корони, Високий Суд та Апеляційний суд.
Партійна система	Багатопартійна. Ядро партійної системи складають 3 партії: Консервативна, Ліберальна та Лейбориська. Решта партій не мають значної народної підтримки.
Державна релігія	Відсутня, проте Англійська Церква формально очолюється королем (королевою). Повний титул монарха містить слова «захисник віри».

Федеративна Республіка Німеччина

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	«Єдність, право та свобода!».
Гімн	«Пісня німців».
Столиця	Берлін.
Офіційна мова	Німецька.
Форма держави	
Форма правління	Парламентська республіка.
Політичний режим	Демократія
Державний територіальний устрій	Федерація. Суб'єкти федерації – 16 <i>земель</i> .
Органи влади	
Глава держави	Федеральний президент (Бундспрезидент). Обирається на посаду Федеральними зборами – спеціальним конституційним органом, який складається з депутатів Бундестагу та такої ж кількості представників суб'єктів федерації (<i>земель</i>), які обираються за пропорційним принципом. Президент виконує, в основному, формальні функції.
Парламент	Існує два органи, які реалізують законодавчу владу (не є палатами): 1. <i>Бундестаг</i> – власне парламент (622 депутати – обираються за змішаною системою); 2. <i>Бундесрат</i> – орган представництва земель (суб'єктів федерації)
Уряд	Федеральний уряд. Очолюється Федеральним Канцлером. Обирається Бундестагом за поданням Президента
Судова влада	Єдиний орган конституційної юрисдикції – Конституційний суд, Вищим органом загальної юрисдикції є Федеральний суд справедливості.
Партійна система	Багатопартійна

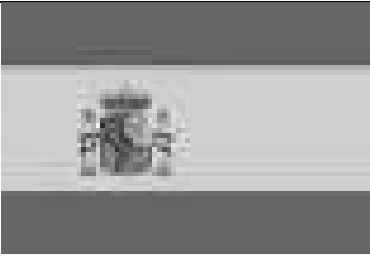

Французька Республіка

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	«Свобода, Рівність, Братерство»
Гімн	«Марсельеза»
Столиця	Париж
Офіційна мова	Французька
Форма держави	
Форма правління	Змішана республіка
Політичний режим	Демократія
Державний територіальний устрій	Унітарна держава (поділена на 22 регіони).
Органи влади	
Глава держави	Президент. Обирається всенародним прямим голосуванням.
Парламент	Двопалатний <i>-Парламент:</i> 1. Сенат (Верхня палата) (представники регіонів Франції та її громадян за кордоном – обираються непрямым голосуванням) – 343 місця. 2. Національне зібрання (Нижня палата) – 577 місць.
Уряд	Формується прем'єр-міністром, якого призначає на посаду Президент із погодженням з парламентською більшістю.
Судова влада	Вища судова інстанція загальної юрисдикції – Касаційний суд. Конституційна юстиція відсутня (замість неї функціонують Конституційна та Державна ради).
Партійна система	Багатопартійна

Італійська Республіка

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	Відсутній
Гімн	«Браття Італії».
Столиця	Рим.
Офіційна мова	Італійська.
Форма держави	
Форма правління	Парламентська республіка .
Політичний режим	Демократія.
Державний територіальний устрій	Унітарна держава (поділена на 20 областей із рівним статусом).
Органи влади	
Глава держави	Президент.
Парламент	Двопалатний – <i>Парламент Італії</i> : 1. Сенат Італії (верхня палата) - частина представників обирається прямим голосуванням, частина призначається Президентом, частина - сенатори за посадою – 315 місць (повноваження обмежені). 2. Палата депутатів Італії (нижня палата) – обирається народом на прямим голосуванням – 630 місць.
Уряд	Рада міністрів. Очолюється Прем'єр-міністром. Уряд формується партією – переможцем виборів (коаліцією).
Судова влада	Єдиний орган конституційної юрисдикції – Конституційний суд Італії. Вищий орган загальної юрисдикції - <i>Касаційний суд</i> .
Партійна система	Багатопартійна.

Королівство Іспанія

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	«Plus Ultra» (лат., буквально: «Ще далі!»).
Гімн	«Королівський марш».
Столиця	Мадрид.
Офіційна мова	Іспанська (кастильська), та мови автономних областей (у межах автономій).
Форма держави	
Форма правління	Конституційна монархія.
Політичний режим	Демократія.
Державний територіальний устрій	Складна унітарна держава. Поділена на 17 автономних областей із широкими автономними правами.
Органи влади	
Глава держави	Король
Парламент	<i>Двопалатний – Генеральні Кортеси:</i> 1. Сенат (Верхня палата) – частина представників обирається прямим голосуванням, частина призначається законодавчими органами автономій – 266 місць. 2. Конгрес депутатів (Нижня палата) – обирається за пропорційною системою – 350 місць.
Уряд	Державний уряд. Очолюється Головою уряду. Формується Парламентом (фактично партією, яка перемогла на виборах, або парламентською коаліцією) за поданням Короля.
Судова влада	Єдиний орган конституційної юрисдикції – Конституційний суд Іспанії, вищим органом загальної юрисдикції є – Верховний суд.
Партійна система	Багатопартійна

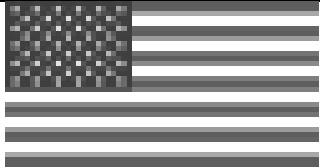

Грецька Республіка

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	«Свобода або смерть»
Гімн	«Гімн свободі»
Столиця	Афіни
Офіційна мова	Грецька
Форма держави	
Форма правління	Парламентська республіка
Політичний режим	Демократія
Державний територіальний устрій	Унітарна держава, поділена на 7 децентралізованих адміністрацій з рівним правовим статусом та широкими самоврядними правами.
Органи влади	
Глава держави	Президент. Обирається Парламентом на 5 років. Президент має доволі широкі повноваження у сфері виконавчої влади, що не типово для парламентської республіки.
Парламент	Однопалатний – <i>Буле (Рада) греків</i> : Складається із 300 депутатів, очолюється спікером.
Уряд	Кабінет (Рада) міністрів Греції - Очолює прем'єр-міністр, якого призначає Президент.
Судова влада	Конституційну юстицію представляє Особливий вищий суд Греції, який не є постійним органом, скликається в залежності від потреби. Вищим органом загальної юрисдикції є Державна Рада, яка одночасно виступає судовим та адміністративним органом.
Партійна система	Багатопартійна
Державна релігія	Православне християнство (особливий статус Грецької Православної церкви закріплено в Конституції).

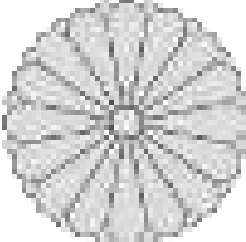
Республіка Польща

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	Відсутній.
Гімн	«Мазурка Домбровського».
Столиця	Варшава.
Офіційна мова	Польська.
Форма держави	
Форма правління	Змішана (парламентсько-президентська) республіка (« <i>III Річ Посполита</i> »).
Політичний режим	Демократія.
Державний територіальний устрій	Унітарна держава (поділена на 16 воєводств).
Органи влади	
Глава держави	Президент. Обирається на всенародних загальних прямих виборах.
Парламент	Двопалатний – <i>Національна Асамблея</i> : 1. Сенат (Верхня палата) – складається із 100 сенаторів, які обираються всенародно. 2. Сейм (Нижня палата) - складається із 460 депутатів, які обираються всенародно.
Уряд	Рада міністрів Республіки Польща . Глава уряду - прем'єр-міністр, призначається Президентом. Склад Ради міністрів формується прем'єр-міністром та затверджується вотумом довіри Парламенту.
Судова влада	Конституційну юстицію представляє Конституційний Трибунал. Вищим органом загальної юрисдикції є Верховний суд.
Партійна система	Багатопартійна.

Сполучені Штати Америки

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	 «Велика печатка США»
Девіз	<i>Ми покладаємося на Бога.</i>
Гімн	<i>«Зоряно-смугастий стяг».</i>
Столиця	Вашингтон.
Офіційна мова	Англійська.
Форма держави	
Форма правління	Класична президентська республіка.
Політичний режим	Демократія.
Державний територіальний устрій	Федерація (50 рівноправних <i>штатів</i> (англ. «state» - буквально «держав»)).
Органи влади	
Глава держави	Президент. Обирається колегією виборщиків, яка складається із представників кожного штату. Президент є одночасно головою виконавчої влади.
Парламент	Двопалатний – <i>Конгрес США</i> : 1. Сенат – складається із 100 сенаторів, по 2 від кожного штату. 2. Палата представників - складається із 435 депутатів, які обираються всенародно
Уряд	<u>Уряд, як єдиний центральний орган виконавчої влади відсутній.</u> Виконавчу владу представляють: Президент, Віце-президент, Державний секретар, Виконавчі департаменти, незалежні агенції, комітети і т.п. Главою уряду є Президент.
Судова влада	Кожен штат має самостійну судову систему. Паралельно існує федеральна судова система. Вищим органом федеральної юстиції Верховний суд США, який одночасно виконує функцію єдиного органу конституційної юрисдикції.
Партійна система	Двопартійна (із абсолютним домінуванням Демократичної та Республіканської партій)

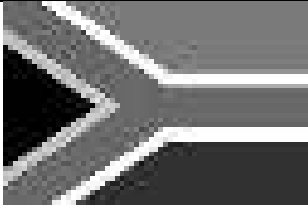

Японська Держава

Атрибути держави	
Прапор	 Не мав офіційного статусу до 1999 р.
Герб	 Печатка Імператора (без офіційного статусу)
Девіз	Відсутній.
Гімн	« <i>Хай наш господар живе віки-вічні</i> » (не мав офіційного статусу до 1999 р.).
Столиця	Токіо.
Офіційна мова	Японська.
Форма держави	
Форма правління	Конституційна монархія.
Політичний режим	Демократія.
Державний територіальний устрій	Унітарна держава (складається з 47 префектур).
Органи влади	
Глава держави	Імператор (виконує в основному церемоніальні функції); фактично – прем'єр-міністр.
Парламент	Двопалатний – <i>Коккай</i> : 1. Палата Радників Японії – складається із 242 радників, обираються прямим голосуванням на 6 років. 2. Палата Представників - складається із 480 депутатів, які обираються всенародно на 4 роки.
Уряд	<u>Кабінет міністрів, очолюється прем'єр-міністром, який призначає міністрів (не менше 14 і не більше 17), а сам обирається Парламентом.</u>
Судова влада	Вищим органом загальної та конституційної юстиції виступає Верховний суд (за Американською моделлю).
Партійна система	Багатопартійна.

Держава Ізраїль

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	Відсутній.
Гімн	«Надія».
Столиця	Єрусалим (проте окремі центральні органи влади, а також більшість представництв зарубіжних держав розташовані в місті Тель-Авів).
Офіційна мова	Іврит.
Форма держави	
Форма правління	Парламентська республіка.
Політичний режим	Демократичний.
Державний територіальний устрій	Унітарна держава. Не існує єдиного поділу на адміністративно-територіальні одиниці. Різні відомства використовують різний адміністративний поділ.
Органи влади	
Глава держави	Президент. Обирається Парламентом на 7 років. Виконує, в основному, номінальні повноваження.
Парламент	Однопалатний – <i>Кнесет</i> (120 депутатів).
Уряд	Уряд формується та очолюється прем'єр-міністром. Прем'єр-міністра призначає Президент після консультацій з лідерами парламентських фракцій.
Судова влада	Вищою судовою ланкою виступає Верховний суд, який виконує функції вищої касаційної інстанції та органу конституційної юстиції (суду справедливості). Суди першої інстанції представлені як професійними, так і мировими, а також релігійними судами, рішення яких забезпечуються державою.
Партійна система	Багатопартійна.
Державна релігія	Офіційно відсутня, проте, окремі положення єврейського релігійного права (<i>Галахи</i>) затверджені на законодавчому рівні. Існує система релігійних судів (іудейських, мусульманських, друзьких та християнських).

Південно Африканська Республіка

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	 Введений у 2000р.
Девіз	«Різні люди єднаються».
Гімн	«Господи, благослови Африку!» (сучасний текст гімну містить куплети на мовах коства, зулу, сесото, афріканас та англійській).
Столиця	Держава має 3 столиці: Преторія (адміністративна – офіційне місце перебування глави держави і уряду); Кейптаун (законодавча – місце розташування Парламенту); Блумфонтейн (судова - місце розташування Верховного суду).
Офіційна мова	Офіційний статус мають 11 мов (англійська, африкаанс, венда, зулу, коса, південний ндебеле, свати, північний сото, сесото, тсвана, тсонга).
Форма держави	
Форма правління	Республіка. Має ознаки як парламентської так і президентської республіки: Президент є одночасно главою держави та виконавчої влади, проте обирається парламентом.
Політичний режим	Демократичний.
Державний територіальний устрій	Унітарний (територія поділена на 9 провінцій).
Органи влади	
Глава держави	Президент (обирається Нижньою палатою Парламенту).
Парламент	Двопалатний – <i>Парламент ПАР</i> : 1. Національна Рада провінцій (Верхня палата) – 90 депутатів – представників провінцій; 2. Національна асамблея ПАР (Нижня палата) – 400 депутатів, які обираються за пропорційною системою.
Уряд	Формується парламентською більшістю нижньої палати та очолюється Президентом.
Судова влада	Вищим органом загальної юрисдикції є Верховний апеляційний суд. Конституційну юстицію здійснює Конституційний суд (за німецьким зразком).
Партійна система	Багатопартійна.

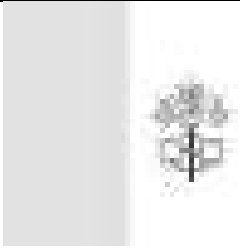
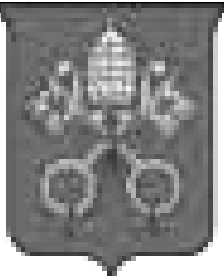
Австралійський Союз (Співдружність Австралії)

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	Відсутній.
Гімн	«Вперед прекрасна Австраліє!».
Столиця	Канберра.
Офіційна мова	Де-факто, Англійська (статус не закріплено в законодавстві).
Форма держави	
Форма правління	Конституційна монархія (номінально).
Політичний режим	Демократія.
Державний територіальний устрій	Федерація. Територія складається з 6 штатів, 3 материкових та кількох «зовнішніх» (островних) територій.
Органи влади	
Глава держави	Король (нині – королева Великобританії). Держава входить до Британської співдружності націй. Главою держави вважається Британський монарх. Фактично функції глави держави виконує Генерал-губернатор Австралійського Союзу, який призначається королевою Великобританії за поданням прем'єр-міністра Австралії. На практиці, Генерал-губернатор виконує в основному представницькі функції.
Парламент	Двопалатний – <i>Парламент</i> : 1. Сенат (Верхня палата) – складається з 76 представників суб'єктів федерації; 2. Палата представників (Нижня палата) – обирається прямим голосуванням за мажоритарною системою. Британський монарх також входить до складу Парламенту за посадою та має особливий статус.
Уряд	Кабінет міністрів. Очолюється прем'єр-міністром, який призначається парламентською більшістю.
Судова влада	Вищою загальною судовою інстанцією, а також органом конституційної юстиції, є Верховний Суд.
Партійна система	Багатопартійна. Основні партії: Лейбориська (лівоцентриська), Ліберальна (ліберально-консервативна) та Національна (консервативна, правоцентриська).

Аргентинська Республіка

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	<i>«В союзі та свободі!».</i>
Гімн	<i>«Аргентинський національний гімн» («Слухайте, смерті, священний клич: Свобода! Свобода! Свобода!»).</i>
Столиця	Буенос-Айрес.
Офіційна мова	Іспанська.
Форма держави	
Форма правління	Президентська республіка.
Політичний режим	Демократичний.
Державний територіальний устрій	Федерація. Складається з 23 провінцій та Столичного округу, який має спеціальний конституційний статус.
Органи влади	
Глава держави	Президент. Обираються прямим голосуванням. Разом із Президентом обирається Віце-президент, який очолює Сенат (верхню палату парламенту).
Парламент	Двопалатний - <i>Національний Конгрес Аргентини</i> : 1. Сенат Аргентини (верхня палата) – 72 сенатора (по 3 представника від кожної провінції та Столичного округу); 2. Палата депутатів Аргентини (нижня палата) – 257 депутатів, які обираються за пропорційною системою.
Уряд	Кабінет Міністрів Аргентини. Очолюється Прем'єр-міністром. Прем'єр-міністр та міністри призначаються на посади Президентом.
Судова влада	Існує розгалужена система федеральних судів. Вищим органом загальної юрисдикції є Верховний суд Аргентини, який одночасно виконує функцію єдиного органу конституційної юстиції (за зразком США).
Партійна система	Багатопартійна.

Держава – місто Ватикан (Святіший Престол)

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	Відсутній.
Гімн	«Папський Гімн та Марш».
Столиця	-
Офіційна мова	Латинська.
Форма держави	
Форма правління	Теократична виборна монархія.
Політичний режим	Офіційно не визначений. Сполучає елементи демократії та авторитаризму.
Державний територіальний устрій	Унітарна держава – місто.
Органи влади	
Глава держави	Папа Римський (обирається Конклавом кардиналів прямим таємним голосуванням, виконує повноваження довічно).
Парламент	Парламент у звичному розумінні відсутній. Існує кілька представницьких органів: <ol style="list-style-type: none"> 1. Вселенський Собор (рішення є обов'язковими до виконання), 2. Папська комісія (законодавчий орган), 3. Колегія кардиналів та Синод (дорадчі органи), 4. Конклав (тимчасовий орган, який скликається для обрання нового Папи – рішення є обов'язковим).
Уряд	Голова виконавчої влади – державний секретар; Папська комісія, очолювана Губернатором.
Судова влада	Конституційна юстиція – відсутня. Вищим органом загальної юрисдикції є Вищий церковний суд.
Партійна система	Офіційні політичні партії відсутні (проте існують громадські групи).
Державна релігія	Католицизм.
* Принцип поділу влад, хоч і не заперечується, проте (з об'єктивних причин) не діє. Поділ повноважень є суто функціональним.	

Російська Федерація

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	Відсутній.
Гімн	«Росія - священна наша держава».
Столиця	Москва.
Офіційна мова	Російська, та 30 регіональних офіційних мов (в межах суб'єктів федерації).
Форма держави	
Форма правління	Офіційно - змішана президентсько-парламентська республіка. Разом із тим, повноваження Президента у сфері виконавчої та частково законодавчої влади є нетипово широкими для змішаної республіки.
Політичний режим	Згідно Конституції РФ – демократія. Разом із тим, більшість авторитетних міжнародних організацій з прав людини відмічають стійкі авторитарні тенденції нинішнього політичного режиму.
Державний територіальний устрій	Федерація (включає 76 суб'єктів федерації: 21 республіку, 9 країв та 46 областей).
Органи влади	
Глава держави	Президент (має значний фактичний вплив на усі гілки влади)
Парламент	Двопалатний – <i>Федеральні збори</i> : 1. Рада Федерації (Верхня палата) – до якої входять по 2 представники від кожного суб'єкта федерації, одного з яких призначає законодавчий орган суб'єкта федерації, а іншого – губернатор. 2. Державна дума (Нижня палата) – складається із 450 депутатів, які обираються всенародно.
Уряд	Уряд Російської Федерації. Очолює – Голова уряду, який призначається Президентом.
Судова влада	Конституційну юстицію представляє Конституційний Суд РФ. Вищими органами загальної юрисдикції є Верховний суд та Вищий арбітражний суд.
Партійна система	Багатопартійна.

Соціалістична Республіка Куба

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	
Гімн	«Батьківщина або смерть — соціалізм або смерть».
Столиця	Гавана.
Офіційна мова	Іспанська.
Форма держави	
Форма правління	Однопартійна республіка (Соціалістична республіка).
Політичний режим	«Народна демократія» (згідно теорії плюралістичної демократії – сполучає елементи авторитаризму та тоталітаризму).
Державний територіальний устрій	Унітарна держава. Поділена на 15 провінцій.
Органи влади	
Глава держави	Голова Державної Ради. Посаду займає генеральний секретар Комуністичної партії Соціалістичної Республіки Куба.
Парламент	Однопалатний - <i>Національна Асамблея народної влади Куби</i> . Складається із 614 депутатів, які обираються всенародним голосуванням (фактично – безальтернативні вибори).
Уряд	Уряд складають: 1. Державна Рада, очолюється Головою, який одночасно є Генеральним Секретарем Комуністичної партії Куби. 2. Рада міністрів, очолюється Головою, який одночасно є другим секретарем Комуністичної партії Куби.
Судова влада	Конституційна юстиція – відсутня. Вищим органам загальної юрисдикції є Верховний народний суд Куби.
Партійна система	Однопартійна.
* Не визнається принцип поділу влад, поділ повноважень між державними органами є суто функціональним. Сповідується принцип єдності державної влади.	

Об'єднані Арабські Емірати

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	«Аллах, Нація, Президент».
Гімн	«Квітни, моя країно!».
Столиця	Абу-Дабі. Друге за значенням місто – Дубаї.
Офіційна мова	Арабська.
Офіційна релігія	Іслам (сунітського напрямку).
Форма держави	
Форма правління	Абсолютна монархія (федерація абсолютних монархій).
Політичний режим	Авторитарний.
Державний територіальний устрій	Федерація, 7 Еміратів на чолі зі спадковими монархами – емірами.
Органи влади	
Глава держави	Президент (Емір Абу-Дабі – найбільшого за територією емірату). Посада передається у спадок (де-факто).
Вищий орган влади	Вища Рада Союзу (рада 7 емірів) має виключні повноваження, у тому числі установчі.
Уряд	Рада міністрів на чолі з еміром Дубаї (призначається Президентом за згодою Вищої Ради Союзу).
Парламент	<i>Федеральна національна рада</i> – малочисельний представницький дорадчий орган (до 50 членів), без права законодавчої ініціативи, частина членів обирається непрямыми виборами, частина – призначається емірами (у кожному еміраті своя система). Не є парламентом у класичному розумінні.
Судова влада	Вищий Союзний Суд – уповноважений розбирати спори між державними органами та еміратами. Вища судова влада належить Президенту.
Партійна система	<i>Політичні партії відсутні.</i> (Натомість існують впливові громадські організації, спілки релігійного, культурного або соціально-економічного спрямування).
* Не визнається принцип поділу влад, поділ повноважень між державними органами є суто функціональним. Сповідується принцип єдності державної влади.	

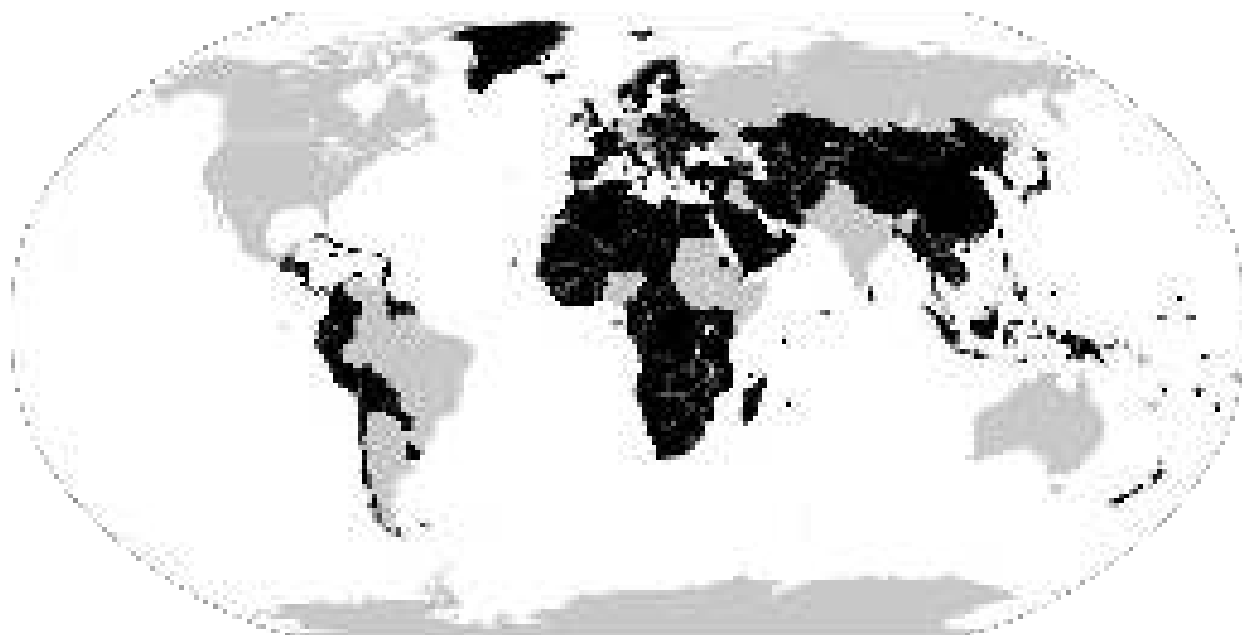
Китайська Народна Республіка

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Гімн	«Марш добровольців».
Столиця	Пекін.
Офіційна мова	Китайська (Фактично: діалект путунхуа («мандарин») на державному рівні, інші діалекти – на місцевому). Діалекти не відрізняються на письмі.
Форма держави	
Форма правління	Однопартійна республіка («Народна республіка»).
Політичний режим	Згідно Конституції: «КНР - соціалістична держава демократичної диктатури народу» (фактично – сполучає елементи демократії (особливо в окремих автономіях), авторитаризму та тоталітаризму).
Державний територіальний устрій	Вважається унітарною, проте фактично має складну структуру, представлену територіальними одиницями з відмінним статусом: <ul style="list-style-type: none"> - 23 провінції (фактично - 22), - 5 автономних районів, - 4 муніципалітети, - 2 спеціальних райони (Гонконг та Макао).
Органи влади	
Глава держави	Голова КНР.
Парламент	Однопалатний – <u>Загальнокитайські збори народних представників</u> - складаються із 2979 депутатів, які обираються місцевими зібраннями народних представників. Парламент працює сесійно. Між сесіями діє Постійний Комітет.
Уряд	Державна рада КНР, очолюється прем'єр-міністром. Важливу роль відіграє і Центральна військова Рада.
Судова влада	Конституційна юстиція – відсутня. Загальна – представлена системою Народних судів на чолі із Верховним Народним Судом.
Партійна система	Монопартійна (домінує Комуністична партія, але існує ще 8 дозволених «демократичних» партій) решта партій не допускаються до участі у виборах.
* Не визнається принцип поділу влад, поділ повноважень між державними органами є суто функціональним. Сповідується принцип єдності державної влади.	

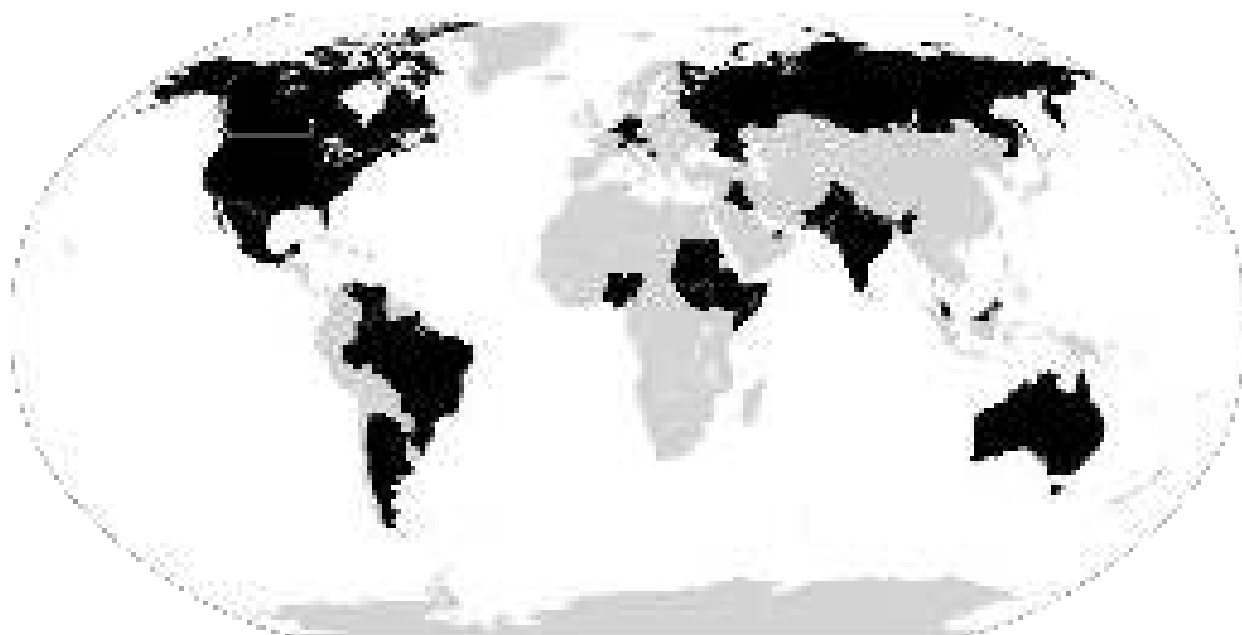
Республіка Китай (Тайвань)*

Атрибути держави	
Прапор	
Герб	
Девіз	«Три народні принципи».
Гімн	«Три народні принципи – наша головна мета».
Столиця	Тайбей (офіційно – «місце тимчасового перебування уряду РК на час комуністичного заколоту»).
Офіційна мова	Китайська (діалект «мандарин»).
Форма держави	
Форма правління	Змішана республіка.
Політичний режим	Демократія.
Державний територіальний устрій	Унітарна держава (2 провінції) – фактично контрольована територія, без урахування материкового Китаю.
Органи влади	
Глава держави	Президент, який обирається загальнонародним, прямим голосуванням.
Парламент	Однопалатний – <i>Законодавчий Юань</i> (Збори): 113 представників обираються за змішаною системою на 4 роки.
Уряд	<i>Виконавчий Юань</i> , очолюється прем'єр-міністром, який призначається Президентом.
Судова влада	Вищим судовим органом є Судовий Юань, якому підпорядковані Рада суддів, Конституційний Суд (усі є органами конституційної юрисдикції), а також суди загальної юрисдикції.
Партійна система	Багатопартійна (домінують консервативна партія «Гоміндан» та лівоцентриська Демократична прогресивна партія).
<p>* Частково визнана держава. Претендує на владу над територією материкового Китаю. Не визнає владу КНР.</p> <p>У міжнародних економічних зносинах фігурує як «Тайвань», за назвою острова, де розташована столиця частково визнаної республіки.</p>	

ГЕОГРАФІЧНІ КАРТИ-СХЕМИ
(до р. III)

Унітарні держави

Федеративні держави

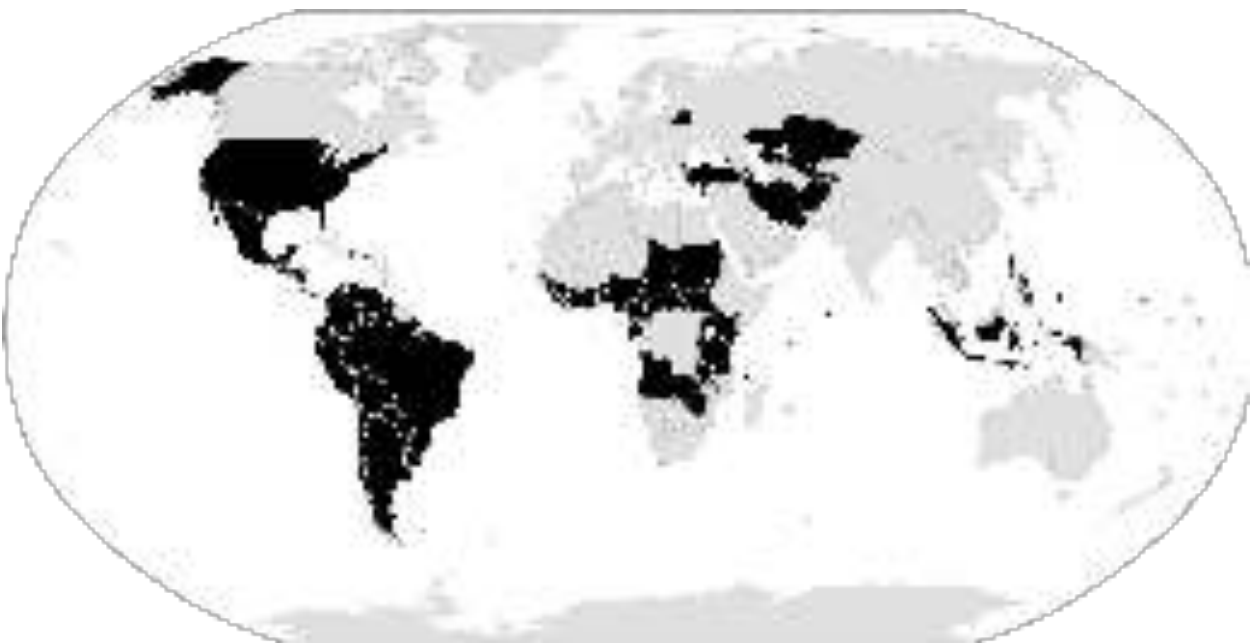
Абсолютні монархії

Конституційні монархії (у тому числі дуалістичні)

Парламентські республіки

Президентські республіки

Змішані республіки

«Однопартійні» республіки

УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК БАЗОВИХ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ТЕРМІНІВ

Абсентеїзм [Absenteeism] — (від лат. *absentia* — відсутність) – байдуже ставлення людей до реалізації своїх політичних прав та свідоме ухилення від здійснення громадянських обов'язків, передусім від участі у виборах. Часто розглядається як одна з форм пасивного протесту проти організації виборів та політичної системи в цілому. (Споріднені поняття: «*Вибори*», «*Референдум*», «*Активне виборче право*»).

Абсолютна більшість [Absolute majority / Vast majority] – 1. Більшість, яка перевищує 50 відсотків від загального цілого. 2. У конституційному праві абсолютна більшість – це порядок прийняття рішення *колегіальним органом*, або *народом*, згідно якого рішення вважається ухваленим, коли на його користь віддали голоси 50% учасників голосування, плюс один голос. Найбільш розповсюджений спосіб голосування. (Споріднені поняття: «*Кваліфікована більшість*», «*Проста більшість*»).

Абсолютна монархія [Absolute monarchy] — різновид монархічної форми правління, за якої уся повнота державної (законодавчої, виконавчої, судової), а іноді і духовної (релігійної) влади знаходиться в руках монарха. Поняття «абсолютної» («необмеженої») монархії умовне, оскільки можливості монарха обмежені розміром і якістю бюрократичного апарату, можливостями та здібностями правителя. Теоретично, абсолютний монарх здійснює всю владу, але практично, монархія врівноважується політичними групами з числа соціальних класів і каст, таких як аристократія, духовенство, середні та нижчі класи населення. Деякі абсолютні монархії мають слабкі (символічні) представницькі органи, які монарх може змінювати або розпускати на власний розсуд. Державами, де монархи зберігають абсолютну владу є: Бруней, Катар, Оман, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Ватикан тощо. (Споріднені поняття: «*Форма правління*», «*Монархія*», «*Конституційна монархія*»).

Абсолютне вето [Absolute veto] — право глави держави відхилити ухвалений Парламентом законопроект, внаслідок чого його введення в дію автоматично скасовується. Такий законопроект не може розглядатися повторно. (Споріднені поняття: «*Вето*», «*Законодавчий процес*»).

Авторитарний режим (або «Авторитаризм») [Authoritarianism] – (від лат. *autoritas* — повна влада) – політичний режим, за якого всю, чи більшу, частину влади зосереджено в руках однієї особи чи групи осіб. Представницькі органи відсутні, або не мають реальної влади. Водночас для авторитарного режиму характерна відносна свобода індивіда у приватній сфері. (Споріднені поняття: «*Тоталітарний режим*», «*Демократичний режим*», «*Форма політичного режиму*»).

Ад-хок [Ad hoc] - (від лат. *ad hoc* — для цього, для окремого випадку) – принцип парламентської практики, який дозволяє парламенту, у разі необхідності, прийняти рішення про одноразове відхилення від передбачених регламентом процедур.

Акт тлумачення (або «Інтерпретаційно-правовий акт») [Act of interpretation] – офіційний правовий акт уповноваженого суб'єкта, який містить роз'яснення (тлумачення) змісту положень конституції, законів або інших норм права. До суб'єктів, уповноважених видавати акти тлумачення, як правило, відносять органи конституційної юрисдикції (зокрема конституційні суди), інші державні органи в межах своєї компетенції, міжнародні організації. Акт тлумачення є формальним вираженням та результатом офіційного тлумачення норм права. Акти тлумачення можуть мати як обов'язковий характер (наприклад, рішення конституційного суду), так і рекомендаційний (роз'яснення органів виконавчої влади). (Споріднені поняття: «*Тлумачення правових норм*», «*Офіційне тлумачення правових норм*»).

Активне виборче право [Suffrage / Political franchise / Franchise] – (від лат. *activus* — діяльний) – право громадян обирати своїх представників до органів публічної влади. (Споріднені поняття: «*Вибори*», «*Виборче право (об'єктивне)*», «*Пасивне виборче право*»).

Англо-американська правова сім'я (або «Сім'я загального права») / «Сім'я прецедентного права») [Common law system / Anglo-american legal system (останній термін поширений у державах Континентальної Європи і у англомовних країнах вживається зрідка)] – сукупність національних правових систем, які сформувалися під впливом правової системи середньовічної та ранньомодерної Англії. Основна роль у розвитку даних правових систем належить судовій практиці. Характерними рисами англо-американської правової сім'ї є наступні: використання судових прецедентів у якості основного джерела права, при розгляді судових справ; широкі межі тлумачення норм права суддями (судова правотворчість); залучення суду присяжних до розгляду кримінальних та цивільних справ; відсутність спеціалізації судів; відсутність кодифікації законодавства та поділу права на галузі тощо. Англо-американська правова сім'я включає правові системи Великобританії, США, Канади, Австралії тощо. У науковій літературі англо-американську правову сім'ю також називають: англосаксонською, сім'єю загального, або прецедентного права. Дані поняття є

синонімами. (Споріднені поняття: «Юридична компаративістика», «Правова сім'я», «Романо-германська правова сім'я», «Соціалістична правова сім'я», «Релігійна правова сім'я», «Звичаєва правова сім'я»).

Анклав [Enclave] — (від фр. *enclave*, лат. *inclavare* — закривати на ключ) – держава, або її частина, оточена з усіх сторін територією іншої держави (наприклад: Держава Ватикан та Республіка Сан-Марино оточені територією Італії; італійське місто Кальпоне розташоване у Швейцарії). Якщо анклав має морський берег, його називають напіванклавом (наприклад: Гамбія, Монако). (Споріднені поняття: «Ексклав», «Територія держави»).

Апартеїд – див. «Сегрегація».

Апатрид (або «Особа без громадянства») [Stateless person] — (від дав. грецьк. *ἀ* + *πατρίς* – без батьківщини) – особа, яку жодна держава не вважає своїм громадянином (підданим). (Споріднені поняття: «Біпатрид», «Громадянство»).

Атрибути держави [State attributes] – конституційно визначені, невід'ємні елементи держави, які виконують роль її ідентифікації як суб'єкта права на національному та міжнародному рівні. Такі засоби є предметом конституційного регулювання. До атрибутів держави відносять: суверенітет, територію, конституційну систему, державні символи, офіційну мову, столицю, національну валюту тощо. (Споріднені поняття: «Державні символи», «Державний суверенітет», «Територія держави», «Офіційна мова»)

Багатомандатний виборчий округ [Multy-mandate constituency] – виборчий округ, від якого можуть бути обрані кілька осіб на посади колегіального представницького органу. (Споріднені поняття: «Виборчий округ», «Одномандатний виборчий округ», «Пропорційна виборча система»).

Багатопартійна система [Multi-party system] – політична партійна система, яка передбачає існування необмеженої кількості політичних партій із відмінними політичними платформами, які володіють рівними правами та мають теоретичні шанси на отримання більшості місць у парламенті відповідної держави. Багатопартійність вважається обов'язковою ознакою плюралістичної демократії. Багатопартійна система протиставляється різним формам *монопартійної* системи. Особливою формою багатопартійності є *двопартійна система*, яка іноді розглядається, як самостійний різновид партійної системи. (Споріднені поняття: «Партійна система», «Монопартійна система», «Однопартійна система», «Партія-гегемон», «Двопартійна система»).

Бікамералізм (або «Двопалатність») [Bicameralism] - (від фр. *bikamerism*) – конституційний принцип який передбачає двопалатну структуру законодавчого органу. За принципом бікамералізму побудовано парламенти більшості держав. Як правило, верхня палата парламенту виконує контрольну функцію щодо дій і рішень нижньої палати, а також уряду. У деяких країнах верхня палата має право законодавчого вето. У двопалатних парламентах нижні палати, як правило, обираються безпосередньо народом шляхом прямого таємного голосування. Верхні палати формуються по різному: голосуванням населення суб'єктів федерації (сенат США), шляхом призначення (сенат Канади), наслідування (палата лордів у Великобританії), у результаті складної комбінації процедур виборів і призначення (Бельгія). (Споріднені поняття: «Парламент», «Законодавча влада»).

Біль про права (Великобританія) [Bill of Rights] – законодавчий акт, прийнятий парламентом Англії у 1689 році; одна з основних складових британської неписаної Конституції. Один із перших нормативних актів, який юридично закріпив права людини. До основних положень Білля про права належать наступні: обмеження прав короля призупиняти дію законів, встановлювати податки та формувати армію; свобода зібрань; право володіння зброєю (для самозахисту); свобода слова та друку; право на подання петицій королю; свобода від жорстоких покарань; заборона конфіскації майна та накладення штрафів без рішення суду; свобода виборів до Парламенту. Повна назва документу – «Акт, що декларує права та свободи підданого та встановлює спадкування Корони» (*англ.* – «*An Act declaring the Rights and Liberties of the Subject and Settling the Succession of the Crown*»). (Споріднені поняття: «Конституція», «Неписана конституція», «Магна Карта», «Біль про права (США)», «Хабеас Корпус Акт», «Права людини»).

Біль про права (США) [Bill of Rights] – неофіційна назва перших десяти поправок до Конституції США, які закріплюють основні права і свободи людини і громадянина. Поправки були запропоновані Джеймсом Медісоном у 1789 році на засіданні Конгресу США першого скликання і вступили в силу 15 грудня 1791 року. Вперше на загальнодержавному рівні було визначено правовий статус громадянина, окреслено сфери федерального контролю за дотриманням громадянських прав і свобод, які, вперше в історії конституційного законодавства, були сформульовані у вигляді заборон та обмежень, накладених на самі органи влади. Дані поправки містять наступні положення: свобода слова, релігії, преси, зібрань та право на подачу петицій; право зберігати і носити зброю; заборонене розміщення солдат у приватних будинках без згоди власника; заборонені свавільні обшуки та арешти; гарантується право на належний судовий розгляд, право не свідчити проти себе, охорона приватної власності; визначаються права обвинуваченого, у тому числі право на суд присяжних; право на суд присяжних у цивільних справах; заборона надмірних штрафів, жорстоких і незвичайних покарань; закріплення окремих прав в Конституції не означає заперечення або

применшення інших прав людини; повноваження, які Конституція прямо не відносить до відання Сполучених Штатів, зберігаються за штатами і громадянами. Американський Білл про права у значній мірі базувався на англійському однойменному акті, прийнятому парламентом Англії у 1689 році, проте актуалізує та розширює його зміст. (Споріднені поняття: «Конституція», «Біль про права (Великобританія)», «Конституційна поправка», «Права людини»).

Біпатрид (або Особа з подвійним громадянством) [Person with dual citizenship (nationality) / Person with multiple citizenship (nationality)] — (від лат. *bis*—двічі та грецьк. — *πατρίς*— батьківщина) — громадянський статус, який означає, що особа є громадянином (підданим) двох чи більше держав (в останньому випадку вживається термін «множинне громадянство»). (Споріднені поняття: «Апатрид», «Громадянство», «Множинне громадянство»).

Британська Співдружність Націй - див. «Співдружність Націй».

Вексилологія [Vexillology] - (від лат. *vexillum* — «прапор» та грец. *λογος* — «наука») — наука, об'єктами дослідження якої є прапори держав, міст, міжнародних організацій та інших інститутів, а також корогви, знамена, штандарти, транспаранти, вимпели та інші засоби сигналізації, що виконують функцію символічної ідентифікації. (Споріднені поняття: «Державні символи», «Геральдика»).

Велика хартія вольностей – див. «Магна Карта».

Вердикт [Verdict] - (від лат. *vere dictum* — істинно сказане) – рішення колегії присяжних стосовно поставлених перед нею питань. У кримінальному процесі основне питання, на яке повинні відповісти присяжні – наявність у підсудного вини. У цивільному процесі, присяжні вирішують питання юридичного факту, стосовно предмету спору. Вердикт не містить мотивувальної частини та не визначає питання права (ступінь вини, вид покарання, сума компенсації тощо). Історично, у державах англо-американської правової сім'ї, для прийняття вердикту вимагалось одностайне голосування колегії присяжних. Проте з 1967 року у Великобританії, а з 1972 року у переважній більшості штатів США одноголосне рішення не вимагається. (Споріднені поняття: «Судова влада», «Суд присяжних»).

Верховенство закону – див. «Законність».

Верховенство конституції - див. «Конституціоналізм».

Верховенство парламенту (або «Суверенітет парламенту») [Parliamentary sovereignty / Parliamentary supremacy / Legislative supremacy] – інститут та основоположний принцип конституційного права Великобританії та деяких інших держав, який полягає у тому, що парламент, як представницький орган який отримує легітимність безпосередньо від народу (шляхом виборів), виступає носієм частини народного суверенітету, а, відповідно, має певне верховенство щодо інших органів державної влади. Із принципу верховенства парламенту випливають виключні повноваження останнього на формування органів виконавчої та судової влади, а також право вільно приймати та змінювати закони. Разом із тим, принцип верховенства парламенту не заперечує принципу поділу влади: втручання парламенту у сфери діяльності виконавчих та судових органів не допускається. Даний принцип особливо характерний для конституційних монархій та парламентських республік та, окрім Великобританії, визнається конституціями Фінляндії, Нової Зеландії, Швеції, Норвегії, Данії, Ізраїлю тощо. (Споріднені поняття: «Парламент», «Поділ влад», «Народний суверенітет»).

Верховенство права (або «Панування права») [Rule of law] – фундаментальний конституційно-правовий принцип та юридична доктрина, відповідно якого право визнається найбільш авторитетним соціальним регулятором, жоден суб'єкт (включаючи державу, її органи на посадові особи) не може бути вище права, усі рівні перед правом та законом, ніхто не може бути покараний інакше як в установленому законом порядку і тільки за його порушення. Верховенство права також передбачає, що усі норми законодавства мають базуватися на загальних правових принципах та бути спрямованими на їх реалізацію; законодавча норма, яка протирічить базовим правовим принципам визнається нікчемною (неправовою). Згідно теорії *природного права*, верховенство права вимагає відповідності нормативних правових актів принципам справедливості та непорушності прав людини. З точки зору *юридичного позитивізму*, верховенство права в основному збігається із принципом законності. Термін був вперше вжитий англійським державним діячем Дж. Гарінгтоном у 1656 році, який протиставляв «панування права» «пануванню особи (короля)». Детальну розробку доктрина верховенства права отримала у роботах британського правника А. Дайсі наприкінці XIX століття. На сьогодні, принцип верховенства права вважається фундаментальною та невід'ємною ознакою демократичної конституції. (Споріднені поняття: «Законність», «Правова держава», «Конституціоналізм», «Права людини»).

Верховний Суд [Supreme Court] – орган судової влади, який виконує роль вищої ланки судової системи. У більшості держав, верховні суди розглядають справи в порядку касації, або повторної касації. У державах із американською системою конституційного контролю виконують також функцію органу

конституційної юрисдикції (вирішують питання відповідності норм законодавства конституції держави). (Споріднені поняття: «Судова влада», «Конституційний суд», «Конституційна юрисдикція»).

Вето (право вето) [Veto] — (від лат. *veto* — забороняю) – право верховної влади відхилити, заборонити або припинити введення в дію законопроекту, прийнятого представницькою законодавчою установою. У більшості держав це право належить главі держави, а також Верхній палаті парламенту (якщо їх дві) щодо законопроектів, прийнятих Нижньою палатою. (Споріднені поняття: «Абсолютне вето», «Законодавчий процес»).

Вибори [Elections] — форма народного волевиявлення, зміст якої полягає у формуванні представницьких органів держави та місцевого самоврядування, шляхом обрання посадових осіб даних органів в порядку голосування. (Споріднені поняття: «Виборче право», «Активне виборче право», «Пасивне виборче право», «Непрямі вибори»).

Виборна монархія [Elective monarchy] – різновид монархії, що вирізняється порядком заміщення престолу монарха шляхом виборів. Монарх може обиратися окремим державним органом (Камбоджа), спеціально уповноваженою колегією (Ватикан), спадковими правителями окремих земель зі свого числа (Малайзія). (Споріднені поняття: «Форма правління», «Монархія», «Спадкова монархія», «Змішана монархія»).

Виборча кампанія [Election campaign / Political campaign] — сукупність заходів, здійснюваних суб'єктами виборчого процесу з метою висунення та проведення своїх кандидатів до представницьких органів державної влади або місцевого самоврядування. (Споріднені поняття: «Вибори», «Виборче право», «Виборчий округ»).

Виборча комісія [Election commission] – спеціалізований незалежний колегіальний орган публічної влади, що формується відповідно до виборчого законодавства, організує і забезпечує підготовку та проведення виборів різних видів та рівнів, здійснює офіційний підрахунок голосів. При проведенні референдумів виборчі комісії діють як комісії референдуму. Виборчі комісії часто також називають виборчими органами. (Споріднені поняття: «Вибори», «Виборче право», «Виборчий округ»).

Виборча система [Electoral system] — інститут виборчого права, який визначає порядок організації і проведення виборів на загальнодержавному та місцевому рівнях, та порядок формування виборчих органів держави та місцевого самоврядування. Розрізняють три основні підвиди виборчих систем: *мажоритарну*, *пропорційну* та *змішану*. (Споріднені поняття: «Мажоритарна виборча система», «Пропорційна виборча система», «Змішана виборча система»).

Виборче право (об'єктивне) [Election law] – інститут конституційного права, який об'єднує правові норми, що регулюють питання порядку формування представницьких органів держави та місцевого самоврядування, зокрема: право громадян на участь у виборах, тип виборчої системи, порядок формування політичних партій та блоків, порядок та строки перебігу виборчих кампаній тощо. Термін «виборче право», використовують також у *суб'єктивному сенсі*, для позначення комплексу громадянських прав пов'язаних із участю у виборах. (Споріднені поняття: «Активне виборче право», «Пасивне виборче право»).

Виборчий блок [Slate / Electoral bloc] — (від англ. *bloc* — союз, об'єднання) об'єднання двох або кількох політичних партій, утворене для досягнення спільних політичних цілей, передусім з метою спільної участі у виборчому процесі шляхом висунення кандидатів на парламентських або місцевих виборах єдиним списком. (Споріднені поняття: «Вибори», «Виборча кампанія»).

Виборчий бюлетень [Ballot paper / Ballot] — (від фр. *bulletin*, італ. *bollettino* — записка, листок; також від пізньолат. *bullā* — документ, засвідчений печаткою) – виборчий документ встановленого змісту та форми, призначений для таємного голосування на виборах, за яким проводиться голосування і здійснюється підрахунок голосів виборців. (Споріднені поняття: «Вибори», «Виборча комісія», «Виборчий округ»).

Виборчий округ [Electoral district] – частина території держави, від якої виборцями обирається депутат (депутати) представницького органу або виборна посадова особа (виборні посадові особи) органів державної влади або місцевого самоврядування. (Споріднені поняття: «Вибори», «Єдиний виборчий округ», «Одномандатний виборчий округ», «Багатомандатний виборчий округ»).

Виборчий ценз [Voting qualification / Electoral qualification] — (від лат. *census* — перепис, опис) – передбачені законом критерії або умови, з якими пов'язується можливість набуття особою *активного* і *пасивного* виборчого права. Наприклад: громадянство, вік, освіта тощо. (Споріднені поняття: «Вибори», «Виборче право», «Активне виборче право», «Пасивне виборче право»).

Виконавча влада [Executive / Executive power] – одна з трьох гілок влади у держав в яких діє принцип поділу влад. Задачею виконавчої влади є розробка та реалізація державної політики, спрямованої на забезпечення виконання законів, та здійснення організаційно-розпорядчих функцій. Виконавча влада має можливість самостійно приймати рішення, необхідні для виконання цих завдань (у формі *підзаконних* та

індивідуальних актів); має складну ієрархічну будову, представлену низкою державних органів на чолі із вищим органом виконавчої влади. (Споріднені поняття: «Поділ влади», «Система стримувань та противаг», «Уряд», «Законодавча влада», «Судова влада»).

Відносна більшість – див. «Проста більшість».

Відсотковий бар'єр – див. «Прохідний бар'єр».

Вільний мандат [Free mandate] – різновид представницького мандату, який не передбачає можливості відкликання представника (*мандатарія*) політичною партією (блоком політичних партій), за виборчими списками якої його було обрано, або виборцями відповідного виборчого округу. Особа обрана на посаду на основі вільного мандату у своїй діяльності керується лише конституцією, законодавством, власним сумлінням та переконаннями. Така особа повинна враховувати інтереси суспільства загалом, а не своєї партії, політичної групи чи певного кола виборців. Виборці не можуть давати своєму представникові обов'язкові для виконання накази, та не можуть достроково відкликати свого представника з посади. За вільним мандатом визнається презумпція відповідності волі депутата волі народу. Конституції більшості сучасних держав закріплюють принцип вільного мандата члена парламенту та більшості інших виборних посадових осіб. За Конституцією Італії, «кожен член парламенту представляє націю і здійснює свої функції без покладання обов'язків на його мандат» (ст. 67). У Конституції Франції записано: «Будь-який імперативний мандат є недійсним» (ст. 27). Депутати німецького бундестагу є «представниками усього народу, не пов'язані наказами або дорученнями і підкоряються лише своїй совісті» (ст. 38 Основного Закону ФРН). Вільний мандат протиставляється імперативному мандату. (Споріднені поняття: «Вибори», «Представницький мандат», «Імперативний мандат», «Член парламенту»).

Влада (також «Соціальна влада») [Power] - здатність і реальна можливість суб'єкта, за допомогою авторитету, заохочення та примусу впливати на дії інших суб'єктів. У контексті конституційного права, даний термін вживається для позначення політичної (або державної) влади. (Споріднені поняття: «Державна влада», «Держава»).

Галаха [Halakha] – (від євр. הלכה - «шлях, яким ідуть») – система традиційного іудейського права, сукупність релігійно-правових та моральних норм, що регламентують релігійне, сімейне та громадське життя іудеїв. У більш вузькому сенсі, Галаха - сукупність норм, що містяться в Торі, Талмуді та у більш пізній равиністичній літературі. У сучасному Ізраїлі, Галаха визнається одним із джерел права (в основному у приватно-правовій сфері), яке застосовується судами, при тлумаченні законодавства, прийнятого парламентом (Кнесетом). (Споріднені поняття: «Релігійно-правова сім'я», «Шаріат»).

Геральдика [Heraldry] – (від лат. *Heraldus* — «оповісник», «герольд») — гербознавство, спеціальна історична дисципліна, що вивчає герби, кольорові емблеми, які належать особам, родам, державам та іншим спільнотам; досліджує історію виникнення та розвиток гербової традиції, закони складання гербів та їх використання. Тісно пов'язана з генеалогією, символікою, народним орнаментом, нумізматикою, емблематикою, уніформологією, фалеристикою, *вексилологією* тощо. Будова гербів регулюється традиційними нормами європейської геральдики, які вирізняють її від інших світових систем пов'язаних з емблемами чи символами, незалежно від часу їх появи та сфери використання. Геральдика також досліджує супутні документи стосовно причин і обставин виникнення гербів, їх засвоєння та функціонування, еволюцію соціальної ролі та правовий статус гербів. (Споріднені поняття: «Державні символи», «Вексилологія»).

Глава держави [Head of state / Chief of state] – найвища посадова особа (зрідка – колективний орган), яка уособлює та представляє державу на національному та міжнародному рівнях. У президентських республіках глава держави є одночасно главою виконавчої влади. У парламентських республіках та конституційних монархіях виконує переважно суто представницькі функції. В окремих країнах роль Глави держави виконує колективний орган (Швейцарія, Сан-Марино, Боснія та Герцоговина). В залежності від форми правління та політичної традиції, посада Глави держави може мати різні назви: президент, король, імператор тощо. (Споріднені поняття: «Державний орган», «Монарх», «Президент»).

Гнучка конституція [Flexible constitution] – конституція, яка не передбачає спеціальних процедур для внесення змін та доповнень до її положень. Така конституція змінюється та доповнюється в тому самому порядку, що і решта законів. Гнучкі конституції зокрема мають: Ізраїль, Сан-Марино, Лаос, Швеція тощо. (Споріднені поняття: «Жорстка конституція», «Конституція»).

Голосування [Voting] - процес прийняття рішення уповноваженою групою людей, при якому загальна думка формулюється шляхом підрахунку голосів членів групи. Голосуванням визначаються результати виборів та референдумів, приймаються акти та рішення Парламентів та інших колегіальних органів влади. Результати голосування визначаються одним із трьох способів: *простою*, *абсолютною*, або *кваліфікованою* більшістю голосів. (Споріднені поняття: «Вибори», «Референдум», «Колегіальний державний орган»).

Громадська організація (також «Громадське об'єднання») [Civil group] — добровільне суспільне формування, створене в результаті вільного волевиявлення громадян, що об'єдналися для задоволення і захисту своїх соціальних, економічних, національних, культурних, творчих, вікових, спортивних та інших інтересів. На відміну від *політичних партій*, громадські організації не мають на меті отримання та реалізації політичної влади, хоча можуть представляти певну політичну ідеологію. Наявність громадських об'єднань є одним з атрибутів *громадянського суспільства*. (Споріднені поняття: «*Політична партія*», «*Громадянські та політичні права*»).

Громадянське суспільство [Civil society] – демократичний інститут, який являє собою сукупність громадян, які вступають у публічні відносини та вирішують публічно-правові питання без втручання державних органів та структур. Громадянське суспільство є сферою волевиявлення вільних громадян та їх добровільних об'єднань, захищених від прямого впливу та регламентації з боку держави. Розвинуте громадянське суспільство є важливою передумовою побудови та розвитку демократичної держави. (Споріднені поняття: «*Громадянські та політичні права*», «*Громадська організація (об'єднання)*», «*Політична партія*»).

Громадянські та політичні права [Civil and political rights] - права та свободи, які визначають та забезпечують можливість особи брати участь в громадянському і політичному житті суспільства та держави. Громадянські та політичні права забезпечують захист приватної особи від зловживань з боку держави (наприклад, право на справедливий процес, презумпцію невинуватості та свободу слова), а також покладають на державу обов'язок надання та забезпечення юридичних та політичних можливостей участі людини та громадянина у політичному житті (наприклад, право голосу, право на справедливий суд присяжних). Дані права викладені, зокрема, у *Міжнародному пакті про громадянські та політичні права* і у статтях 1–21 *Загальної Декларації Прав Людини*. (Споріднені поняття: «*Права людини*», «*Загальна Декларація Прав Людини*», «*Чотири свободи*»).

Громадянство [Citizenship] – інститут конституційного права, юридично визначений, стійкий, необмежений у просторі правовий зв'язок між особою та державою, що визначає їхні взаємні права та обов'язки. Громадянство передбачає певну сукупність взаємних політичних, соціальних та інших прав та обов'язків. Громадянство є структурним елементом правового статусу особи, який розкриває зміст взаємовідносин людини. Повним спектром політичних прав (виборчі права, право обійматидержавні посади тощо), як правило, наділяються дієздатні особи, які мають статус громадянина відповідної держави. На громадянина поширюється суверенітет відповідної держави. У деяких монархічних державах близьким за значенням інститутом виступає *підданство*. (Споріднені поняття: «*Множинне громадянство*», «*Біпатрид*», «*Громадянські та політичні права*»).

Двопартійна система [Two-party system] – різновид партійної системи, при якому тільки дві політичні партії (так звані *мажоритарні* партії, або «*партії влади*») мають реальні шанси виграти вибори до парламенту. Зазвичай усі (або майже усі) парламентські місця займаються представниками двох таких партій. Перемога на виборах однієї з двох партій забезпечує формування гомогенної парламентської більшості та сприяє стабільності роботи уряду. Партія, яка отримала меншість парламентських місць, утворює основу опозиції. Коаліційні уряди в умовах двопартійної системи - досить рідкісне явище, хоча кожна з домінуючих партій може формувати коаліцію із ідеологічно близькими *міноритарними* партіями (якщо їх представники увійшли до парламенту). Двопартійність є політичним феноменом, а не конституційно встановленим інститутом, та, як правило, розглядається у якості історично обумовленого різновиду багатопартійної системи. Класичним прикладом держави із двопартійною системою є США (домінують «Республіканська» та «Демократична» партії, які є основними політичними гравцями та постійно конкурують між собою). Близькою до двопартійності також є політична система Великобританії (мажоритарними партіями є «Консервативна» та «Лейбориська», проте суттєву роль у політичному житті також відіграє третя сила – «Ліберальна партія»). (Споріднені поняття: «*Партійна система*», «*Багатопартійна система*», «*Монопартійна система*», «*Однопартійна система*», «*Партія-гегемон*»).

Демократичний режим – див. «*Демократія*».

Демократія (або «Демократичний режим») [Democracy] — (від дав.-грецьк. δῆμοκρατία «народовладдя» від δῆμος «народ» та κράτος «влада») - *політичний режим*, в основу якого покладено принцип колективного прийняття рішень громадянами держави. Демократичний режим передбачає реалізацію влади народом безпосередньо (*пряма демократія*), або через обраних представників (*представницька демократія*). У сучасній західній юриспруденції та політології термін «демократія» вживається як синонім поняття «*Плюралістична демократія*» (демократія заснована на концепції множинності та вільній конкретній політичній ідеології). (Споріднені поняття: «*Плюралізм*», «*Народна демократія*», «*Політичний режим*», «*Авторитарний режим*», «*Тоталітарний режим*»).

Демонстрація – див. «*Маніфестація*».

Денонсація [Denunciation] — (фр. *dénoncer* — повідомляти, розривати) – правомірна одностороння відмова держави від виконання чинного міжнародного договору, якому передує офіційне повідомлення інших сторін договору щодо наміру припинити його дію (щодо двосторонніх угод) або вийти з нього (для багатосторонніх угод), і яке призводить до припинення дії останнього для відповідної держави. (Споріднені поняття: «Ратифікація», «Законодавчий процес»).

Держава [State] - основна політико-правова форма організації суспільства, політико-територіальна суверенна організація публічної влади, що володіє апаратом управління і примусу, якому підпорядковується все населення країни. Держава наділена низкою атрибутів, найважливішими із яких є державний суверенітет, населення, територія, кордони, зовнішнє визнання, національна правова система, офіційна мова, валюта, державні символи тощо. Єдиним офіційним документом, який містить офіційне визначення правосуб'єктності держави є *Конвенція Монтевідео 1933 року*. Даний документ закріплює чотири ознаки держави, як суб'єкта міжнародного права: постійне населення; територія; власний уряд; здатність до вступу у відносини з іншими державами. Конституційне право регулює найважливіші, базові аспекти буття держави та її зв'язків із людиною та громадянином. (Споріднені поняття: «Атрибути держави», «Державна влада», «Конституція», «Форма держави», «Державний суверенітет»).

Державна влада (також: «Політична влада» / «Публічна влада») [Political power / Public power / State power] - різновид соціальної влади, що являє собою публічно-правові відносини панування і підкорення між суб'єктами, які забезпечуються інституціоналізованою системою переконання, заохочення та примусу. В інституціональному розумінні, державна влада проявляється в системі структур, органів, установ, які реалізують функції держави. В процесуальному значенні, державна влада — це цілеспрямована управлінська діяльність усіх органів держави, направлена на упорядкування, організацію життя, забезпечення стабільності і розвитку суспільства на підставі конституції та законів. В демократичних державах, влада здійснює управління суспільством від імені народу на усій території держави за допомогою державного апарату, шляхом встановлення та реалізації загальнообов'язкових правових положень, та представляє державу у міжнародних відносинах. В основі організації владних відносин у сучасних демократіях покладено принцип поділу влад. (Споріднені поняття: «Поділ влад», «Держава», «Влада»).

Державна Рада (Франція) [Council of State] – (фр. *Conseil d'État*) - дорадчий орган французького уряду, покликаний надавати експертні оцінки з питань, що підлягають безпосередньому вирішенню верховною владою. Державна Рада виконує роль квазісудової інстанції у сфері конституційного контролю, щодо законів, які набрали чинності; а також вищої судової інстанції у адміністративних справах. Президентом Державної Ради є прем'єр-міністр Франції, проте фактично роботою Ради керує віце-президент. Віцепрезидент Державної ради, за протоколом, є найвищим державним службовцем Французької республіки. (Споріднені поняття: «Конституційна Рада (Франція)», «Конституційний контроль»).

Державна мова – див. «Офіційна мова».

Державне право – див. «Конституційне право».

Державні символи [State symbols] – формальні атрибути держави; встановлені конституцією, спеціальними законами або політико-правовою традицією особливі відмітні знаки, які уособлюють національний суверенітет, політичну традицію, самобутність відповідної держави. Державні символи мають важливе значення для ідентифікації держави на міжнародному та національному рівнях. До основних державних символів, як правило, відносять: державний прапор, державний герб, державний гімн. Зустрічаються державні символи інших типів: національні кольори, девізи, емблеми у формі рослин і тварин тощо. Закони більшості держав регулюють порядок офіційного використання державних символів, а порушення такого законодавства у багатьох державах може призвести до кримінальної відповідальності. (Споріднені поняття: «Атрибути держави», «Держава»).

Державний орган (або «Орган державної влади») [Public authority / State authority] - елемент механізму держави, утворений з метою реалізації функцій держави та наділений владними повноваженнями. Орган держави володіє певною самостійністю, проте він є частиною єдиного механізму держави, займає визначене місце у системі державної влади та взаємодіє з іншими її елементами. Найважливішою ознакою органу держави є наявність у нього *компетенції* — владних повноважень певного змісту та обсягу. Зазначені повноваження виражаються у можливості видавати обов'язкові до виконання індивідуальні та нормативно-правові акти, а також забезпечувати виконання правових актів шляхом застосування визначених законодавством методів, включаючи примус. Для здійснення своєї компетенції орган держави наділяється необхідною матеріальною базою фінансується з державного бюджету. (Споріднені поняття: «Держава», «Державна влада»).

Державний суверенітет [Sovereignty / State sovereignty] – (від нім. *Souveränität*, та фр. *souveraineté* — верховна влада, верховенство, панування) – верховенство влади держави на своїй території; незалежність у міжнародних відносинах та виключна влада щодо своїх громадян. Державний суверенітет є невід'ємним

атрибутом держави. (Споріднені поняття: «Суверенітет», «Національний суверенітет», «Народний суверенітет»).

Державний устрій – див. «*Форма державного устрою*».

Дискримінація [Discrimination] – (від лат. *discriminatio* — «обособлення», «відокремлення») — закріплене на законодавчому рівні, або фактично існуюче негативне, упереджене ставлення, або позбавлення низки прав окремих категорій людей, на підставі наявності у них певних ознак. До типових ознак, за якими може відбуватися дискримінація, зокрема, належать: національність (етнічне походження), раса, віросповідання, стать, соціально-майнове положення, гендерна самоідентифікація, вік тощо. Більшість сучасних демократичних конституцій містять норми щодо заборони та недопущення дискримінації. (Споріднені поняття: «*Сегрегація*», «*Позитивна дискримінація*», «*Права людини*»).

Доміцилій [Domicile] – факт постійного проживання у відповідній державі. Доміцилії у більшості держав є однією із основних передумов отримання громадянства (натуралізації). (Споріднені поняття: «*Громадянство*», «*Натуралізація*»).

Еволюційне тлумачення правових норм [Evolutionary interpretation] – установлення змісту норми права з урахуванням реальних умов життя суспільства, у яких дана норма права функціонує. Метою даного виду тлумачення є актуалізація відповідної правової норми, її пристосування до сучасних умов без втрати її ключового змісту. Еволюційне тлумачення має особливо важливе значення у державах конституції яких були прийняті в історичних умовах, які значно відрізняються від сучасних, та не зазнавали формальних текстуальних змін (наприклад: США, Великобританія, Сан-Марино тощо). (Споріднені поняття: «*Тлумачення правових норм*», «*Системне тлумачення*», «*Телеологічне тлумачення*», «*Текстуальне тлумачення*»).

Екзит-пол [Exit poll] — (від англ. *Exit poll* — опитування на виході) опитування громадян, що проводиться соціологічними службами на виході з виборчих дільниць після голосування, з метою передбачити його результати. Результати екзит-полу не мають юридичного значення, проте можуть братися до уваги судом при вирішенні справ про фальсифікацію результатів виборів (як додатковий доказ). (Споріднені поняття: «*Вибори*», «*Виборча система*»).

Економічні права [Economic rights] – група прав людини і громадянина, які забезпечують правовідносини у сфері виробництва, розподілу, обміну і використання матеріальних благ. До економічних прав відносяться: право на підприємницьку діяльність; право на працю; право на страйк; право на відпочинок; право на приватну власність тощо. (Споріднені поняття: «*Права людини*», «*Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права*»).

Ексхлав [Exclave] — (від дав.-грецьк. ἔξ- «з-» + лат. *clavis* «ключ») – несuverенний регіон, відокремлений від основної території країни і оточений більш ніж однією державою (Наприклад Калінінградська область Російської Федерації). (Споріднені поняття: «*Анклав*», «*Територія держави*»).

Електоральний бар'єр – див. «*Прохідний бар'єр*».

Єврокомунізм [Eurocommunism / Neocommunism] - ідеологія та політика провідних комуністичних партій Західної Європи (в першу чергу таких, як французька, італійська, іспанська та британська компартії). Єврокомунізм виник в умовах «холодної війни», наприкінці 1960-х — на початку 1970-х років, як політична альтернатива тоталітарній версії комунізму, яка панувала в СРСР та країнах східного блоку (Організація Варшавського договору, РЕВ).

Європейська комісія (скорочено «Єврокомісія») [European Commission] - вищий орган виконавчої влади Європейського союзу. До повноважень Європейської комісії, зокрема, належить: підготовка законопроектів, забезпечення виконання рішень Європарламенту та Європейської Ради, контроль за дотриманням законодавства ЄС, поточна організаційно-розпорядча діяльність. Комісія складається з 27 членів (комісарів). Кожна держава – член ЄС, призначає одного єврокомісара. Разом із тим, члени Комісії зобов'язані представляти інтереси Європейського союзу в цілому, а не відстоювати позиції держави, яка їх висунула. Очолює Комісію Голова, який обирається Європейським парламентом за представленням Європейської Ради. Інші комісари призначаються Європейською радою за згодою Голови Комісії, після чого проходить затвердження висунутого складу Єврокомісії Європейським парламентом. (Споріднені поняття: «*Європейський союз*», «*Європейський парламент*», «*Рада Європейського союзу*», «*Рада Європи*», «*Суд Європейського союзу*», «*Європейська Рада*»).

Європейська комісія за демократію через право (скорочено «Венеційська комісія») [European Commission for Democracy through Law / The Venice Commission] – консультативний орган з питань конституційного права, створений при Раді Європи у 1990 році. Комісія складається з незалежних експертів, які досягли вагомих результатів в роботі з демократичними правовими інститутами. Кожна країна-учасниця призначає до комісії одного експерта (і може призначити особу, яка при необхідності його заміняє) терміном на чотири роки; експерти повинні працювати як незалежні фахівці, а не представники держав. Як правило, комісія в повному складі збирається на чотири сесії щороку. Члени Ради Європи не зобов'язані брати участь

в роботі комісії, при цьому членство в ній відкрито (за згодою Комітету міністрів РЄ) для третіх держав; комісія має власний бюджет, окремий від бюджету РЄ. Сесії проходять у Венеції, звідки походить скорочена назва. Рішення Венеційської комісії мають консультативно-рекомендаційний характер, хоча наділені загально визнаним авторитетом. (Споріднені поняття: *«Рада Європи»*, *«Конституційне право»*).

Європейський парламент (скорочено «Європарламент») [European Parliament] - законодавчий та представницький орган Європейського союзу, який безпосередньо обирається громадянами держав - членів Євросоюзу. Європейський парламент ділить законодавчі функції з Радою Євросоюзу. У більшості політичних сфер, діє так званий «принцип спільних рішень», згідно з яким Європейський парламент і Рада Європейського союзу мають рівні повноваження, і кожен законопроект повинен бути розглянутий у двох читаннях обома законодавчими органами. Розбіжності у позиціях зазначених органів (у разі наявності) повинні бути вирішені на третьому читанні. Європарламент також затверджує склад Європейської комісії та здійснює контроль за її діяльністю. Крім того Парламент може кваліфікованою більшістю голосів, висунути вотум недовіри Комісії, та відправити її у відставку. (Споріднені поняття: *«Європейський союз»*, *«Європейська комісія»*, *«Рада Європейського союзу»*, *«Суд Європейського союзу»*, *«Європейська Рада»*).

Європейська рада [European Council] - вищий політичний орган Європейського союзу, що складається з глав держав і урядів держав - членів ЄС. Членами Європейської ради є також його Голова, який обирається на 2,5 роки, і Голова Європейської комісії. Рада визначає основні стратегічні напрямки розвитку ЄС. Поряд з Радою Європейського союзу, Європейська рада наділена політичною функцією, що полягає в зміні основних договорів європейської інтеграції (так званий «політичний арбітраж»). Європейська рада здійснює так зване «щеремоніальне» керівництво ЄС, коли присутність політиків найвищого рівня надає ухваленим рішенням значимості та високого ступеня легітимності. Європейську раду слід відрізнити від Ради Європейського союзу та Ради Європи. (Споріднені поняття: *«Європейський союз»*, *«Європейська комісія»*, *«Рада Європейського союзу»*, *«Суд Європейського союзу»*, *«Європейський парламент»*).

Європейський Союз (скорочено «Євросоюз», або «ЄС») [European Union] – політичне та економічне об'єднання 27 європейських держав. Європейський союз був створений Маастрихтським договором 1992 року, який набрав чинності 1 листопада 1993 року, на основі Європейського економічного співтовариства і націлений на регіональну інтеграцію держав Європейського регіону. ЄС – міжнародне політико-правове утворення, яке поєднує ознаки міжнародної організації та держави (наддержавної конфедерації), однак юридично не віднесений до жодної із даних категорій. Будучи суб'єктом міжнародного публічного права, Європейський союз має повноваження на участь у міжнародних відносинах та укладання міжнародних договорів. Євросоюз має постійні дипломатичні місії у багатьох країнах світу, а також представництва в Організації Об'єднаних Націй, Світовій Організації Торгівлі та інших міжнародних структурах. Інститути ЄС включають: Європейську раду, Європейську комісію (уряд), Рада Європейського союзу, Суд Європейського союзу, Європейську рахункову палату, Європейський центральний банк і Європейський парламент. Основні рішення органів Європейського союзу мають нормативний характер для держав – членів. (Споріднені поняття: *«Європейська комісія»*, *«Європейський парламент»*, *«Рада Європейського союзу»*, *«Суд Європейського союзу»*, *«Рада Європи»*).

Європейський суд з прав людини [European Court of Human Rights] – міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на усі держави-члени Ради Європи, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, і включає всі питання, які стосуються тлумачення і застосування конвенції, включаючи міждержавні справи й скарги окремих осіб. Рішення Європейського суду – обов'язкові до виконання. Європейський суд з прав людини уповноважений: розглядати індивідуальні та міждержавні скарги, проти однієї або декількох держав — членів Ради Європи або проти Європейського союзу; визнавати факт того, що було порушено, те чи інше право заявника; присудити заявнику справедливу компенсацію; тлумачити Конвенцію про захист прав людини та основних свобод; встановлювати факт того, що певне порушення вносить масовий характер через системність проблеми, у зв'язку, з чим наказувати цій державі вжити заходів щодо виправлення ситуації; розглядати запити комітету міністрів Ради Європи з питання про те, чи не порушила держава — відповідач своє зобов'язання по виконанню постанов (рішень) Європейського суду з прав людини; давати тлумачення раніше винесеної постанови на запит Комітету Міністрів Ради Європи; виносити Консультативні висновки про тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, з питань, не пов'язаних з розглядом справ. Парламентська асамблея Ради Європи обирає суддів до Європейського суду строком на дев'ять років. Судді не можуть бути переобрані. Суддя може бути звільнений з посади, якщо рішення про його невідповідність встановленим вимогам буде ухвалена іншими суддями більшістю у дві третини голосів. (Споріднені поняття: *«Рада Європи»*, *«Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод»*, *«Права людини»*).

Єдиний виборчий округ [Single electoral district] — виборчий округ, який охоплює всю територію держави, від якої обирається посадова особа (як правило президент), чи на якій проводяться вибори до представницького органу за пропорційною виборчою системою за списками кандидатів. (Споріднені поняття: *«Виборчий округ»*, *«Багатомандатний виборчий округ»*, *«Одномандатний виборчий округ»*, *«Вибори»*).

Єдність влади [Unity of command] – політичний принцип, згідно якого влада в державі побудована суворо ієрархічно і на вищому щаблі зосереджується в руках керівного органу або посадової особи. Розподіл повноважень між державними органами та посадовими особами є суто функціональним. За даним принципом побудована система влади в тоталітарних та авторитарних державах. Принцип єдності державної влади протиставляється принципу поділу влад. (Споріднені поняття: *«Поділ влад», «Принцип стримувань та противаг», «Тоталітарний режим», «Авторитарний режим»*).

Женевські конвенції [Geneva Conventions] — низка міжнародних угод, укладених у Женеві (Швейцарія), які закріплюють міжнародні правові норми щодо гуманного ставлення до людини під час війни. Під захистом Женевських конвенцій перебувають поранені та хворі у діючих арміях, військовополонені та цивільне населення. Дані документи відіграють важливу роль у забезпеченні захисту гуманітарних прав людини під час військових дій. Першу конвенцію було підписано у 1864 році, остання конвенція підписана у 1949 році. На сьогодні укладено чотири угоди та три додаткові протоколи. (Споріднені поняття: *«Права людини», «Загальна Декларація Прав Людини», «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права», «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права»*).

Життя людини [Human life] – активна форма існування людини у біологічному (фізичному), а також духовному, соціальному, культурному та інших аспектах. З точки зору теорії конституційного права, життя людини розглядається як одна з основних суспільних цінностей, а також як основоположне право людини (право на життя). Захист життя людини та забезпечення його якості, поряд із іншими соціальними цінностями, визначає зміст демократичної конституції, призначення та функції держави тощо. (Споріднені поняття: *«Права людини», «Людина», «Женевські конвенції», «Загальна Декларація Прав Людини», «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод»*).

Жорстка конституція [Rigid Constitution] – конституція, яка передбачає спеціальну (ускладнену) процедуру внесення змін та доповнень до її положень, наприклад: прийняття рішення кваліфікованою більшістю голосів членів парламенту, всенародний референдум, попередні консультації із органом конституційної юрисдикції тощо. Більшість кодифікованих конституцій є жорсткими. (Споріднені поняття: *«Гнучка конституція», «Конституція»*).

Загальна Декларація Прав Людини [Universal Declaration of Human Rights] - декларація, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року в Паризькому палаці Шайо. Декларація стала результатом безпосереднього досвіду Другої Світової Війни і представляє перше глобальне вираження невід'ємних прав, які мають усі люди. Повний текст опублікований Організацією Об'єднаних Націй на її вебсайті. Декларація складається з 30 Статей, що лягли в основу наступних міжнародних договорів, регіональних документів із прав людини, національних конституцій тощо. Міжнародний законопроект з прав людини складається з *Загальної Декларації Прав Людини, Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права* та двох факультативних протоколів до неї. У 1966 році Генеральна Асамблея прийняла два договори, які завершують Міжнародний законопроект про права людини. У 1976 році, після того як дані акти були ратифіковані достатнім числом держав, законопроект набув статусу акту міжнародного права. (Споріднені поняття: *«Права людини», «Женевські конвенції», «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод», «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права», «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права»*).

Загальне тлумачення правових норм [General interpretation] – встановлення змісту норми права, яке здійснюється на основі аналізу самої норми без прив'язки до конкретного випадку її застосування. Загальне тлумачення поширюється на невизначене коло осіб і випадків. Таке роз'яснення має абстрактний характер, тобто його пов'язують не з конкретною ситуацією, суб'єктом чи обставинами, а з ситуаціями типовими, такими, що постійно виникають у житті (має неперсоніфікований характер). Загальне тлумачення може мати, як офіційний так і неофіційний характер. Загальне тлумачення протиставляється *казуальному*. (Споріднені поняття: *«Тлумачення правових норм», «Казуальне тлумачення правових норм»*).

Закон [Legislation act / Act of legislation / Law / Act of parliament] – *нормативно-правовий акт*, прийнятий законодавчим органом, який має найвищу юридичну силу. Сукупність законів держави утворює національну систему законодавства. (Споріднені поняття: *«Органічний закон», «Основний закон», «Нормативно-правовий акт», «Конституція»*).

Законність (також «Верховенство закону») [Principle of legality / Legality] – багатоаспектне соціально-правове явище та конституційний принцип, що характеризує організацію і функціонування суспільства і держави на засадах верховенства закону. Законність передбачає, що держава здійснює свої функції шляхом прийняття нормативних актів та забезпечення їх реалізації. Причому сама держава, усі її органи та посадові особи діють у рамках законодавчих норм та в ім'я їх реалізації. Законність може розглядатися у якості базової (формальної) складової *верховенства права*. Термін характерний для пострадянського простору, у західній науці та юридичній практиці майже не вживається. (Споріднені поняття: *«Верховенство права», «Конституціоналізм»*).

Законодавча влада (або «Легіслатура») [Legislature / Legislative power] – одна з гілок державної влади, головним призначенням якої є здійснення державної влади шляхом законотворення. Органом законодавчої влади у демократичних країнах виступає парламент. Відповідно до теорії поділу влади, легіслатура є самостійною гілкою влади, специфіка якої полягає в тому, що прийняті нею закони мають вищу юридичну силу, ніж акти інших гілок влади. Разом із тим, законодавча влада не має засобів реалізації прийнятих нею законів. (Споріднені поняття: «Поділ влад», «Система стримувань та противаг», «Виконавча влада», «Судова влада», «Парламент»).

Законодавча ініціатива (або «Право законодавчої ініціативи») [Right of (legislative) initiative] — (від лат. *initium* — початок) право суб'єкта вносити до органу законодавчої влади офіційну пропозицію прийняти або змінити закон. У більшості держав до суб'єктів законодавчої ініціативи належать члени парламенту, глава держави, уряд тощо. Окремим різновидом законодавчої ініціативи є *народна ініціатива*. (Споріднені поняття: «Законодавчий процес», «Народна ініціатива», «Законодавчий референдум»).

Законодавчий процес [Legislative process / Law-making process (більш широкий термін)] — нормативно регламентована сукупність послідовно здійснюваних дій і процедур щодо розробки, прийняття (зміни) законів та інших законодавчих актів та їх офіційного оприлюднення. (Споріднені поняття: «Законопроект», «Законодавча ініціатива», «Парламентське читання», «Промульгація», «Вето», «Абсолютне veto»).

Законодавчий референдум [Legislative referendum] — різновид *референдуму*, на якому вирішуються питання щодо прийняття, зміни або скасування певного закону. (Споріднені поняття: «Референдум», «Пряма демократія»).

Законопроект [Bill] — проект закону, внесений суб'єктом законодавчої ініціативи на розгляд законодавчого органу до моменту його прийняття. (Споріднені поняття: «Законодавча ініціатива», «Парламентське читання», «Промульгація», «Вето», «Абсолютне veto»).

Звичаєва правова сім'я (або «Традиційна правова сім'я») [Customary legal system] – правова система, поширена в деяких країнах Африки, Азії та Океанії. Особливістю даної правової сім'ї є домінування правового звичаю серед джерел права. У чистому вигляді сім'я традиційного права не існує в жодній державі світу, у своєму первозданному вигляді вона існувала в первісному суспільстві. Разом із тим, на сьогоднішній день наявність рис традиційного права, змішаного з іншими правовими системами, існує серед соціальних груп і племен, що живуть в деяких країнах Африки, Південно-Східної Азії, Австралії і Океанії, які зберегли патріархальний і доісторичний життєвий уклад. (Споріднені поняття: «Юридична компаративістика», «Правова сім'я», «Романо-германська правова сім'я», «Соціалістична правова сім'я», «Релігійна правова сім'я»).

Звичай – див. «Конституційний звичай».

Змагальне судочинство (або «Змагальний процес») [Adversarial system / Adversary system – буквально «система суперництва»] – організація судового розгляду на основі принципу *змагальності сторін*.

Змагальність сторін [Adversarial system / Adversary system – американський термін, буквально - «система суперництва»] – загальний принцип судочинства, згідно з яким суд вирішує спір на основі змагання сторін (позивача та відповідача, або захисту та обвинувачення). В умовах змагальності доведення оспорюваних фактів, а також обґрунтування застосування та тлумачення правових норм покладається на самі сторони судового слухання. Суддя виконує роль арбітра і виносить рішення на основі доказів та аргументів наданих сторонами. Принцип змагальності найбільш послідовно виражений у судових системах держав англо-американської правової сім'ї. Змагальність протиставляється слідчій (інквізиційній) організації судочинства, при якій суд займає активну позицію та самостійно виявляє значимі для справи обставини. (Споріднені поняття: «Змагальне судочинство», «Інквізиційний процес», «Судова влада»).

Змішана виборча система [Mixed electoral system] — система виборів, яка передбачає обрання представників за змішаним принципом — частина з них обирається за *мажоритарною* системою, а частина — за *пропорційною*. (Споріднені поняття: «Виборча система», «Мажоритарна виборча система», «Пропорційна виборча система»).

Змішана монархія [Mixed monarchy] - різновид монархії, характерною рисою якого є поєднання елементів спадкової та виборної монархії. Як правило, у таких державах спадкоємець трону обирається членами монаршої родини зі свого числа на родинній нараді. Типовими прикладами змішаних монархій є: Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати та Есватіні. (Споріднені поняття: «Форма правління», «Монархія», «Спадкова монархія», «Виборна монархія»).

Змішана республіка [Mixed republican system / Semi-presidential system] – форма державного правління, яка поєднує ознаки *президентської* і *парламентської* республіки. У змішаних республіках главу держави (президента) обирає народ шляхом прямих виборів, або колегія виборщиків (див. «Непрямі вибори»); президент за згодою парламенту призначає главу уряду; президент, як правило, є головнокомандувачем

збройних сил, визначає військову доктрину держави, має окремий статус в системі державної влади; уряд несе подвійну відповідальність — перед президентом та парламентом, які можуть виявити йому недовіру і відправити у відставку. В залежності від специфіки розподілу повноважень між президентом та парламентом, змішані республіки поділяються на президентсько-парламентські та парламентсько-президентські. (Споріднені поняття: «Республіка», «Президентська республіка», «Парламентська республіка», «Форма правління»).

Імперативний мандат [Imperative mandate] — (від лат. *imperativus* — владний, наказовий) представницький мандат, який передбачає можливість відкликання представника (*мандатарія*) політичною партією (блоком політичних партій), за виборчими списками якої його було обрано, або виборцями відповідного виборчого округу. (Споріднені поняття: «Вибори», «Представницький мандат», «Вільний мандат»).

Імпічмент [Impeachment] — (англ. *impeachment* — недовіра; від старофр. *empeech-ment* — осуд, обвинувачення) – спеціальна парламентська процедура притягнення до юридичної відповідальності вищої посадової особи держави у випадку вчинення такою особою державної зради або інших злочинів. Як правило, застосовується проти глави держави у державах з республіканською формою правління. (Споріднені поняття: «Глава держави», «Парламент», «Республіка»).

Імунітет (парламентський / суддівський / глави держави) [Immunity] — (від лат. *immunitas* — звільнення від повинностей, пільга, свобода) – елемент правового статусу глави держави, членів парламенту та суддів, який передбачає, що вони без згоди парламенту не можуть бути затримані чи заарештовані до винесення обвинувального вироку судом.

Інавгурація [Inauguration] — (від лат. *inauguro* — посвячую) – урочиста церемонія вступу на посаду новообраного глави держави (у монархічних державах інавгурація може проходити у формі *коронації*, або/та *інтронізації* (урочистого сходження на трон)). (Споріднені поняття: «Інтронізація», «Коронація»).

Інквізиційний процес (або «Інквізиційне судочинство») [Inquisitorial system] – (від лат. *Inquisitio* - слідство) – різновид судового процесу, для якого характерна активна участь судді у дослідженні обставин справи. Суддя має право ініціювати проведення процесуальних дій, залучати докази, викликати свідків тощо. Змагальність сторін обмежена або відсутня. Протиставляється *змагальному процесу*. У сучасних державах романо-германської правової сім'ї судовий процес побудовано на основі поєднання активної участі судді у розгляді справи із змагальністю сторін. Термін «інквізиційний процес» часто вживається у негативному оціночному значенні для характеристики кримінального судочинства у тоталітарних державах. (Споріднені поняття: «Змагальний процес», «Судова влада»).

Інститут конституційного права [Institution of constitutional law] — система відносно відокремлених і пов'язаних між собою конституційно-правових норм, які регулюють певну групу однорідних конституційних відносин. До основних (генеральних) інститутів конституційного права, зокрема, належать: політична система та державний суверенітет; форма правління; державний устрій; права і свободи людини і громадянина; виборче право і виборча система; законодавча влада; виконавча влада; інститут глави держави і функції уряду; судова влада і статус суддів; конституційний контроль; місцеве управління і самоврядування. Кожен із основних інститутів конституційного права може містити вужчі групи конституційних норм, об'єднаних у менш об'ємні та більш конкретизовані інститути.

Інтронізація [Enthronement] – (від дав. грец. *ἐν* - на + *θρόνος* - престол, трон) – публічна, урочиста, законодавчо врегульована церемонія вступу монарха на престол у деяких державах. В порядку інтронізації, зокрема, здійснюється проголошення імператорів Японії та Римських Пап. (Споріднені поняття: «Інавгурація», «Коронація»).

Кабінет міністрів [Cabinet of Ministers / Cabinet] — поширена у світі назва вищого органу виконавчої влади (уряду), який здійснює адміністративно-розпорядчі функції у сфері публічного адміністрування. Кабінет міністрів є колегіальним органом, який, як правило, очолюється *прем'єр-міністром*. Колегія кабінету міністрів складається з міністрів, які очолюють галузеві міністерства. Основні, найбільш важливі державні рішення приймаються на засіданні кабінету міністрів шляхом прямого відкритого голосування. У деяких країнах вищий орган виконавчої влади може мати іншу назву (Рада міністрів, Уряд тощо). (Споріднені поняття: «Уряд», «Виконавча влада»).

Каденція [Term of office] — (від лат. *cadere* — падаю, припиняюся) – нормативно встановлений строк повноважень виборного органу влади або посадової особи.

Казуальне тлумачення [Casual interpretation] – роз'яснення змісту норми права у прив'язці до конкретного юридичного випадку («казусу»). Казуальне тлумачення, як правило, має значення лише для вирішення конкретної юридичної справи. Проте, акт казуального тлумачення прийнятий компетентним органом в умовах прецедентного права набуває загальнообов'язкового значення для аналогічних випадків.

Казуальне тлумачення протиставляється загальному тлумаченню. (Споріднені поняття: «Тлумачення правових норм», «Загальне тлумачення»).

Кандидат (Кандидатура) [Candidate] — (від лат. *candida* — біла тога) особа, офіційно, у нормативно встановленому порядку, висунута та зареєстрована у якості претендента на зайняття певної посади чи здобуття певного мандату шляхом обрання або призначення. (Споріднені поняття: «Вибори», «Пасивне виборче право»).

Кантон [Kanton] – назва адміністративно-територіальних одиниць, або суб'єктів федерації у деяких державах (Швейцарія, Люксембург, Боснія і Герцеговина тощо). (Споріднені поняття: «Суб'єкт федерації», «Штат»).

Кваліфікована більшість (або «Конституційна більшість») [Qualified majority] – порядок прийняття рішення колегіальним органом, за яким рішення вважається ухваленим, коли його підтримали дві третини (у деяких випадках - три чверті) усього складу уповноваженого органу. Зокрема, кваліфікованою більшістю голосів членів парламенту приймаються зміни до більшості конституцій. (Споріднені поняття: «Абсолютна більшість», «Проста більшість»).

Кворум [Quorum] — (від лат. *Quorum praesentia sufficit* — чієї присутності достатньо) – встановлена законом мінімальна кількість членів колегіального органу влади, присутність яких є необхідною умовою для відкриття і проведення засідань чи зборів цього органу, для забезпечення його правомочності та прийняття рішень з питань, що належать до його компетенції.

Кодифікована конституція (або «Уніактна конституція») [Codified constitution] – різновид писаної конституції; являє собою єдиний нормативний акт, який займає вищий щабель у ієрархії національного законодавства та, як правило, користується особливою системою юридичного захисту. Більшість сучасних конституцій є кодифікованими. (Споріднені поняття: «Некодифікована конституція», «Конституція»).

Коаліція [Coalition] — див. «Парламентська коаліція».

Колегіальний орган [Collegiate authority / Collegial body] – державний, або муніципальний орган, який структурно складається із двох або більше посадових осіб (членів) та у якому управлінський процес здійснюється колективно, але з керівником на чолі. Рішення колегіальних органів приймаються їх членами колективно шляхом голосування, або консенсусу. До колегіальних органів належать парламенти, абсолютна більшість урядів тощо. (Споріднені поняття: «Одноособовий орган», «Державний орган»).

Колективні права [Collective rights] – сукупність прав і свобод, особливість яких полягає в можливості реалізації людством вцілому, або великими групами людей: націями, етнічними та соціальними групами тощо. Колективними правами може скористатися і окрема людина, проте, як правило, це пов'язано не з її особистим статусом, а з приналежністю до певної спільноти. До колективних прав відносяться зокрема: право на чисте довкілля, на мир та безпеку, право народів на самовизначення тощо. Колективні права відносяться до *третього покоління прав людини*. (Споріднені поняття: «Покоління прав людини», «Права людини»).

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (скорочено — Європейська Конвенція з прав людини (ЄКПЛ) [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms / European Convention on Human Rights (ECHR)] – міжнародно-правовий акт прийнятий під егідою Ради Європи відповідно до Загальної декларації прав людини, з метою додержання країнами-підписантами (членами Ради Європи) та забезпечення на своїй території прав та основоположних свобод людини. Конвенція набула чинності з 1953 року. Конвенція фіксує основні права людини, а також визначає компетенцію та порядок формування Європейського суду з прав людини – міжнародної судової інстанції, створеної для захисту прав і свобод людини на основі Конвенції. (Споріднені поняття: «Права людини», «Женевські конвенції», «Загальна Декларація Прав Людини», «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права», «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права», «Європейський суд з прав людини»).

Конституційна більшість – див. «Кваліфікована більшість».

Конституційна дієздатність – див. «Конституційна правосуб'єктність».

Конституційна монархія [Constitutional monarchy] – різновид монархії, за якого влада монарха обмежена таким чином, що у сфері державної влади він не володіє верховними повноваженнями, хоча зберігає статус глави держави. Правові обмеження влади монарха можуть бути закріплені у конституції, законах, прецедентних рішеннях, винесених верховними судовими інстанціями тощо. На сьогодні конституційні монархії найбільш розповсюджені у Західній Європі. (Споріднені поняття: «Абсолютна монархія», «Монархія», «Форма правління»).

Конституційна поправка [Constitutional amendment] – форма розвитку та модернізації конституції, що полягає у прийнятті окремого нормативного акту («поправки»), який доповнює, або уточнює зміст існуючої конституції. Поправка є невід’ємною складовою конституції, проте не включається до її тексту. Наприклад, до Конституції США з 1791 по 1992 роки було прийнято 27 поправок, при цьому її первісний текст залишився незмінним. У деяких державах термін «поправка», вживається у значенні зміни конституції, прийнятої у формі закону (наприклад, Закон Російської Федерації «Про порядок прийняття та набуття чинності поправок до Конституції РФ»).

Конституційна правоздатність - див. «Конституційна правоздатність».

Конституційна правосуб’єктність [Constitutional capacity] — передбачена конституційним правом здатність суб’єкта бути учасником конституційних правовідносин. Правосуб’єктність є основою конституційно-правового статусу учасника конституційних відносин та включає два елементи: *конституційну правоздатність* (юридична здатність бути носієм конституційних прав та обов’язків) та *дієздатність* (фактична та юридична можливість своїми свідомими діями набувати права та обов’язки, а також їх самостійно реалізовувати).

Конституційна рада (Франція) [Constitutional Council] - квазісудовий орган конституційного контролю Франції, сформований у 1958 році, у зв’язку з прийняттям Конституції П’ятої республіки. Функції Конституційної ради нагадують функції конституційного суду в більшості країн Континентальної Європи, проте є істотно вужчими. Наприклад, Рада не може скасувати чинний закон; вона уповноважена тільки винести судження про неконституційність законопроекту, який знаходиться в розробці або ухвалений, але ще не вступив у законну силу. Конституційна рада не має права перевіряти конституційність законів за власною ініціативою. Запит про перевірку можуть подати тільки Президент республіки, прем’єр-міністр, голови Сенату і Національних зборів. Конституційна Рада складається з 9 чоловік, що призначаються, терміном на 9 років без права повторного призначення, Президентом республіки і спікерами Національних Зборів і Сенату. Голову Конституційної ради обирає з її складу Президент республіки. Голова має право вирішального голосу в разі рівної кількості голосів. (Споріднені поняття: «Державна рада (Франція)», «Конституційний суд», «Конституційний контроль»).

Конституційна угода (або Конституційний договір) [Constitutional agreement / Constitutional convention] – угода двох або декількох суб’єктів конституційного права, що має нормативне значення. Конституційні угоди є різновидом публічних нормативних договорів, які, на відміну від більшості індивідуально-правових договорів, містять загальнообов’язкові правила поведінки і не мають персоналізованого, разового характеру. Конституційні угоди можуть укладатися з метою залагодження конституційної кризи, у такому випадку, дані акти мають тимчасовий характер та передують прийняттю конституції. Конституційними угодами у англійських країнах також називають звичаєві, загальноприйнятні форми регулювання конституційних відносин. В останньому випадку, термін «конституційна угода» є синонімом поняття «конституційний звичай». (Споріднені поняття: «Конституція», «Закон», «Конституційний звичай», «Принцип конституційного права»).

Конституційна юрисдикція [Constitutional jurisdiction / «Judicial review»] («судовий перегляд» - термін прийнятий у англійськомовному світі) - (від лат. *Juris dictio* — судове провадження; влада, компетенція) — сфера особливої компетенції державних органів вирішувати питання про відповідність або невідповідність законів та інших нормативно-правових актів, а також дій чи бездіяльності тих чи інших суб’єктів конституційно-правових відносин приписам конституції. У більшості демократичних держав функції конституційної юрисдикції виконують уповноважені судові органи. (Споріднені поняття: «Конституційна юстиція», «Конституційне судочинство», «Офіційне тлумачення правових норм», «Охорона конституції»).

Конституційна юстиція [Constitutional justice] (в англійській літературі термін використовується лише для позначення відповідних органів у країнах романо-германської правової сім’ї) -(лат. *justitia* — справедливість, правосуддя) – система судових органів конституційної юрисдикції, які уповноважені у спеціальному процесуально-правовому порядку вирішувати справи про відповідність законодавчих актів положенням та принципам конституції, а також надавати офіційне тлумачення норм конституції та законодавства. У більшості держав романо-германської правової сім’ї єдиним органом конституційної юстиції виступає спеціально утворений конституційний суд; у країнах загального права дану функцію виконує система загальних судів, або вища судова інстанція загальної компетенції. (Споріднені поняття: «Конституційна юрисдикція», «Конституційне судочинство», «Офіційне тлумачення правових норм», «Охорона конституції»).

Конституційне право (або «Державне право») [Constitutional law] – фундаментальна галузь національної правової системи, яка закріплює і визначає основні права, свободи та обов’язки людини і громадянина; форму та *атрибути держави*; порядок формування та повноваження органів державної влади, місцевого самоврядування.

Конституційне судочинство [Constitutional court procedure] — 1. В матеріальному аспекті - синонім поняття «конституційна юстиція». 2. В процесуальному аспекті – самостійний вид судочинства, здійснюваний спеціальними органами конституційної юрисдикції, що являє собою встановлені процесуальним законом порядок і форму вчинення судових дій органами конституційної юстиції. (Споріднені поняття: «Конституційна юрисдикція», «Конституційна юстиція», «Офіційне тлумачення правових норм», «Охорона конституції»).

Конституційний договір – див. «Конституційна угода».

Конституційний звичай [Political custom / Constitutional custom / Constitutional convention] (буквально «конституційна угода» - термін характерний для Великобританії та США) - історично прийняте і юридично визнане неписане правило, яке існує та застосовується нарівні з конституційними нормами. У низці держав, які використовують загальне право, конституційні звичаї є невід'ємною (хоча і не завжди обов'язковою до виконання) частиною неписаної, або некодифікованої конституції (Типові приклади – Великобританія та Нова Зеландія). (Споріднені поняття: «Конституція», «Закон», «Конституційна угода», «Принцип конституційного права»).

Конституційний контроль [Constitutional control] — будь-яка форма перевірки на відповідність конституції актів та дій органів державної влади, посадових осіб, органів місцевого самоврядування та інших публічних суб'єктів. Головною формою конституційного контролю є діяльність органів конституційної юрисдикції. (Споріднені поняття: «Конституційна юрисдикція», «Конституційне судочинство», «Офіційне тлумачення правових норм», «Охорона конституції»).

Конституційний лад [Constitutional order / Constitution] - система соціальних, економічних і політико-правових відносин у країні, які встановлюються (або санкціонуються) і охороняються конституцією.

Конституційний суд [Constitutional court] – єдиний судовий орган конституційної юрисдикції у державах із *континентальною* («німецькою») моделлю конституційного контролю. Конституційний суд нікому не підпорядкований та не підзвітний, має окремий від решти судових органів статус та спеціальний спосіб утворення. Основними функціями конституційного суду є винесення рішень про відповідність актів законодавства положенням та принципам конституції, а також надання офіційного тлумачення норм конституції та законів держави. (Споріднені поняття: «Конституційна юрисдикція», «Конституційне судочинство», «Офіційне тлумачення правових норм», «Конституційне судочинство», «Судова влада»).

Конституційний процес — див. «Конституційне судочинство».

Конституційний референдум [Constitutional referendum] — референдум, на якому вирішуються питання щодо затвердження, зміни або скасування конституції, конституційних законів, або їх окремих положень. (Споріднені поняття: «Референдум», «Пряма демократія»).

Конституційні обов'язки [Constitutional obligations] — закріплені конституцією обов'язки суб'єктів конституційно-правових відносин. Разом із конституційними правами, сукупність конституційних обов'язків утворює основу конституційного статусу людини та громадянина. В демократичних конституціях обов'язки є похідними від конституційних прав та спрямовані на їх ефективне забезпечення. До конституційних обов'язків, зокрема, належать обов'язки: дотримуватися конституції та законів, захищати державу, сплачувати податки тощо. (Споріднені поняття: «Конституційні права і свободи», «Конституційні повноваження»).

Конституційні повноваження [Constitutional powers / Constitutional authorities] – визначені актами конституційного права обмежені, чітко визначені права та обов'язки публічних суб'єктів конституційно-правових відносин (державних органів, посадових осіб, органів місцевого самоврядування тощо). Для даної групи суб'єктів, конституційно встановлені поважання є одночасно правом та обов'язком. (Споріднені поняття: «Конституційні обов'язки», «Конституційні права і свободи»).

Конституційні права і свободи [Constitutional rights and freedoms] — закріплені конституцією основні, права людини та громадянина, які утворюють основу конституційного статусу особистості. В демократичних державах вони розуміються як невід'ємні фундаментальні права, належні людині в силу її людської сутності, незалежно від етнічної приналежності, місцезнаходження, мови, релігії, чи будь-яких інших ознак. (Споріднені поняття: «Конституційні обов'язки», «Права громадянина», «Права людини»).

Конституційність (закону) [Validity (of statute)] — відповідність змісту законодавчого акту положенням чинної конституції, відсутність протиріччя між ними. У державах в яких існує система конституційної юрисдикції, офіційне визнання закону не конституційним, тягне за собою автоматичну втрату чинності відповідного закону або його положення. (Споріднені поняття: «Конституціоналізм», «Конституційна юрисдикція», «Охорона конституції», «Конституційний контроль»).

Конституційно-правові відносини [Constitutional legal relationship] – різновид правових відносин, який ставить предмет регулювання конституційного права. Конституційно-правові відносини є базисними для

національної правової системи та включають відносини пов'язані з організацією публічної влади (визначають форму держави, компетенцію та способи формування державних органів тощо), а також основні права людини і громадянина, та правові зв'язки між людиною та державою. (Споріднені поняття: «Конституційне право», «Інститут конституційного права», «Суб'єкт конституційно-правових відносин», «Об'єкт конституційно-правових відносин»).

Конституційно-процесуальне право [Constitutional procedural law] - система процесуально-правових норм, які закріплюють, регулюють та охороняють порядок суспільних відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією суб'єктами конституційних відносин своїх прав і обов'язків, які складаються в процесі організації і здійснення верховної державної влади.

Конституціоналізм [Constitutionalism] – основоположний конституційно-правовий принцип, який передбачає обмеження механізму державної влади конституцією, а також політична система, що спирається на конституцію і конституційні методи управління та неухильно дотримується їх. Реалізація конституціоналізму є невід'ємною ознакою правової держави. (Споріднені поняття: «Верховенство права», «Правова держава», «Законність»).

Конституція [Constitution] – (від лат. *Constitutio* - будова): 1. У широкому значенні – сукупність первісних і основоположних принципів і норм права, відповідно до яких формується механізм державної влади, здійснюється управління державою та визначається статус людини і громадянина. 2. У вузькому значенні - основний закон держави (або конкретно визначена система таких законів), що визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування органів влади, виборчу систему, основні права, свободи і обов'язки громадян. (Споріднені поняття: «Конституційне право», «Конституціоналізм»).

Континентальний шельф [Continental shelf] – частина континенту, або острова, занурена нижче рівня моря, яка межує з берегом. Континентальний шельф поступово знижується від берегової лінії до перегину на глибині приблизно 200 м, від якого починається континентальний схил. Частиною континентального шельфа також вважаються ділянки моря, де глибина вод дає змогу розробляти природні багатства. Континентальний шельф є складовою національної території держави. (Споріднені поняття: «Територія держави», «Державний суверенітет»).

Коронація [Coronation] - урочиста формальна процедура, яка символізує прийняття монархом влади та її символів (корони, скіпетра тощо.). Коронація може не збігатися з моментом фактичного початку царювання (смерті або зречення попередника, обрання). У європейській християнській культурі коронація - релігійна церемонія, супроводжувана обрядом помазання на царство. Таким чином, ритуал носить особливий сенс благословення, містичного вінчання монарха з державою. (Споріднені поняття: «Інtronізація», «Інавгурація»).

Культурні права [Cultural rights] – права людини і громадянина, які визначають та забезпечують вільний духовний розвиток та соціально-культурну ідентифікацію особистості. До культурних прав, зокрема, відносяться: право вільно користуватися рідною мовою, право дотримуватися обраних культурних звичаїв, свобода творчості та мистецтва, свобода наукової та викладацької діяльності тощо. Базові культурні права закріплені низкою міжнародно-правових актів, серед яких: Загальна Декларація Прав Людини 1948р., Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966р., Копенгагенська декларація про соціальний розвиток 1995р. тощо. (Споріднені поняття: «Основні права людини», «Особисті права», «Економічні права», «Соціальні права»).

Легіслатура – див. «Законодавча влада».

Легітимність влади [Legitimacy] – (від лат. *legitimus* — правомірний, законний) — багатовимірна юридична та політологічна характеристика влади, яка включає наступні елементи: отримання влади законним шляхом та її реалізацію у конституційних межах; згода влади з народом, добровільне визнання за нею права приймати загальнообов'язкові рішення; визнання влади на міжнародному рівні (зарубіжними державами та міжнародними організаціями).

Людина [Human] - суспільна істота, яка володіє розумом і свідомістю, а також суб'єкт суспільно-історичної діяльності і культури. Найважливішими атрибутами людини вважається наявність розуму та свідомості, наявність мови, а також здатність до продуктивної праці та творення культури. Разом із тим відсутність у окремої особи одного або кількох вказаних атрибутів не протирічить її людській сутності. З точки зору демократичної теорії конституційного права, людина, її права та свободи визнаються основною соціальною цінністю, яка визначає призначення та функції таких суспільних інститутів як право, законодавство, держава та її органи тощо. Питання феномену людини, як юридичної істоти, вивчає окремий розділ правничої науки – юридична антропологія. (Споріднені поняття: «Життя людини», «Цінність», «Права людини»).

Магна Карта (або «Велика Хартія Вольностей») [Magna Carta / Magna Charta Libertatum] - політико-правовий акт, прийнятий у червні 1215 року на основі вимог англійської знаті до короля Іоанна

Безземельного. Положення акту спрямовані на визначення та захист низки прав вільного населення середньовічної Англії та привілеїв знаті (баронів). Велика хартія вольностей вважається першим в історії юридичним документом, у якому було закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи індивіда та верховенства права. (Споріднені поняття: «*Біль про права*», «*Хабеас корпус Акт*»).

Мажоритарна виборча система [Plurality voting] — (від лат. *Major* - великий, через фр. *majorité*— більшість) - система виборів, яка базується на принципі, за якого обраними вважаються ті кандидати, які одержали передбачену законом більшість голосів виборців виборчого округу, у якому вони балотувалися; інші кандидати вважаються необраними. (Споріднені поняття: «*Пропорційна виборча система*», «*Змішана виборча система*», «*Вибори*»).

Мандат [Mandate] - (від лат. *mandatum* — доручення) – у політиці та конституційному праві - повноваження, надані виборному органу або посадовій особі за результатами виборів. Мандатом також називають правове відношення представництва між виборцями та обраною посадовою особою, а також документ, що засвідчує представницькі повноваження такої особи. (Споріднені поняття: «*Представницький мандат*», «*Вільний мандат*», «*Імперативний мандат*»).

Маніфестація (також «Демонстрація») [Manifestation / Demonstration] - (від лат. *manifestatio* — виявлення, прояв) — публічний масовий виступ представників громадськості для проголошення ідей, солідарності, протесту, що здійснюється шляхом зібрань прихильників певної ідеї, однодумців, через скандування лозунгів, закликів, виголошення промов. Проводиться у формі зборів, мітингів, походів чи демонстрацій. (Споріднені поняття: «*Громадянське суспільство*», «*Мітинг*»).

Марбері проти Медісона [Marbury v. Madison] — судова справа, яка розглядалася Верховним судом США (рішення від 24 лютого 1803 року). Створений даним рішенням судовий прецедент поширив компетенцію Верховного суду США на конституційний контроль щодо рішень інших гілок влади та ліг в основу «американської» системи захисту конституції. Рішенням у даній справі суд вперше в історії США визнав закон таким, що не відповідає Конституції, створивши таким чином прецедент для ухвалення аналогічних рішень у подальшій практиці. Наслідком цього рішення стала реалізація на практиці принципу стримувань і противаг між трьома гілками влади, в рамках якого Верховний Суд розглядає законодавчі акти Конгресу на предмет їх відповідності Конституції. (Споріднені поняття: «*Конституційний контроль*», «*Судовий прецедент*»).

Мировий суд [Magistrates' court («магістратський суд») / Justice of the peace (власне «мировий суддя»)] – багатозначний термін, який може позначати: **I.** Муніципальні судові органи нижчої ланки, які мають обмежену юрисдикцію та розглядають малозначимі справи за спрощеною процедурою, а також здійснюють попередній розгляд справ про злочини, що переслідуються за обвинувальним актом. **II.** Нижча судова інстанція, де в кількох юрисдикціях розпочинається розгляд усіх кримінальних справ, а також окремих цивільних та сімейних справ. Термін характерний для держав англо-американської правової сім'ї. (Споріднені поняття: «*Судова влада*», «*Товариський суд*»).

Міністерство [Ministry / Office (більш широко)] — (від лат. *ministerium* — служба, посада) — центральний, галузевий орган виконавчої влади (державного управління), керівник якого входить до складу уряду. (Споріднені поняття: «*Уряд*», «*Міністр*», «*Виконавча влада*»).

Міністр [Minister] — (від лат. *minister* — виконавець, слуга) – посадова особа, яка є членом уряду і, як правило, очолює профільне міністерство. (Споріднені поняття: «*Уряд*», «*Міністерство*», «*Виконавча влада*», «*Кабінет міністрів*»).

Міністр без портфеля [Minister without portfolio] – найменування посади міністра, який входить до складу уряду, але не є керівником конкретного міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади. Міністр без портфеля займається окремими питаннями за дорученням уряду, його глави або координує роботу групи міністерств. Інститут міністра без портфеля існує в таких країнах, як: Велика Британія, Греція, Грузія, Німеччина тощо. (Споріднені поняття: «*Міністр*», «*Уряд*», «*Міністерство*», «*Кабінет міністрів*», «*Виконавча влада*»).

Міжнародне дипломатичне визнання [Diplomatic recognition] — односторонній акт держави, або міжнародної організації, яким юридично визнається статус суб'єкта міжнародного права (держави, міжнародної організації, їх органів та посадових осіб) з метою встановлення дипломатичних або інших відносин. (Споріднені поняття: «*Державний суверенітет*», «*Невизнана держава*», «*Частково визнана держава*»).

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [International Covenant on Civil and Political Rights] – нормативний документ Організації Об'єднаних Націй, в основу якого покладено Загальну декларацію прав людини. Прийнято 16 грудня 1966 року, набув чинності 23 березня 1976 року. Пакт є міжнародним договором і має обов'язкову силу для держав-учасників ООН. Документ закріплює та визначає

наступні групи прав, принципів та заборон: право народів на самовизначення; право на життя; заборона тортур; заборона рабства та примусової праці; право на свободу та особисту недоторканність; право осіб, позбавлених волі, на гуманне поводження та повагу гідності заборона позбавлення волі за борги; право на вільне пересування та свобода вибору місця проживання; обмеження можливості висилки іноземців; рівність перед судом, презумпція невинності, заборона повторного засудження, право на перегляд засудження та інші процесуальні права; заборону кримінального засудження за дії, не визнавати злочинними під час їх вчинення; право на визнання правосуб'єктності; заборона втручання в особисте та сімейне життя, недоторканність житла, таємниця кореспонденції та захист від незаконних посягань на честь та репутацію; право на свободу думки, совісті та релігії; свобода слова; заборону пропаганди війни та виступів на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являють собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства; свобода зборів; свобода асоціацій; права дітей; право брати участь у веденні державних справ, голосувати і бути обраним; рівність перед законом, заборона дискримінації; права етнічних, релігійних та мовних меншин. (Споріднені поняття: «*Організація Об'єднаних Націй*», «*Загальна Декларація Прав Людини*», «*Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права*», «*Права людини*»).

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights] — пакт, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року і набрав чинності 3 січня 1976 року. Передбачає насамперед міжнародний захист індивідуальних, але не колективних прав і свобод людини. Документ закріплює та визначає наступні групи прав, принципів: право на самовизначення; право на працю; право на справедливі і сприятливі умови праці; право на створення профспілок і страйки; право кожної людини на соціальне забезпечення; захист сім'ї, материнства і дітей; право на достатній життєвий рівень (включає право на житло і на харчування); право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я; право кожної людини на освіту; план дій щодо введення обов'язкової безкоштовної загальної початкової освіти; право на участь у культурному житті, користування результатами наукового прогресу та захистом інтересів, пов'язаних з власною творчістю. (Споріднені поняття: «*Організація Об'єднаних Націй*», «*Загальна Декларація Прав Людини*», «*Міжнародний пакт про громадянські та політичні права*», «*Права людини*»).

Місцеве самоврядування [Local government / Local governance] — право та обумовлена ним можливість територіальних громад здійснювати регулювання та управління частиною суспільних справ в інтересах місцевого населення. Дане право може реалізовуватися, як безпосередньо так і через представницькі органи – органи місцевого самоврядування (*муніципалітети*). (Споріднені поняття: «*Муніципалітет*», «*Місцевий референдум*»).

Місцевий референдум [Local referendum] — форма вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення (голосування). (Споріднені поняття: «*Місцеве самоврядування*», «*Референдум*»).

Мітинг [Demonstration / Political meeting / Public rally] — (від англ. *meeting* — збори, зустріч) – мирне публічне зібрання представників громадськості з метою вияву свого ставлення чи позиції до внутрішньої чи зовнішньої політики держави, рішень органів публічної влади та їх посадових осіб і висунення вимог щодо проведення цієї політики або вжиття заходів у зв'язку з певними подіями внутрішньодержавного чи міжнародного життя. (Споріднені поняття: «*Громадянське суспільство*», «*Маніфестація*»).

Монарх [Monarch] – (від дав. грецьк. *μόναρχος* — «єдиноначальник», «самодержець») – спадковий або (зрідка) виборний глава держави із монархічною формою правління. Монархи різних країн мають різні титули: король (Великобританія, Іспанія, Швеція тощо), князь (Монако), імператор (Японія), Папа (Ватикан), емір (Об'єднані Арабські Емірати). (Споріднені поняття: «*Монархія*», «*Абсолютна монархія*», «*Конституційна монархія*», «*Спадкова монархія*», «*Виборна монархія*», «*Теократична монархія*»).

Монархія [Monarchy] – (від дав. грецьк. *μοναρχία* «єдиновладдя»: *μόνος* - один + *ἀρχή* – влада, панування) – форма правління, за якої главою держави та уособленням влади вважається спадковий або виборний монарх. За характером реалізації влади монархії поділяють на абсолютні та конституційні; за способом виникнення владних повноважень – на спадкові, виборні та змішані. (Споріднені поняття: «*Монарх*», «*Абсолютна монархія*», «*Конституційна монархія*», «*Спадкова монархія*», «*Виборна монархія*», «*Змішана монархія*», «*Теократична монархія*»).

Монопартійна система [Mono-party state] – тип політичної системи, що характеризується монополічним правом однієї партії брати участь у державному будівництві. Монопартійна система може передбачати законодавчо закріплене існування лише однієї партії (*однопартійна система*), або спеціальний статус окремої партії, яка має особливий статус і є постійно правлячою (*партія - гегемон*). Монопартійна система є типовою для авторитарних та тоталітарних держав. (Споріднені поняття: «*Однопартійна система*», «*Партія-гегемон*», «*Однопартійна республіка*», «*Багатопартійна система*»).

Муніципальне право [Municipal law] - галузь права, яка регулює правові відносини, що складаються у сфері місцевого самоврядування. Муніципальне право вважається комплексною галуззю – її основу

складають норми конституційного та адміністративного права. (Споріднені поняття: «Муниципалітет», «Місцеве самоврядування»).

Муниципалітет [Municipality] – багатозначний юридичний термін, який в залежності від контексту може позначати: синонім поняття «місцева громада»; орган місцевого самоврядування («муниципальні органи»). У деяких країнах (Франція, Іспанія тощо) муниципалітетами називаються адміністративно-територіальні одиниці держави. (Споріднені поняття: «Муниципальне право», «Місцеве самоврядування»).

Множинне громадянство [Multiple citizenship] – правове становище фізичної особи, яка одночасно перебуває у громадянстві двох чи більше держав. Множинне громадянство дозволене конституціями окремих країн (Австралія, Бангладеш, Бельгія, Бразилія, Велика Британія, В'єтнам, Греція, Гренада, Домініканська Республіка, Ісландія, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Йорданія, Канада, Колумбія, Кіпр, Латвія, Ліван, Литва, Македонія, Мальта, Мексика, Нова Зеландія, Сальвадор, Сербія, Сирія, Сполучені Штати Америки, Угорщина, Фінляндія, Чорногорія, Швеція). Разом із тим, у більшості держав діє принцип єдиного громадянства. (Споріднені поняття: «Громадянство», «Біпатрид»).

Натуралізація [Naturalization] - процедура надання іноземцю громадянства за його заявою. Натуралізація здійснюється уповноваженими органами виконавчої влади за умови дотримання встановлених законодавством умов (наприклад: постійне проживання на території держави, наявність джерел існування, володіння державною мовою тощо). (Споріднені поняття: «Доміціль», «Філіація», «Оптіація», «Громадянство»).

Народ [People] – у юридичному сенсі – постійне населення держави, що утворює єдину політичну спільність незалежно від етнічної приналежності її членів. У більш вузькому аспекті під «народом» розуміється сукупність громадян наділених активним виборчим правом (повнолітні, дієздатні громадяни відповідної держави). У демократичних державах народ вважається носієм влади. (Споріднені поняття: «Нація», «Національний суверенітет»).

Народна демократія (або «Режим народної демократії») [People's democracy] – політичний режим, який позиціонує себе у якості альтернативної форми демократії та протиставляється *плюралістичній демократії*. Для режимів народної демократії характерні наступні риси: виборність вищих органів влади, монопартійність, відсутність плюралізму політичних ідеологій. До сучасних держав із даним політичним режимом належать, зокрема, Китайська Народна Республіка та Корейська Народно-Демократична Республіка. З точки зору сучасної теорії плюралістичної демократії, народна демократія вважається різновидом тоталітаризму, або авторитаризму. (Споріднені поняття: «Демократія», «Тоталітарний режим», «Авторитарний режим»).

Народна ініціатива [People's initiative] — право народу безпосередньо ініціювати розгляд законопроекту парламентом, або проведення референдуму із певного питання. Народна ініціатива оформлюється шляхом збирання встановленої кількості підписів громадян, наділених активним виборчим правом. Даний інститут передбачений законодавством Австрії, Італії, Колумбії, Ліхтенштейну, Німеччини, Сербії, Угорщини, Швейцарії тощо. (Споріднені поняття: «Пряма демократія», «Референдум»).

Народний суверенітет [Popular sovereignty] – конституційно-правовий принцип, згідно з яким народ визнається єдиним, або основним джерелом та носієм влади («сувереном»). Народу належить уся повнота влади на території держави; право самому, безпосередньо або через представницькі органи, приймати політичні рішення та брати участь у їх реалізації; контролювати діяльність органів державної влади. Принцип народного суверенітету найбільш повно відображається у республіканських конституціях, проте опосередковано визнається і в сучасних конституційних монархіях. Разом із тим, конституційне декларування народного суверенітету не означає фактичної наявності в державі плюралістичної демократії. (Споріднені поняття: «Суверенітет», «Державний суверенітет», «Національний суверенітет»).

Народні засідателі [People's assessors] – форма народного представництва у судовій владі, характерна для держав «народної демократії» та пострадянського простору. Народні засідателі обираються в установленому порядку до складу судових колегій та беруть участь в розгляді кримінальних і цивільних справ по першій інстанції. На відміну від присяжних, народні засідателі розглядають справу разом із професійними судьями та мають рівні із ними процесуальні права. Інститут народних засідателів вперше було запроваджено в СРСР на основі ст. 50, Декрету про суд № 1, від 22.11.1917 р. (Споріднені поняття: «Народна демократія», «Суд присяжних», «Шефенський суд»).

Національна правова система [National legal system] – цілісна, впорядкована юридичними засобами стійка взаємодія елементів національного права, яка забезпечує досягнення належного правопорядку в державі. Основними елементами національної правової системи виступають: правові норми, правові принципи, судові прецеденти, правові відносини тощо. (Споріднені поняття: «Правова система», «Конституція»).

Національний суверенітет [National sovereignty] – конституційно-правовий принцип близький за змістом до поняття «народний суверенітет». Національний суверенітет передбачає здійснення народовладдя через реалізацію права нації на самовизначення, тобто право на державотворення, на власну конституцію. (Споріднені поняття: «Нація», «Суверенітет», «Державний суверенітет», «Народний суверенітет»).

Нація [Nation] – (у політико-правовому сенсі) історично сформована спільнота людей, незалежно від їхнього етнічного походження, що усвідомлює власну ідентичність як самостійного суб'єкта політичних відносин, міжнародного та конституційного права. Основними ознаками нації є наступні: усвідомлення власної соціально-культурної окремішності; спільна політико-правова культура та традиція; наявність власної території (або прагнення до неї). Поняття нації, як юридичної категорії не слід плутати із поняттям «нація» в етнічно-культурному значенні. (Споріднені поняття: «Народ», «Національний суверенітет»).

Невизнана держава [Unrecognized state / Self-styled state] – територіально-політичне формування, яке проголосило себе суверенною державою, має окремі ознаки державності: назву, державні символи, населення, контроль над територією, систему управління, «законодавство» тощо, проте не отримало міжнародного дипломатичного визнання. Територія невизнаних держав, як правило, вважається державами - членами ООН складовою території інших держав. (Споріднені поняття: «Частково визнана держава», «Міжнародне дипломатичне визнання»).

Некодифікована конституція [Uncodified constitution] – різновид конституції, що складається з низки нормативних актів (Основних законів), які мають спеціальний юридичний статус та регулюють окремі інститути, або підгалузі конституційного права. Некодифіковані конституції мають, зокрема, такі держави як: Ізраїль, Королівство Швеція тощо. Іноді термін «некодифіковані конституції» вживається у більш широкому значенні. В останньому випадку до некодифікованих конституцій відносять також «неписані» конституції Великобританії та Нової Зеландії. (Споріднені поняття: «Конституція», «Кодифікована конституція», «Неписана конституція»).

Неписана конституція [Unwritten constitution] – різновид конституції, що складається із комплексу різноманітних джерел конституційного права: правових принципів, норм законодавства, судових прецедентів, юридичних звичаїв, доктрин тощо. Дані джерела регулюють конституційно-правові відносини у відповідній державі, проте офіційно не мають спеціального юридичного статусу. Авторитет та дієвість неписаних конституцій забезпечуються, головним чином в силу глибоко вкоріненої культурно-правової традиції. Наприклад: Конституції Великобританії та Нової Зеландії. (Споріднені поняття: «Конституція», «Кодифікована конституція», «Некодифікована конституція»).

Непрямі вибори [Indirect elections] - виборча система, при якій воля виборця опосередковується спеціальними особами - *виборцями* або спеціально сформованими органами. В системі непрямих виборів виборці обирають виборщиків або спеціальний орган (колегію), які, в свою чергу, обирають посадову особу. Класичним прикладом непрямих виборів є система виборів Президента у Сполучених Штатах Америки. (Споріднені поняття: «Вибори», «Виборче право»).

Номінальна конституція [Nominal constitution] – законодавчий акт, який офіційно має статус конституції (основного закону) держави, проте фактично має декларативний характер, не містить норм прямої дії та засобів конституційного контролю. Таким чином, номінальна конституція не може бути безпосередньо застосована на практиці, проте слугує «орієнтиром» для органів влади при прийнятті актів законодавства. З точки зору теорії конституційного права, «номінальна конституція» – негативне явище, несумісне із конституціоналізмом та плюралістичною демократією, характерне для тоталітарних та авторитарних держав. Термін запропоновано німецьким політологом та конституціоналістом К. Леовенштейном, який протиставляв «номінальні» та «семантичні» конституції «нормативній» конституції. (Споріднені поняття: «Семантична конституція», «Нормативна конституція», «Конституціоналізм»).

Нормативна конституція [Normative constitution] – конституція, яка достовірно відображає та регулює фактично існуючі державно-правові відносини, характеризується юридичним верховенством, визначає межі державної влади та компетенцію її органів, містить норми прямої дії, які є обов'язковими до виконання усіма суб'єктами. Нормативні конституції, на відміну від «номінальних» та «семантичних», наділені вираженою юридичною функцією та практично реалізуються на усіх рівнях. З точки зору теорії конституційного права, «нормативна конституція» є необхідним елементом правової системи сучасної демократичної держави. Термін запропоновано німецьким політологом та конституціоналістом К. Леовенштейном. (Споріднені поняття: «Семантична конституція», «Номінальна конституція», «Конституціоналізм»).

Нормативно-правовий акт [Legal act / Regulatory legal act] – офіційний документ встановленої форми, прийнятий в межах компетенції уповноваженого державного (муніципального) органу (посадової особи), або шляхом референдуму з додержанням встановленої законодавством процедури, який містить загальнообов'язкові правила поведінки, розраховані на невизначене коло осіб та багаторазове застосування. Основними видами нормативних актів є закони та підзаконні нормативні акти. У державах континентальної

правової сім'ї нормативно-правові акти виступають основним джерелом права. (Споріднені поняття: «Закон», «Конституція», «Кодифікована конституція»).

Об'єктивне виборче право – див. «*Виборче право (об'єктивне)*».

Об'єкт конституційно-правових відносин [Constitutional legal object / Thing at constitutional law] – закріплені і гарантовані нормами та принципами конституційного права загальнодержавні і соціальні блага (матеріальні та нематеріальні), з приводу яких суб'єкти конституційно-правових відносин вступають в юридичні відносини і на які спрямовані їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Серед об'єктів конституційно-правових відносин, зокрема, виділяють наступні: суверенітет, публічна влада, волевиявлення народу, організація та функціонування системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, конституційні права, свободи і обов'язки людини та громадянина, правовий статус людини і громадянина, податкова, банківська і фінансова системи, культурно-духовні надбання окремих індивідів та суспільства загалом, природні об'єкти тощо. (Споріднені поняття: «*Конституційно-правові відносини*», «*Суб'єкт конституційно-правових відносин*»).

Обов'язковий референдум [Mandatory referendum] — різновид референдуму, проведення якого є обов'язковим для вирішення кола особливо важливих питань, яке визначається конституційним законодавством відповідної держави. Національним законодавством може бути передбачено проведення обов'язкових референдумів для вирішення таких питань, які стосуються: внесення змін до конституції, або її окремих положень (розділів), членства у міжнародних організаціях, окремих фінансових питань тощо. Інститут обов'язкового референдуму особливо характерний для правової системи Швейцарської Конфедерації, проте поширений і в інших державах. (Споріднені поняття: «*Референдум*», «*Законодавчий референдум*», «*Місцевий референдум*»).

Одномандатний виборчий округ [Single-mandate constituency] — в умовах мажоритарної, або змішаної виборчої системи - виборчий округ, від якого може бути обрано лише одного кандидата на посаду у представницькому органі влади. (Споріднені поняття: «*Виборчий округ*», «*Багатомандатний виборчий округ*», «*Єдиний виборчий округ*», «*Мажоритарна виборча система*»).

Одноособовий орган [Single-person authority] – орган державної влади, або місцевого самоврядування, який складається з однієї особи, або кількох осіб, проте рішення такого органу приймаються одноосібно його керівником. (Споріднені поняття: «*Державний орган*», «*Колегіальний орган*»).

Однопартійна республіка [One-party state / Single-party state] - тип політичної системи, у якій єдина політична партія володіє законодавчою владою. Опозиційні партії або заборонені, або системно не допускаються до влади. Домінування однієї партії може також встановлюватися за допомогою широкої коаліції кількох партій, у якій правляча партія займає лідерську позицію (система з партією - гегемоном). Однопартійна республіка вважається різновидом диктатури та є характерною формою правління для авторитарних та тоталітарних режимів. Типовими прикладами сучасних однопартійних республік є: Китайська Народна Республіка, Куба, Сирія, В'єтнам тощо. Окремі однопартійні республіки, які передбачають диктаторські повноваження глави держави, є одночасно «суперпрезидентськими» республіками (типовий приклад - КНДР). (Споріднені поняття: «*Форма правління*», «*Республіка*», «*Суперпрезидентська республіка*», «*Авторитарний реім*», «*Тоталітарний режим*»).

Однопартійна система [One-party system / Single-party system] – різновид монопартійної системи, що характеризується монопольним правом однієї партії брати участь у державному будівництві, законодавчій діяльності тощо. Для однопартійної системи характерне зрощення партійного та державного апаратів. У ХХІ столітті спостерігається відчутна криза однопартійної політичної системи, яка вважається родовою ознакою недемократичних політичних режимів. (Споріднені поняття: «*Монопартійна система*», «*Партія-гегемон*», «*Однопартійна республіка*», «*Багатопартійна система*»).

Омбудсман (іноді «Омбудсмен») [Ombudsman / Ombudsperson / Ombud / Public advocate] - (від швед. *ombudsman* — уповноважена людина) — посадова особа, уповноважена парламентом здійснювати від його імені контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина. (Споріднені поняття: «*Парламент*», «*Права людини*»).

Опозиція - [Opposition] — (від лат. *oppositio* — протиставлення) – політичні партії, громадянські об'єднання та групи, які протистоять (головним чином ідеологічно), правлячому уряду, адміністрації, партії або іншому наділеному владою політичному органу. Опозиція може мати або не мати парламентського представництва. В демократичних режимах активна опозиція є легітимним та необхідним учасником політичного процесу. (Споріднені поняття: «*Парламентська опозиція*», «*Парламентська більшість*», «*Парламентська коаліція*»).

Опозиція Її (Його) Величності – див. «*Офіційна опозиція*».

Оптация (або «Вибір громадянства») [Choice of citizenship / Optation] – (від лат. *optatio* — бажання, вибір) набуття громадянства при переході частини території від однієї держави до іншої, або проголошенні частини території колишньої держави новою незалежною державою.

Орган державної влади – див. «Державний орган».

Організація з безпеки і співробітництва в Європі [OSCE / Organization for Security and Cooperation in Europe] - найбільша у світі регіональна організація, яка займається питаннями безпеки. Вона об'єднує 57 країн, розташованих у Північній Америці, Європі та Центральній Азії. Організація націлена на запобігання виникненню конфліктів в регіоні, врегулювання кризових ситуацій, ліквідацію наслідків конфліктів. Усі держави-учасниці ОБСЄ мають рівний статус. Рішення приймаються на основі консенсусу. Рішення не носять юридично обов'язкового характеру, але мають велике політичне значення. Штаб організації - близько 370 чоловік, зайнятих в керівних органах організації, а також близько 3500 співробітників, що працюють у регіонах.

Організація Об'єднаних Націй [United Nations Organization / United Nations] – глобальна міжнародна організація, заснована у 1945 р. на конференції у Сан-Франциско на підставі Хартії Об'єднаних Націй. Метою діяльності ООН є підтримання та зміцнення миру, міжнародної безпеки, розвиток співробітництва між державами світу. На сьогодні ООН нараховує 197 держав-членів. Головні органи ООН: *Генеральна Асамблея* (головний дорадчий, директивний та представницький орган), *Рада Безпеки* (постійно діючий орган відповідальний за підтримку міжнародного миру та безпеки), *Секретаріат* (адміністративний та виконавчий орган), *Міжнародний суд* (головний судовий орган) тощо. Штаб квартири Організації розташована у Нью-Йорку. Декларації ООН мають фундаментальне значення для конституційно-правових систем абсолютної більшості сучасних держав, а також міжнародного гуманітарного права. Основні декларації: Загальна декларація прав людини (1948 р.); Декларація прав дитини (1959 р.); Декларація про права інвалідів (1975 р.); Декларація про права корінних народів (2007 р.) тощо. Визнання держави ООН суб'єктом міжнародного права є важливою складовою її міжнародного суверенітету. (Споріднені поняття: «Загальна Декларація Прав Людини», «Міжнародний суд», «Міжнародний дипломатичний суверенітет»).

Органічний закон [Organic law] – різновид закону, необхідність прийняття якого прямо передбачена конституцією відповідної держави. Органічні закони, як правило, регулюють основні інститути конституційного права. Вони не включаються до тексту конституції, проте діють разом із нею, органічно впливаючи з її змісту. Порядок прийняття органічних законів та порядок внесення змін до них відрізняється від аналогічного порядку для звичайних законів підвищеними вимогами до голосування. Такий порядок робить, органічні закони більш стабільними і менш схильними до змін у порівнянні зі звичайними законами. Органічні закони виникли у конституційній системі Франції у XIX столітті. На сьогодні інститут органічних законів існує також в Іспанії та деяких африканських державах. (Споріднені поняття: «Конституція», «Основний закон», «Закон»).

Основний закон [Basic Law] – I. Синонім поняття *Конституція*. II. Закон, який регулює окремий інститут, або групу споріднених інститутів конституційного права. Основні закони перебувають на вершині ієрархії нормативно-правових актів, приймаються та змінюються в особливому порядку, що забезпечує їхню стабільність. Сукупність основних законів складає некодифіковану (поліактну конституцію). Наприклад: Основні закони Ізраїлю, Швеції, Канади тощо. (Споріднені поняття: «Конституція», «Некодифікована конституція»).

Основні права людини – див. «Права людини».

Особисті права [Personal rights] – базова група основних прав, яка визначає юридичні можливості фізичного, духовного та інтелектуального існування людини як особистості. Дана група включає найбільш фундаментальні права та свободи, які випливають із самої природної сутності людини та слугують передумовою існування решти прав. До особистих прав, зокрема, належать: право на життя, право на повагу до честі та гідності, право на особисту свободу та недоторканість, право на недоторканість приватної власності, право на таємницю особистого життя, свобода думки та слова тощо. (Споріднені поняття: «Конституційні права», «Права людини», «Життя», «Чесць та гідність»).

Офіційна опозиція (також «Опозиція Її Величності») [Her Majesty's Loyal Opposition / Official Opposition] – інститут конституційного права Великобританії та держав *Співдружності націй*. Офіційну опозицію в Палаті громад формує політична партія, яка за результатами парламентських виборів отримала друге місце та не увійшла до складу правлячої коаліції. Очолюється лідером Офіційної опозиції та може формувати «тіньовий уряд», який займається розробкою альтернативних законопроектів та пропозицій щодо вирішення актуальних політичних питань. Інститут Офіційної опозиції покликаний врегулювати діяльність опозиційних партій, забезпечити їхні права та свободи, при цьому не допускаючи радикальних або протизаконних дій з боку опозиційних політичних сил. (Споріднені поняття: «Тіньовий уряд», «Парламентська опозиція»).

Офіційна мова (також «Державна мова») [Official language] – мова, яка, згідно конституції та національного законодавства, має особливий офіційний статус та використовується у публічній сфері відповідної держави (законодавство, публічне адміністрування, судочинство). Офіційна мова вважається одним із атрибутів держави. (Споріднене поняття: «Атрибути держави»).

Офіційне тлумачення правових норм [Official interpretation] – різновид тлумачення положень конституції та законодавства, яке здійснюється спеціально уповноваженими органами у відповідності до встановленої на найвищому законодавчому рівні спеціальної процедури. Акти офіційного тлумачення є обов'язковими для виконання усіма суб'єктами конституційного права на рівні із нормами конституції та законів. Виключне повноваження здійснювати офіційне тлумачення та видавати відповідні акти покладається на спеціально створені конституційні суди (більшість держав континентальної Європи), вищі суди загальної юрисдикції (США), або несудові державні органи спеціальної компетенції (Франція). Офіційне тлумачення здійснюється уповноваженим органом за зверненням або поданням визначеного кола суб'єктів (державних органів, посадових осіб, громадян тощо) та може надаватися, як у прив'язці до конкретної судової справи (*казуальне тлумачення*), так і незалежно від неї. (Споріднені поняття: «Тлумачення правових норм», «Казуальне тлумачення правових норм», «Загальне тлумачення правових норм», «Конституційний суд», «Конституційна Рада», «Державна Рада», «Верховний Суд», «Конституційний контроль», «Захист конституції»).

Офіційний спостерігач [Official observer] — суб'єкт виборчого, або референдумного процесу, особа, правомочна вести спостереження за ходом голосування, підрахунком голосів, іншою діяльністю учасників виборів (референдуму) в період голосування та під час встановлення його результатів. Офіційні спостерігачі не можуть чинити вплив на перебіг виборчого процесу та його результати. Їхня задача полягає у формуванні незалежної, незаангажованої оцінки законності виборчого процесу та донесення даної оцінки до особи чи організації, яка висунула (запросила) спостерігача. На основі висновків офіційних спостерігачів складається усталена думка щодо розвиненості демократичних інститутів і традицій у державі. У якості спостерігачів можуть виступати представники учасників виборчого процесу (кандидатів та партій), а також незалежних громадських та міжнародних організацій. (Споріднені поняття: «Вибори», «Спостереження за виборами»).

Охорона конституції (Правова охорона конституції) [Protection of Constitution] – сукупність правових засобів та гарантій, спрямованих на неухильне дотримання конституційних принципів та норм усіма суб'єктами права. Обов'язок здійснення правової охорони конституції покладається на всю систему державних органів, які у відповідності до своєї компетенції забезпечують практичну реалізацію положень конституції. У сучасних плюралістичних демократіях особливо важливу роль в системі охорони конституції належить органам конституційної юрисдикції. У вузькому значенні, поняття «охорона конституції» є синонімом терміну «конституційний контроль». (Споріднені поняття: «Конституційний контроль», «Конституційна юрисдикція», «Конституційне юстиція», «Офіційне тлумачення конституції», «Конституційне судочинство»).

Панаширування (Панашаж) [Panachage / Panachage voting] — (від нім. *panaschieren* - змішувати, або від фр. *panachage* — суміш) – право виборця голосувати за кандидатів зі списків різних партій, або вписувати до виборчих списків нових кандидатів. Панаширування може застосовуватися як при пропорційній, так і при мажоритарній виборчій системі у багатомандатних виборчих округах. Панаширування, зокрема, передбачене виборчим законодавством Франції (для муніципальних виборів), а також Бельгії, Данії, Люксембургу, Еквадору та деяких інших країн. (Споріднені поняття: «Вибори», «Пропорційна виборча система», «Мажоритарна виборча система»).

Парламент [Parliament] – (від фр. *parler* — розмовляти) – загальнодержавний (загальнонаціональний) орган народного представництва, єдиний законодавчий орган, у державах, в яких діє принцип поділу влад. В авторитарних державах парламенти можуть виконувати представницькі та дорадчі функції. За загальним правилом парламенти є виборними органами. За більшістю конституцій парламент покликаний здійснювати загальне керівництво зовнішньою політикою держави. Однак, сфера компетенції конкретних парламентів значною мірою залежить від державного ладу, рівня розвитку демократії, тощо. Традиційними питаннями, які вирішує парламент є: внутрішньодержавні питання; питання війни та миру; територіальні зміни; ратифікація міжнародних договорів та угод; визначення видатків на зовнішньо- та внутрішньополітичні та іншого характеру заходи. Термін «парламент» - загальноприйнятий у теорії конституційного права, разом із тим парламенти різних держав можуть мати різні назви: Парламент (Франція, Італія, Великобританія тощо); Конгрес (США); Стортинг (Норвегія); Буле (Греція); Кнесет (Ізраїль) тощо. (Споріднені поняття: «Поділ влад», «Парламентаризм»).

Парламентаризм [Parliamentary democracy / Parliamentarism] – (від фр. *parlementarisme* — парламентська система) — принцип організації системи державних органів, який передбачає чітке розмежування функцій законодавчої і виконавчої влади при домінуючому положенні парламенту («верховенство парламенту»). В умовах парламентаризму уряд формується парламентською більшістю, є

відповідальним та підзвітним парламенту. Найбільш повно даний принцип розкривається у парламентських республіках та конституційних монархіях. (Споріднені поняття: «*Верховенство парламенту*», «*Парламентська республіка*», «*Парламент*», «*Поділ влад*»).

Парламентарій - див. «*Член парламенту*».

Парламентська більшість [Parliamentary majority] — найбільша парламентська група, яка складається з парламентських фракцій, партій чи окремих (позафракційних) членів парламенту, які мають узгоджену політичну програму та разом займають більше половини депутатських місць у парламенті. Парламентська більшість може бути сформована партією, яка отримала достатню кількість парламентських місць («*монобільшість*»), або кількома партіями та окремими депутатами (коаліційна більшість). У парламентських та змішаних республіках, а також конституційних монархіях парламентська більшість формує особовий склад уряду. (Споріднені поняття: «*Парламентська коаліція*», «*Парламентська опозиція*», «*Парламентська фракція*», «*Парламент*»).

Парламентська коаліція - (від лат. *coalitio* - союз) – добровільне об'єднання декількох парламентських партій та депутатських груп, яке складає парламентську більшість. У державах із парламентською, або змішаною формою правління, основною задачею парламентської коаліції є формування уряду. Як правило, коаліції формуються у випадку, коли жодна із парламентських фракцій не отримала абсолютної більшості місць у парламенті за результатами виборів. Уряд сформований парламентською коаліцією називають коаліційним урядом. (Споріднені поняття: «*Парламентаризм*», «*Парламентська більшість*», «*Парламентська опозиція*», «*Парламентська фракція*», «*Парламент*»).

Парламентська опозиція [Parliamentary opposition] — (від лат. *oppositio* — протиставлення) – одна або кілька депутатських фракцій і груп у парламенті, які мають політичну платформу (політичні погляди, ідеологію, програму дій і політичний курс), протилежну тій, що представляє правляча політична сила чи коаліція таких політичних сил, а відтак, опозиція не бере участі у формуванні уряду та інших органів виконавчої влади, формування яких належить до компетенції парламенту, послідовно критикує уряд з метою в будь-який момент замінити чинний уряд власним. (Споріднені поняття: «*Парламент*», «*Парламентська більшість*», «*Парламентська коаліція*»).

Парламентська республіка [Parliamentary republic] – різновид республіканської форми правління, яка характеризується перевагою парламенту в системі вищих органів державної влади. У таких республіках парламент обирається всенародним голосуванням та самостійно формує уряд, який є підзвітним перед парламентом та несе перед ним політичну відповідальність. Глава уряду наділений широким колом повноважень у сфері виконавчої влади та уповноважений представляти державу у міжнародних відносинах. Президент зазвичай обирається парламентом та має символічні повноваження. До парламентських республік, зокрема, належать: Федеративна Республіка Німеччина, Греція, Італія, Індія, Ізраїль тощо. (Споріднені поняття: «*Парламентаризм*», «*Парламент*», «*Президентська республіка*», «*Змішана республіка*», «*Форма правління*»).

Парламентська фракція [Parliamentary group / Parliamentary party / Parliamentary group / Parliamentary fraction] – (від лат. *fractio* «розламування, подрібнення») – група членів парламенту об'єднаних спільною політичною програмою. Фракція може складатися з однієї політичної партії, або з декількох ідеологічно близьких. До фракції можуть також входити позапартійні члени парламенту. Метою створення фракцій є проведення спільної політичної лінії, напрацювання спільних законопроектів, формування парламентської більшості тощо. Порядок створення парламентських фракцій в кожній країні різний, як правило це питання регулюється конституцією і регламентом парламенту. (Споріднені поняття: «*Парламент*», «*Парламентська більшість*», «*Парламентська коаліція*», «*Парламентська опозиція*»).

Парламентське читання [Reading] — етап законодавчої роботи парламенту, що полягає в обговоренні проекту закону на пленарній сесії. У більшості держав законопроект розглядається у трьох читаннях: I - внесення законопроекту до палати парламенту та прийняття рішення про його розгляд, після чого він направляється на вивчення та доопрацювання профільним комітетом; II - обговорення окремих положень законопроекту; III - голосування за готовий законопроект і його направлення до верхньої палати для узгодження, або на підпис глави держави. (Споріднені поняття: «*Законопроект*», «*Законодавчий процес*», «*Правотворчість*», «*Парламент*»).

Парламентський контроль [Parliamentary control] – контроль парламенту за діяльністю виконавчої влади, перш за все - уряду. Форми і методи парламентського контролю різняться в залежності від форми правління та державного устрою. Найбільше значення даний інститут має в парламентських та змішаних республіках, а також конституційних монархіях. До основних інструментів парламентського контролю відносяться письмові та усні запитання до уряду та інших органів влади. Законодавством більшості держав передбачається спеціальна процедура постановки таких запитань на пленарному засіданні парламенту, а також особлива форма документа для письмового витребування інформації, або необхідних пояснень: парламентський запит (направляється до відповідного органу всієї палатою), або депутатський

запит (направляється окремим членом парламенту). (Споріднені поняття: «Парламент», «Парламентаризм», «Омбуцман», «Конституційний контроль»).

Парламентський суверенітет - див. «Верховенство парламенту».

Парламентсько-президентська республіка - див. «Змішана республіка».

Партійна система [Party system] – встановлена законодавчо, або санкціонована політичною традицією система відносин суперництва та співробітництва між легальними політичними партіями в окремій державі. В сучасній політології та теорії конституційного права розрізняють системи, засновані на абсолютному домінуванні однієї партії (монопартійні) та системи, які передбачають вільну конкуренцію кількох політичних партій (багатопартійні). В межах кожного із наведених видів партійних систем, можна виділити окремі підвиди. Так, специфічним різновидом багатопартійної системи є двопартійна система (заснована на постійній конкуренції двох, приблизно рівновеликих політичних партій). Монопартійні системи можуть бути або однопартійними (якщо законодавчо дозволено функціонування лише однієї правлячої партії), або системами із «партією-гегемоном» (якщо в державі функціонує кілька легальних партій, проте одна із них має особливий статус та постійно знаходиться при владі). Конституційне право регулює лише основні засади функціонування партійної системи. (Споріднені поняття: «Монопартійна система», «Однопартійна система», «Партія-гегемон», «Багатопартійна система», «Двопартійна система»).

Партія гегемон (або «Гегемоніська партія») [Hegemonic Party] – політична партія, яка в умовах монопартійної правової системи має особливий політичний статус домінуючої та правлячої партії. Партійні системи з «партією гегемоном» передбачають легальне існування кількох політичних партій, проте між ними та партією гегемоном відсутня політична конкуренція. Така система не може вважатися багатопартійною, оскільки являє собою такий дворівневий порядок, де одна партія скеровує свій вплив на другорядні політичні угруповання. Типовим прикладом «партії гегемона» є Комуністична партія Китайської Народної Республіки, яка має спеціальний конституційний статус правлячої партії, а решта легальних партій визнають її верховенство. (Споріднені поняття: «Партійна система», «Монопартійна система», «Однопартійна система», «Багатопартійна система»).

Пасивне виборче право [Passive suffrage] — (від лат. *passivus* — бездіяльний) – право громадянина бути обраним на посади до органів публічної влади. Виникнення пасивного виборчого права у конкретної особи пов'язане із її відповідністю низці вимог (*цензів*): громадянство, настання певного віку, набуття освіти тощо. (Споріднені поняття: «Виборче право», «Активне виборче право», «Виборчий ценз»).

Первинні вибори – див. «Праймеріз».

Передвиборні дебати [Debate between candidates for high office / Leaders' debate / Debate / Presidential debate] (дебати кандидатів на посаду Президента (зокрема США)]— (від фр. *debattre* — сперечатися) – форма передвиборної агітації, що проводиться в строки та в порядку, передбаченому виборчим законодавством. Передвиборчі дебати являють собою публічну дискусію між кандидатами на політичні виборні посади, яка проводиться в засобах масової інформації у фіксований час і за офіційно встановленим регламентом. (Споріднені поняття: «Виборче право», «Вибори»).

Петиція [Petition] — (від лат. *petitio* — прохання) – **I.** Законодавчо гарантоване право громадян направляти індивідуальні або колективні письмові звернення (петиції) до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з питань, віднесених до їх компетенції. Петиції в обов'язковому порядку розглядаються відповідними органами, або посадовими особами, за умови дотримання авторами петиції встановлених вимог щодо форми та процедури подання, кількості підписів тощо. **II.** Сам документ, який містить таке звернення.

Плебісцит [Plebiscite] — (від лат. *plebiscitum* — рішення народу) – Узагальнене опитування громадян, яке проводиться з ініціативи органу державної влади з метою виявити їхню думку, погляди, і позицію щодо соціально значущого питання державного чи громадського життя. На відміну від референдуму, результати плебісциту мають дорадчий характер і не є обов'язковими для запровадження в життя. Зрідка даний термін вживається, як синонім поняття «референдум». (Споріднені поняття: «Пряма демократія», «Референдум», «Громадянське суспільство»).

Плюралізм (також «Політичний плюралізм») [Pluralism \ Political Pluralism] – (від лат. *pluralis* — множинний) – політичний та конституційно-правовий принцип, який означає право окремих осіб, громадських організацій, політичних партій та інших соціальних груп вільно висловлювати громадянські та політичні погляди, а також впливати на державну політику (безпосередньо, або через своїх представників у державних та муніципальних структурах). Плюралізм передбачає вільну конкуренцію політичних ідеологій, які відображають різноманітні інтереси та переконань членів суспільства. Плюралізм є визначальною складовою плюралістичної демократії. (Споріднені поняття: «Демократія», «Свобода слова»).

Плюралістична демократія [Pluralist democracy] - див. «Демократія».

Подвійне громадянство – див. «Множинне громадянство».

Поділ влад (або «Принцип поділу влад») – [Separation of powers] – правова теорія та конституційний принцип, згідно якого державна влада повинна бути поділена на три незалежні одна від одної (але при необхідності контролюючи одна одну) гілки: **законодавчу, виконавчу та судову**. Необхідною ознакою поділу влад є наявність дієвої системи *стримувань та противаг*. Поділ влад слід відрізнити від функціонального розподілу повноважень між державними органами, який існує у будь-якій державі. Деякі європейські держави, а також частково визнана Республіка Китай (Тайвань), законодавчо виокремлюють контрольну, екзаменаційну, юридичну, а також установчу та виборчу гілки влади. Поняття поділу влад у сучасному значенні запровадив у науковий обіг французький філософ - просвітитель *Шарль Луї де Монтеск'є*. Принцип поділу влади був вперше законодавчо закріплений у Конституції США у 1787р. (Споріднені поняття: «Система стримувань та противаг», «Законодавча влада», «Виконавча влада», «Судова влада»).

Позитивна дискримінація [Positive discrimination \ Affirmative action \ Reservation (останній термін вживається в конституційному праві деяких азійських країн, зокрема Індії та Непалу)] – система законодавчо встановлених соціально-політичних заходів, що полягають у наданні переважних прав або додаткових можливостей соціально вразливим групам населення. Позитивна дискримінація застосовується для створення статистичної рівності в посадах, рівнях освіти, доходах для представників різних статей, рас, етносів, конфесій, гендерів тощо. Метою позитивної дискримінації є сприяння ефективній реалізації прав соціальних груп, які, як вважається, традиційно піддаються *дискримінації*. (Споріднені поняття: «Права людини», «Дискримінація»).

Покоління прав людини [Generations of human rights] – юридична концепція, яка виникла в 70-і роки ХХ століття та полягає у класифікації прав людини за «трьома поколіннями». Основними критеріями класифікації виступає час виникнення та змістовна характеристика відповідного права. До *першого покоління* належать особисті та політичні права, виникнення яких пов'язується із революційними подіями в Європі наприкінці ХVІІІ ст. та війною за незалежність США. *Друге покоління* - соціально-економічні та культурні права, які з'явилися в результаті боротьби громадянського суспільства за поліпшення соціально-правового становища у ХІХ – ХХ ст.. *Третє покоління* - це колективні права: право на мир, право на роззброєння, право на чисте навколишнє середовище, право на розвиток тощо. Формування останньої групи прав людини розпочалося у другій половині ХХ ст. та триває по сьогодні. (Споріднені поняття: «Права людини», «Особисті права», «Громадянські та політичні права», «Економічні права», «Колективні права»).

Поліактна конституція – див. «Некодифікована конституція».

Політична партія [Political party] – стійка, внутрішньо упорядкована на локальному та національному рівнях, об'єднана група громадян, утворена з метою досягнення та реалізації політичної влади, або участі в ній через своїх представників в органах державної влади та місцевого самоврядування. Основним інструментом досягнення цілей у легальних політичних партій є участь у виборах. Більшість партій мають програму – офіційний документ, який містить базові засади ідеології партії, перелік її цілей та способів їх досягнення. (Споріднені поняття: «Партійна система», «Плюралізм», «Демократія», «Громадська організація», «Громадянське суспільство»).

Політичні права – див. «Громадянські та політичні права».

Поновлення у громадянстві [Restoration of citizenship] – спеціальний спрощений порядок набуття громадянства, який застосовується по відношенню до особи, яка раніше була громадянином даної держави, але згодом втратила громадянство. (Споріднені поняття: «Громадянство», «Натуралізація», «Філіація»).

Поправка – див. «Конституційна поправка».

Права громадянина [Rights of the citizen] – конституційні права особи, які становлять основу її громадянського статусу та визначають особливий юридичний зв'язок з державою. Дане поняття слід відрізнити від близького за значенням поняття «права людини». Права громадянина визначаються приналежністю індивіда до громадянства відповідної держави, у той час як права людини випливають із самої природи людини і не пов'язані із її громадянським статусом. Більшість прав громадянина мають політичний, або соціальний характер. До прав громадянина належать: *пасивне та активне виборче право*, право *участі у референдумі*, право *організовувати політичні партії*, право *займати окремі політичні посади та перебувати на державній службі*, окремі соціальні права тощо. Вперше права громадянина були зафіксовані у Декларації Незалежності Сполучених Штатів Америки (1776 рік), Біллі про права (1789 рік, США) та Декларації про права людини і громадянина (1789 рік, Франція). (Споріднені поняття: «Громадянство», «Права людини», «Громадянські та політичні права»).

Права людини (також «Основні права людини») [Human rights] – комплекс основоположних свобод та юридичних можливостей, які обумовлюють існування людини у суспільстві. З точки зору концепції природного права та демократії, права людини мають природну сутність і є невід'ємними від індивіда, вони позатериторіальні і позанаціональні, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах

держави та є об'єктом міжнародно-правового регулювання та захисту. Разом із тим, форма вираження та обсяг прав людини у законодавстві різних держав, а також у різних міжнародно-правових актах може відрізнятися. Права людини включають низку груп, серед яких: *особисті* (право на життя, честь та гідність), *економічні* (право на власність, підприємницьку діяльність), *соціальні* (право на соціальний захист), *політичні* (свобода політичних висловлювань), *культурні* (свобода творчості, інтелектуального розвитку) тощо. Закріплені у національних конституціях, основні права людини утворюють систему *конституційних прав* та становлять основу *конституційного статусу особистості*. Права людини закріплюються та гарантуються низкою міжнародних актів, серед яких: *Загальна Декларація Прав Людини*, *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод*, *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права*, *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права* тощо. Права людини слід відрізняти від *прав громадянина* (які визначають статус громадян) та *прав фізичної особи* (комплекс майнових та особистих немайнових прав фізичної особи, як суб'єкта цивільного права). (Споріднені поняття: «Конституційні права», «Права громадянина», «Конституційні обов'язки», «Особисті права», «Громадянські та політичні права», «Соціальні права», «Колективні права», «Загальна Декларація Прав Людини», «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод», «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права», «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права»).

Правова держава [**Rechtsstaat** (німецький термін, в англomовній літературі, як правило, вживається без перекладу) / **Legal state / State of law / State of justice / State based on justice and integrity**] – держава, уся діяльність якої визначається та обмежується нормами права, а також фундаментальними правовими принципами. У правовій державі усі суб'єкти (включаючи державу та її органи) однаковою мірою відповідальні перед законом. Ідея правової держави була сформована німецькими та французькими правниками наприкінці XIX ст. Дана концепція близька за змістом до доктрини *верховенства права* (що має англо-американське походження), проте виділяється більш нормативним, позитивно-правовим характером та акцентує увагу на порядку діяльності держави, її органів та посадових осіб. Ідея правової держави протиставляється будь-яким видам державної та особистої сваволі: диктатурі, деспотизму, поліцейській державі, а також відсутності правопорядку. (Споріднені поняття: «Верховенство права», «Законність», «Конституціоналізм», «Держава»).

Правова система [**Legal framing / Legal system**] – комплекс взаємозалежних та узгоджених між собою юридичних принципів та засобів, призначених для регулювання правових відносин на певному суспільному рівні. До складових правової системи відносяться: правові принципи, юридичні норми, законодавство, правові відносини, правосвідомість, правова культура тощо. В залежності від рівня, розрізняють поняття: «національна правова система» (правова система окремої держави); «субнаціональна правова система» (правова система суб'єкта федерації), «наднаціональна правова система» (правова система наднаціонального або міжнародного об'єднання). Іноді (особливо в англomовній літературі) даний термін вживають у якості синоніма поняття «правова сім'я». Поняття правова система слід відрізняти від поняття «система права» (Споріднені поняття: «Правова сім'я», «Система права»).

Правова сім'я (Сім'я правових систем) [**Legal system / Family legal systems / Basic legal system**] – центральне поняття *порівняльного правознавства (юридичної компаративістики)*, яке означає сукупність національних правових систем, подібних за ієрархією джерел права, понятійним апаратом, структурою права та історичним шляхом його формування тощо. У класичній теорії порівняльного правознавства розрізняють *романо-германську, англо-американську, соціалістичну, релігійну* та інші правові сім'ї. Термін «правова сім'я» запровадив видатний французький дослідник, фундатор науки порівняльного правознавства *Рене Давід*. Близькими за значенням поняттями, які використовували інші науковці, є: «правові кола» (К.-Х. Еберг і М. Рейстайн), «правовий стиль» (К. Цвайгерт), «форма правових систем» (І. Сабо), «структурна спільність» (С. С. Алексєєв) тощо. (Споріднені поняття: «Юридична компаративістика», «Романо-германська правова сім'я», «Англо-американська правова сім'я», «Соціалістична правова сім'я», «Релігійна правова сім'я», «Звичаєва правова сім'я»).

Правотворчість [**Lawmaking / Legislation crafting**] — юридично оформлена діяльність уповноважених суб'єктів спрямована на встановлення, зміну, або скасування правових норм та інших форм права. В залежності від суб'єкта творення, розрізняють *правотворчість народу* (референдум), *парламентську правотворчість* (прийняття законів та підзаконних нормативно-правових актів парламентом); *правотворчість органів виконавчої влади*; *судову правотворчість* (створення прецедентів, прийняття актів тлумачення) тощо. (Споріднені поняття: «Законодавчий процес», «Судовий прецедент»).

Праймеріз (або «Первинні вибори») [**Presidential primary and caucuses / Primaries**] – (від англ. *primary* - первинний) – конституційний інститут США, який являє собою внутрішньопартійне голосування, в процесі якого обирається єдиний кандидат на посаду Президента. Переможці праймеріз отримують статус офіційного кандидата від партії на відповідних виборах. Мета праймеріз полягає в тому, щоб кандидати від однієї партії не конкурували між собою на основних виборах. Іноді кандидати, які програють праймеріз, беруть участь у виборах, але як незалежні кандидати, без підтримки партії. Окрім США, інститут первинних

виборів іноді використовується у Великій Британії, Ізраїлі, Іспанії, Італії та Франції. (Споріднені поняття: «*Вибори*», «*Виборче право*», «*Пасивне виборче право*», «*Виборча система*», «*Виборча кампанія*»).

Преамбула [Preamble] — (від пізньолат. *preambulus* — той, що йде попереду, передує) – вступна або передмовна частина конституції або іншого законодавчого акту, декларації чи міжнародного договору, у якій викладено принципові положення, обставини, мотиви, аргументи та цілі прийняття відповідного акту. Преамбула не містить правових норм та не застосовується у якості джерела права, проте може використовуватися для встановлення точного змісту окремих положень відповідного акту при системному тлумаченні останнього.

Представницький мандат [Mandate / Political mandate] – (від лат. *mandatum* — доручення) – правові відносини уповноваження особи (*мандатарія*) на здійснення представницьких повноважень від імені та в інтересах *мандатора* (народу, територіальної громади, або іншої спільноти, якою надано мандат). У таких відносинах представництва мандатор виступає носієм влади, або певних прав, які делегує уповноваженому представнику. Юридичною підставою отримання представницького мандату є факт обрання особи на відповідну посаду. Об'єм та строк повноважень за отриманим мандатом визначається законодавством. Розрізняють *вільний* та *імперативний* представницькі мандати. (Споріднені поняття: «*Вибори*», «*Виборче право*», «*Вільний мандат*», «*Імперативний мандат*»).

Президент [President] – (від лат. *praesidentis* — той, хто сидить попереду, голова) – виборний глава держави у державах з *республіканською* формою правління; обирається на встановлений конституцією або спеціальним законом термін. У президентських республіках президент володіє широкими повноваженнями, оскільки поєднує функції глави держави та глави уряду (виконавчої влади). У парламентарних республіках президент обирається парламентом, або спеціальною колегією, основу якої складають члени парламенту. Президенти таких держав виконують в основному символічні функції та не наділені реальною владою. (Споріднені поняття: «*Глава держави*», «*Республіка*», «*Президентська республіка*», «*Парламентська республіка*», «*Змішана республіка*», «*Монарх*»).

Президентська республіка [Presidential system / Presidential republic] – різновид республіканської форми правління, що вирізняється значною роллю президента в системі державних органів. У таких державах президент наділений повноваженнями глави держави та глави уряду. Президентські республіки також називають *дуалістичними*, підкреслюючи факт чіткого поділу двох влад: зосередження сильної виконавчої влади в руках президента, а законодавчої - в руках парламенту. Класичним прикладом президентської республіки є США. Також до даної форми правління належить: більшість держав Латинської Америки, Казахстан, Туреччина тощо. Президентські республіки слід відрізнити від «*суперпрезидентських*» - авторитарних, або тоталітарних держав, у яких президент наділений необмеженою владою. (Споріднені поняття: «*Республіка*», «*Президент*», «*Парламентська республіка*», «*Змішана республіка*», «*Суперпрезидентська республіка*»).

Президентсько-парламентська республіка - див. «*Змішана республіка*».

Прецедент – див. «*Судовий прецедент*».

Принцип стримувань та противаг – див. «*Система стримувань та противаг*».

Принцип конституційного права (або «Конституційний принцип») [Constitutional principle] – (від лат. *prinsipium* — початок, основа) – керівна засада, найбільш загальне основоположне положення, яке визначає сутність, зміст, спрямованість і форми конституційно-правового регулювання та конституційно-правових відносин. Принципи конституційного права лежать в основі усіх конституційно-правових норм, рішень органів конституційної юрисдикції, конституційних доктрин та є обов'язковими до застосування. В межах сучасної конституційної теорії загально визначеними принципами, зокрема, визнаються: верховенство права, конституціоналізм, рівність, взаємна відповідальність держави та індивіда, гуманізм тощо. (Споріднені поняття: «*Конституційне право*», «*Верховенство права*», «*Правова держава*», «*Законність*», «*Конституціоналізм*», «*Рівність*»).

Природне право - див. «*Юснатуралізм*».

Присяжні - див. «*Суд присяжних*».

Промульгація [Promulgation] — (від лат. «*promulgatio*» — публічне оголошення) – завершальна стадія законодавчого процесу, в результаті якої закон набуває загальнообов'язкової сили. Промульгація може здійснюватися у різний спосіб, залежно від політичної системи: санкціонування (підписання) законопроекту главою держави із подальшим оприлюдненням шляхом публікації в офіційному державному виданні; публічне опублікування закону прийнятого парламентом тощо. (Споріднені поняття: «*Законодавчий процес*», «*авраментські читання*», «*Вето*», «*Закон*»).

Пропорційна виборча система [Proportional representation (PR)] — (від лат. *proportio* — співвідношення, співрозмірність) - виборча система, за якої депутатські мандати розподіляються між

політичними партіями (виборчими блоками партій) пропорційно кількості голосів виборців, зібраних кожною з них у єдиному виборчому окрузі. Для пропорційної виборчої системи характерний інститут *прохідного бар'єру*. (Споріднені поняття: «*Виборча система*», «*Мажоритарна виборча система*», «*Змішана виборча система*», «*Прохідний бар'єр*», «*Єдиний виборчий округ*»).

Проста більшість [Simple majority] – I. спосіб встановлення результатів голосування, який передбачає отримання кандидатом перевищення половини голосів виборців, що взяли участь в голосуванні. Як правило, такими, що відбулися вважаються вибори, коли в голосуванні взяло участь більше половини осіб, внесених у виборчі списки. В результаті «проста більшість» в такому випадку означає, що обрана особа отримала 25%, плюс один голос від загального числа виборців. Таке правило діє, наприклад, на виборах президентів. II. В іншому значенні термін означає ухвалення рішення більшістю голосів присутніх на засіданні або навіть більшістю голосів осіб, які прийняли участь у голосуванні. В основному така форма прийняття рішень застосовується при обговоренні процедурних питань. (Споріднені поняття: «*Абсолютна більшість*», «*Кваліфікована більшість*»).

Прохідний бар'єр (також «Відсотковий бар'єр» або «Електоральний бар'єр») [Electoral threshold] – інститут виборчого права, характерний для пропорційної та змішаної виборчих систем, який являє собою законодавчо визначену мінімальну частку голосів, яку необхідно отримати учаснику виборів (партії, блоку тощо) для участі у розподілі місць у парламенті, або іншому виборчому колегіальному органі. Голоси, отримані партіями та блоками, які не подолали прохідний бар'єр, розподіляються між «прохідними» учасниками виборчого процесу пропорційно до кількості набраних ними голосів. Метою електорального бар'єру є недопущення фрагментації парламенту і забезпечення стабільної парламентської більшості. Законодавство різних держав встановлює різні електоральні бар'єри, наприклад: Туреччина — 10 %; Казахстан - 7%; Росія — 5%; Швеція — 4%; Ізраїль — 3,25%; Данія — 2%; Нідерланди — 0,67%. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи рекомендує державам встановлювати прохідний бар'єр на рівні, що не перевищує 3%. (Споріднені поняття: «*Виборча система*», «*Пропорційна виборча система*», «*Змішана виборча система*»).

Пряма (безпосередня) демократія [Direct democracy] – політичний режим, за якого закони та основні політичні рішення ініціюються та приймаються безпосередньо народом без утворення представницьких органів. У сучасному світі пряма демократія у чистому вигляді дуже рідкісне явище та існує лише на рівні місцевих громад, або окремих суб'єктів федерації (наприклад, в гірських малонаселених кантонах Швейцарії). Разом із тим, широко розповсюджені окремі елементи (інститути) прямої демократії: *референдум*, *народна ініціатива*, *народне вето* тощо. (Споріднені поняття: «*Демократія*», «*Референдум*», «*Народна ініціатива*», «*Народне вето*»).

Рада Європейського Союзу [Council of the European Union] - поряд з Європейським парламентом, один з двох законодавчих органів Європейського союзу (ЄС). До Ради входять 27 міністрів - по одному міністру від кожного з урядів держав - членів Європейського союзу. Також (без права голосу) у засіданнях Ради бере участь профільний європейський комісар. Склад міністрів - членів Ради ЄС залежить від обговорюваного кола питань. Наприклад, питаннями охорони праці займаються 27 міністрів держав-членів ЄС, наділених відповідною компетенцією (міністри праці або соціального забезпечення), а також комісар з питань зайнятості, соціальних питань та політики забезпечення рівних можливостей. Зазвичай Рада ЄС проводить не менше двох офіційних засідань і однієї неофіційної зустрічі, протягом каденції одного Голови Ради. Рада ЄС може збиратися одночасно у різних складах для вирішення різних питань. (Споріднені поняття: «*Європейський союз*», «*Європейський парламент*», «*Європейська комісія*», «*Рада Європи*» «*Суд Європейського союзу*»).

Рада Європи [Council of Europe] – міжнародна організація, утворена з метою сприяння співробітництву між державами Європи у сфері утвердження високих стандартів права, прав людини, демократичного розвитку, законності та культурної взаємодії. Рада Європи є повністю самостійною організацією, яка не входить в систему Європейського союзу (ЄС). На відміну від Євросоюзу, Рада Європи не уповноважена видавати обов'язкові до виконання нормативні акти, але має повноваження щодо забезпечення додержання окремих міжнародних угод, досягнутих європейськими державами. Рада Європи та ЄС мають деякі загальні символічні атрибути, наприклад, гімн і прапор. Одним з найбільш значних досягнень Ради Європи у сфері конституційного права вважається розробка і прийняття Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Рада Європи була заснована у 1949 році та є найстарішою європейською міжнародною організацією. Станом на 2020 рік, до її складу входить 47 держав. (Споріднені поняття: «*Європейський суд з прав людини*», «*Європейський союз*», «*Організація Об'єднаних Націй*»).

Ратифікація [Ratification] — (від пізньолат. *ratificatio* — затвердження) – надання вищим органом державної влади згоди на обов'язковість міжнародного договору, внаслідок чого останній стає обов'язковим для даної держави й імплементується (включається) у національне законодавство. Як правило, виключне повноваження ратифікувати міжнародні угоди реалізує законодавчий орган держави. (Споріднені поняття: «*Денонсація*», «*Законодавчий процес*»).

Регламент (зокрема, парламенту) [Parliamentary rules] — (від фр. *reglement* — упорядкування, врегулювання, розпорядження, припис) – нормативно-правовий акт, яким визначається порядок діяльності парламенту, або іншого колегіального органу публічної влади, зокрема встановлюється порядок проведення зборів, засідань та зібрань його членів. (Споріднені поняття: «Парламент», «Колегіальний орган»).

Релігійна правова сім'я [Religious law system] – група національних правових систем, у яких основним джерелом права виступають релігійні норми, які застосовуються безпосередньо та без обов'язкового закріплення у законодавстві. Для держав релігійної правової сім'ї характерна наявність системи релігійних судів, високий авторитет актів тлумачення релігійних норм, співіснування системи релігійного права із світським законодавством. Як правило, до релігійної правової сім'ї відносять *ісламське* (Шаріат) та *іудейське* право (*Галаха*). Разом із тим, у сучасному Ізраїлі Галаха не є домінуючим джерелом права. Основою правової системи Ізраїлю служать закони держави. Хоча деякі процеси, пов'язані з сім'єю та шлюбом, можуть вестися як у державному, так і в релігійному (рабинатському) суді. В ісламських державах *Шаріат* поєднується із місцевими звичаями (адат), а також державним законодавством. (Споріднені поняття: «Шаріат», «Галаха», «Правова сім'я», «Романо-германська правова сім'я», «Англо-американська правова сім'я», «Соціалістична правова сім'я», «Звичаєва правова сім'я»).

Республіка [Republic] – (від лат. *Res publica* – спільна справа) – форма правління, за якої джерелом влади та уособленням держави (сувереном) вважається народ, або певна соціальна група. Главою держави є виборна посадова особа. Розрізняють *президентську*, *парламентську* та *змішану* республіку, а також республіки авторитарного та тоталітарного типу: *однопартійну* та *суперпрезидентську*. (Споріднені поняття: «Форма правління», «Президентська республіка», «Парламентська республіка», «Змішана республіка», «Однопартійна республіка», «Суперпрезидентська республіка»).

Референдум [Referendum] — (від лат. *referendum* — те, що має бути повідомленим) – форма безпосереднього волевиявлення громадян, що виражається в голосуванні з найбільш значущих питань загальнодержавного, регіонального або місцевого значення. Референдум є найважливішим та найбільш розповсюдженим інститутом прямої демократії. Результати референдуму є актом безпосередньої правотворчості народу, обов'язкові до виконання та не потребують додаткового погодження із законодавчим органом, або іншими органами влади. Умови та порядок проведення референдуму регулюються конституцією та законодавством відповідної держави. (Споріднені поняття: «Пряма демократія», «Законодавчий референдум», «Місцевий референдум», «Обов'язковий референдум», «Плебіцит», «Народна ініціатива», «Народне вето»).

Рівність [Equality / Equality under the law / Equality in the eyes of the law / Legal equality / Legal egalitarianism] – (у правовому та соціально-політичному аспекті) одна із основних соціальних цінностей демократичного суспільства та конституційно-правовий принцип, який передбачає, що усі члени суспільства мають рівний соціально-правовий статус. З юридичної точки зору, принцип рівності передбачає, що усі особи є рівними перед законом незалежно від їхньої раси, етнічної приналежності, статі, гендерної самоідентифікації, місця проживання, суспільного положення, релігійних та політичних переконань тощо. Поняття рівності тісно пов'язане із правами людини: предметом особливої уваги конституціоналістів є юридичний захист прав людини та рівний доступ до правової системи. Разом із тим, принцип рівності може застосовуватися не лише до людини, а і до інших суб'єктів та інститутів права, наприклад: рівність суб'єктів господарювання, рівність форм власності тощо. Принцип рівності також тісно пов'язаний із принципом верховенства права, оскільки вимагає рівного підкорення законам усіх суб'єктів. (Споріднені поняття: «Права людини», «Верховенство права», «Принцип конституційного права», «Цінність», «Дискримінація»).

Розпуск парламенту [Dissolution of parliament] — легітимне дострокове припинення повноважень парламенту за рішенням глави держави, або іншого уповноваженого суб'єкта, прийнятим у порядку, встановленому законом. Розпуск парламенту означає припинення повноважень усіх його членів. (Споріднені поняття: «Парламент», «Імпічмент»).

Романо-германська правова сім'я [Civil law legal system] – група національних правових систем, яка включає системи усіх держав континентальної Європи, а також окремих країн Південної Америки, Азії та Африки. Основне джерело права у правових системах романо-германської правової сім'ї - закон (нормативно-правовий акт); прецеденти, правові звичаї та доктрини, як правило, використовуються у якості факультативних джерел. Для цієї правової сім'ї характерний чіткий галузевий розподіл норм та інститутів права, розвинута юридична техніка, високий рівень теоретичної підготовки юристів. Історично романо-германська правова сім'я сформувалася на основі розвитку та інтерпретації римського права у рамках правових систем германських держав середньовічної Європи (звідки і походить назва). Дана правова сім'я також відома під назвами: «система цивільного права» (оскільки побудована на основі римського цивільного права); «сім'я професорського права» (через високе значення юридичної теорії); «континентально-європейська сім'я» (за географічною ознакою) тощо. (Споріднені поняття: «Правова сім'я», «Англо-американська правова сім'я», «Соціалістична правова сім'я», «Звичаєва правова сім'я», «Релігійна правова сім'я»).

Свобода віросповідання - див. «Свобода совісті».

Свобода друку і засобів масової інформації - див. «Свобода слова».

Свобода зібрань [Freedom of assembly] – одна із основних громадянських та політичних свобод людини, яка полягає у праві проводити мирні мітинги, пікети, демонстрації, а також вільно збиратися у приміщеннях. Свобода зібрань закріплена конституціями та законодавством багатьох держав, а також міжнародними правовими актами, зокрема: статтею 20 Загальної Декларації Прав Людини, статтею 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, статтею 11 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. У 2007 році під егідою Бюро з демократичних інститутів і прав людини Організації безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) були розроблені «Керівні принципи зі свободи мирних зібрань». До таких принципів було включено наступні: *презумпція на користь проведення зборів* (зібрання вважається законним, якщо інше прямо не передбачено законом рішенням компетентного органу); *обов'язок держави захищати мирне зібрання* (уповноважені органи держави зобов'язані надавати охорону учасникам мирних зібрань); *законність* (обмеження щодо проведення зібрань мають бути прямо встановлені законодавством); *співмирність* (обмеження щодо проведення зібрань мають бути мінімальними та виправданими об'єктивною необхідністю); *належна практика адміністративного регулювання* (порядок дій органів влади під час проведення мирних зібрань має ґрунтуватись на встановленій законом процедурі); *недискримінаційність* (однакова практика щодо усіх мирних зібрань, незалежно від політичного спрямування, складу учасників тощо). (Споріднені поняття: «Основні права людини», «Конституційні права та свободи», «Права громадянина», «Громадянські та політичні права», «Чотири свободи»).

Свобода слова [Freedom of speech] – одне із основних прав людини, що відноситься до громадських та політичних свобод та полягає у праві особи вільно та публічно висловлювати свої думки. В сучасній теорії конституційного права, поняття «свобода слова» включає свободу вираження поглядів, як в усній, так і в письмовій формі (*свобода друку і засобів масової інформації*); у меншій мірі свобода слова стосується політичної і соціальної реклами (агітації). Дане право закріплене багатьма конституціями, а також низкою міжнародних актів, серед яких: стаття 19 Загальної Декларації Прав Людини, стаття 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод тощо. Свобода слова може вступати у протиріччя з правами та свободами інших осіб, тому національне конституційне законодавство може передбачати деякі обмеження свободи слова. Згідно з міжнародним правом, обмеження свободи слова повинні відповідати трьом умовам: *сувора відповідність закону*; *легітимність мети* такого обмеження; *адекватність поставленої меті*. Закони, які встановлюють обмеження свободи слова, повинні бути чіткими та не допускати неоднозначного, або широкого тлумачення. (Споріднені поняття: «Основні права людини», «Конституційні права та свободи», «Права громадянина», «Громадянські та політичні права», «Чотири свободи»).

Свобода совісті [Freedom of thought / Freedom of conscience / Freedom of ideas] – одна із основних громадських та політичних свобод, а також природне право людини самостійно формувати свої переконання та дотримуватися них. У більш вузькому сенсі, свобода совісті розглядається як право на свободу віросповідання - право сповідувати і практикувати будь-яку релігію, проповідувати певний релігійний або інший філософський світогляд, або не практикувати ніякої релігії та пропагувати відмову від релігійних переконань. (Споріднені поняття: «Основні права людини», «Конституційні права та свободи», «Свобода слова»).

Сегрегація [Segregation / Racial segregation (расова сегрегація – більш вузький термін)] - (від лат. *segregatio* — розділення) – державна політика спрямована на примусове розділення у повсякденному житті та мінімізацію побутових контактів між представниками різних груп населення: рас, етносів, релігійних груп тощо. В сучасній теорії конституційного права, сегрегація вважається різновидом *дискримінації* та порушенням основних прав людини. Як правило, офіційно, в умовах політики сегрегації, декларується формальна рівність усіх груп населення (принцип «розділені, але рівні»), проте на практиці, це призводить до пригнічення прав вразливих соціальних груп. Дискримінаційна складова також вбачається у самому факті примусового розділення. Типовими прикладами сегрегації є расова сегрегація у США за так званими «законами Джима Кроу» (1890 – 1964 рр.), режим *апартеїду* у Південно-Африканській Республіці (1948 – 1994 рр.) тощо. (Споріднені поняття: «Права людини», «Дискримінація»).

Семантична конституція [Semantic constitution] — законодавчий акт, який офіційно має статус конституції (основного закону) держави, проте не застосовується на практиці і не відображає існуючу політико-правову реальність. З точки зору теорії конституційного права, «семантична конституція» – вкрай негативне явище, яке періодично виникає у перехідних суспільствах та зумовлює такі негативні явища, як: зловживання владою, придушення демократії, порушення прав людини тощо. Термін запропоновано німецьким політологом та конституціоналістом К. Леовенштейном, який протиставляв «номінальні» та «семантичні» конституції «*нормативній*» конституції. (Споріднені поняття: «Номінальна конституція», «Нормативна конституція»; «Юридичні властивості конституції»).

Сенат [Senate] - (від лат. *senatus* – рада старійшин, сенат; у свою чергу від *senex* – старий, старець) – багатозначний термін, який може вживатися у наступних значеннях: **I.** Один з вищих державних органів влади

у Давньому Римі, що виник з ради старійшин патриціанських родів наприкінці царської епохи (VI ст. до н. е.). **II.** Верхня палата двопалатних законодавчих органів у деяких державах (Бразилія, Італія, Мексика, США, Філіппіни, Франція тощо). **III.** Вищий орган міського управління (наприклад, сенат Берліна); **VI.** підрозділ у складі вищих судів деяких держав (наприклад, сенат Федерального конституційного суду ФРН).

Система законодавства [Legislation / System of legislation] – впорядкована сукупність усіх діючих нормативно-правових актів держави. У загальній системі національного законодавства виділяють *галузеве законодавство*, тобто сукупність нормативно-правових актів, присвячених регулюванню правовідносин відповідної галузі права. Так, наприклад, до системи конституційного законодавства належать закони, які визначають статус глави держави та окремих державних органів, порядок проведення виборів і референдумів, регламентне законодавство тощо. Основними елементами системи законодавства є закони та підзаконні нормативно-правові акти. (Споріднені поняття: «*Правова система*», «*Система права*»).

Система права [Body of laws] — внутрішня будова права та його структурних елементів. Включає в себе п'ять основних компонентів: норми права, інститути права, галузі права, субінститути та підгалузі. Конституційне право – є базисною галуззю права, яка закріплює інститути та принципи, які є визначальними для інших галузей. Термін «система права» слід відрізнити від поняття «*правова система*». (Споріднені поняття: «*Правова система*», «*Система законодавства*»).

Система стримувань та противаг (також «Принцип стримувань та противаг») [System (principle) of checks and balances] – основний елемент та визначальний принцип системи поділу влад. Передбачає, що різні гілки влади мають перебувати у стані взаємної залежності та постійної конкуренції, утворюючи систему взаємного контролю та взаємних обмежень: законодавча влада приймає закони, але не має засобів для їх реалізації; виконавча – володіє значними ресурсами, але зв'язана законодавством; судова – здійснює тлумачення законів, відновлює порушені права та реалізує судовий контроль, але не має засобів для примусового виконання своїх рішень. (Споріднені поняття: «*Поділ влад*», «*Законодавча влада*», «*Виконавча влада*», «*Судова влада*»).

Системне тлумачення правових норм [Systematic interpretation] – спосіб тлумачення норм конституції та законодавства, за якого правова норма розглядається не ізольовано, а у контексті відповідного нормативного акту, базових правових принципів та правової системи в цілому. При системному тлумаченні велике значення надається виявленню місця даної норми серед положень нормативного акту та її порівнянню з чинними нормами інших інститутів і галузей права. Системне тлумачення вважається найбільш ефективним та достовірним способом тлумачення положень конституції та законодавства. (Споріднені поняття: «*Тлумачення правових норм*», «*Текстуальне тлумачення правових норм*», «*Телеологічне тлумачення правових норм*», «*Еволюційне тлумачення правових норм*»).

Соціалістична правова сім'я (або «Соціалістичне право») [Socialist law system / Soviet law] – група національних правових систем, для яких характерний державний контроль над більшістю сфер суспільного та економічного життя в обмін на законодавче закріплення значної кількості соціальних гарантій, а також спрощений порядок судочинства з фактичною відмовою від змагальності. Характерними рисами соціалістичного права також є: мінімальна свобода суддівського розсуду, виборність суддів, наявність інститутів *товариського суду та народних засідателів*. Основним джерелом права визнається *галузевий нормативно-правовий акт*. Більшістю дослідників соціалістичне право розглядається у якості специфічного відгалуження романо-германської правової сім'ї. До країн соціалістичного права відносяться однопартійні соціалістичні республіки: Куба, Китайська Народна Республіка тощо. (Споріднені поняття: «*Правова сім'я*», «*Англо-американська правова сім'я*», «*Романо-германська правова сім'я*», «*Звичаєва правова сім'я*», «*Релігійна правова сім'я*», «*Товариський суд*», «*Народні засідателі*»).

Соціальні права [Social rights] – права людини і громадянина, пов'язані із набуттям, володінням, користуванням соціальними благами та їх захистом. До соціальних прав, зокрема, належать: *право на працю, право на відпочинок, право на соціальний захист, право на житло, право на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я та медичну допомогу* тощо. Ступінь законодавчого закріплення, гарантування та реалізації соціальних прав залежать від соціального спрямування, рівня розвитку та економічної можливості відповідної держави. Загальні світові стандарти соціальних прав закладені низкою міжнародно-правових актів, серед яких: *Загальна Декларація Прав Людини* (1948 р.), *Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини* (1950 р.), *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права* (1966 р.), *Всесвітня декларація ООН про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей* (1990 р.), *Резолюція ООН «Принципи медичної етики»* (1992 р.), *Стандартні правила щодо зрівняння можливостей інвалідів* (1994 р.), *Копенгагенська декларація про соціальний розвиток* (1995 р.) тощо. (Споріднені поняття: «*Основні права людини*», «*Особисті права*», «*Економічні права*», «*Культурні права*»).

Спадкова монархія [Hereditary monarchy] – різновид монархічної форми правління, що вирізняється передачею посади глави держави (монарха) шляхом спадкування у рамках однієї династії, згідно зі встановленим порядком престолонаслідування. До спадкових монархій належить більшість монархій світу, у тому числі: Великобританія та країни Співдружності Націй, європейські монархії (крім Андорри та

Ватикану), Японія тощо. У теорії конституційного права спадкова монархія протиставляється *виборній монархії* (Ватикан), а також *змішаним* формам монархічного правління, у яких новий глава держави обирається із представників правлячої династії (Саудівська Аравія). (Споріднені поняття: «*Форма правління*», «*Монархія*», «*Виборна монархія*», «*Змішана монархія*»).

Співдружність Націй (до 1945р. – «Британська Співдружність Націй») [Commonwealth of Nations] - міжнародне добровільне об'єднання суверенних держав, до якого входять Великобританія та майже усі її колишні домініони, колонії і протекторати. Членами Співдружності також є Мозамбік, Руанда, Намібія та Камерун. Метою Співдружності є надання можливості тісної і рівноправної взаємодії державам, які мають спільне політичне минуле, проте відрізняються за рівнем розвитку і характером економіки. Традиційно Главою Співдружності виступає британський монарх, проте дана посада не є спадковою - після смерті монарха відбуваються формальні вибори нового очільника. Посада глави Співдружності є символічною та не пов'язана із виконанням юридично значимих функцій. Адміністративне керівництво Співдружністю здійснює Секретаріат, який формується урядами держав – членів співдружності. Штаб-квартира Секретаріату знаходиться у Лондоні. На сьогодні до Співдружності Націй входять 54 країни, 16 із яких визнають главою держави британського монарха (залишаючись при цьому незалежними одна від одної).

Спостереження за виборами [Election monitoring] – інститут виборчого права та елемент виборчого процесу, що полягає у моніторингу проведення виборів, який здійснюється представниками міжнародних, державних або громадських (неурядових) організацій. Метою спостереження є забезпечення справедливого виборчого процесу відповідно до загальноприйнятих міжнародних та національних норм та стандартів щодо захисту громадянських та політичних прав людини. За результатами моніторингу, спостерігачі надають офіційний висновок, щодо визнання, або не визнання, виборів легітимними. Найбільш авторитетною міжнародною організацією із постійним корпусом спостерігачів та експертів у галузі виборчого права та процесу є *Департамент електорального моніторингу ООН*. Також спостереження за виборами на міжнародному рівні уповноважені здійснювати: Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейський союз, Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи, Африканський Союз тощо. (Споріднені поняття: «*Вибори*», «*Офіційний спостерігач*»).

Стадії виборчого процесу [Stages of an electoral process] — етапи організації та проведення виборів, у межах яких здійснюються передбачені законом юридичні дії та процедури, що забезпечують реалізацію прав учасників виборів, а також цілісність, завершеність та легітимність виборчого процесу при формуванні представницького органу публічної влади. До стадій виборчого процесу, як правило, відносять наступні: *складання списків виборців, утворення виборчих округів та дільниць, утворення виборчих комісій, висунення та реєстрація кандидатів, передвиборча агітація, голосування, підрахунок голосів та встановлення результатів виборів*. (Споріднені поняття: «*Вибори*», «*Виборче право*»).

Столиця [Capital] – головне місто держави, її політичний та адміністративний центр, у якому розміщуються вищі органи державної влади (глава держави, парламент, уряд, органи верховної судової влади), а також дипломатичні представництва іноземних держав. У деяких країнах частина органів державної влади розміщена в різних містах: наприклад, у Південно Африканській Республіці органи законодавчої, виконавчої та судової влади розподілені між трьома містами, які мають статус відповідно законодавчої, адміністративної та судової столиці. Статус столиці також мають політичні центри автономій та суб'єктів федерації у складі федеративних держав. (Споріднені поняття: «*Атрибути держави*», «*Держава*»).

Суб'єкт конституційно-правових відносин [Person of constitutional law] – учасник конституційно-правових відносин, наділений конституційною *правоздатністю* (здатністю бути носієм конституційних прав та обов'язків) та *дієздатністю* (здатністю самостійно реалізовувати конституційні права та обов'язки). Конституційні правоздатність та дієздатність визначаються нормами і принципами конституційного права та разом складають конституційну *правосуб'єктність* учасника конституційних відносин. Коло суб'єктів конституційного права надзвичайно широке та включає наступні категорії: *фізичні особи* (громадяни, іноземці, особи без громадянства), *юридичні особи, державні органи та посадові особи, органи та посадові особи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації, соціальні спільноти та міжнародні організації*. (Споріднені поняття: «*Конституційне право*», «*Конституційно-правові відносини*», «*Об'єкт конституційно-правових відносин*»).

Суб'єктивне виборче право [Suffrage \ Right to vote] – право громадянина брати участь у виборах, а саме: *обирати (активне виборче право, або «право виборців»)* та *бути обраним (пасивне виборче право, або «право кандидатів»)*. Законодавство деяких держав до складу даного поняття включає також право брати участь у висуванні кандидатів, формуванні виборчих списків, передвиборній агітації, спостереженні за проведенням виборів та роботою виборчих комісій тощо. Набуття виборчого права обмежується системою цензів, тобто встановлених державою мінімальних вимог до суб'єктів виборчого права. Найбільш розповсюдженими цензами є: *ценз громадянства, віковий ценз, ценз осілості тощо*. (Споріднені поняття: «*Виборче право*», «*Виборчий ценз*», «*Вибори*», «*Активне виборче право*», «*Пасивне виборче право*»).

Суб'єкт федерації [Federated state] – складова частина федеративної держави, яка являє собою політико-територіальне утворення, наділене низкою ознак держави, широкими повноваженнями у внутрішній політиці але позбавлене державного суверенітету. Суб'єкти федерації різних країн можуть мати різні назви: штат (США, Австралія), земля (Німеччина), кантон (Швейцарія), край, республіка (Російська Федерація) тощо. (Споріднені поняття: «Федеративна держава», «Штат», «Кантон»).

Суверенітет [Sovereignty] – (від фр. *Souveraineté* — верховна влада, верховенство, панування) – багатозначне конституційно-правове та політологічне поняття, яке використовується для позначення відносин, пов'язаних із реалізацією влади та її джерелом (Сувереном). Найчастіше, під поняттям «суверенітет» розуміється «державний суверенітет», тобто верховенство державної влади всередині країни та незалежність держави у міжнародних відносинах. Також дане поняття може позначати суверенні права народу або нації (*народний та національний суверенітет*). У сучасній політології та теорії права виділяється також суверенітет особистості, у значенні її автономії від держави та пріоритету її прав над інтересами держави. (Споріднені поняття: «Державний суверенітет», «Національний суверенітет», «Народний суверенітет»).

Суверенітет парламенту – див. «Верховенство парламенту».

Суд Європейського Союзу (також «Європейський суд» / «Суд справедливості») [Court of Justice of the European Union] — офіційна судова інституція Європейського союзу, яка уособлює всю судову владу ЄС. Європейський суд був заснований відповідно до Угоди про Європейське співтовариство вугілля та сталі у 1952 році як «Суд Європейського співтовариства з вугілля та сталі». З набранням чинності Римськими договорами в 1958 році, Суд став спільним інститутом для трьох Співтовариств (ЄСВС, ЄЕС, Євроатом). З набранням чинності Лісабонської угоди у 2009 році, назву Суду було змінено на теперішню. Відповідно до статті 19 Договору про Європейський Союз «Суд справедливості Європейського союзу повинен включати Суд справедливості, загальний суд та спеціалізовані суди». До складу суду входить по одному судді від кожної країни ЄС. Європейський суд справедливості складається з *трьох основних органів*: Основний суд — розглядає справи направлені від національних судів, певні анулювання та апеляції; Загальний суд — розглядає анулювання від фізичних і юридичних осіб і (у деяких випадках) від урядовців ЄС; Трибунал у справах публічної служби — розглядає справи, що стосуються органів ЄС та їх співробітників. (Споріднені поняття: «Європейський союз», «Європейська комісія», «Європейський парламент», «Рада Європейського союзу», «Європейський Суд з прав людини»).

Суд присяжних [Jury] – форма участі народу у здійсненні судочинства, інститут судової системи, який складається з *колегії присяжних* - представників народу, обраних за методикою випадкової вибірки, без урахування професійних якостей, та одного професійного судді. Колегія присяжних вирішує *питання юридичного факту* (наприклад: чи винуватий підсудний?, чи підлягає позов задоволенню? тощо). У результаті розгляду, колегія присяжних формулює короткий висновок – *вердикт*. Професійний суддя, на основі вердикту, вирішує *питання права* (визначає міру покарання, шлях задоволення позову тощо). Метою інституту присяжних є забезпечення участі народу у здійсненні судової влади та недопущення державної сваволі при розгляді судових справ. Способи прийняття присяжними рішення у різних державах є не однаковими. У Канаді, окремих штатах США та деяких інших країнах присяжні зобов'язані приймати рішення винятково одноголосно, а у інших (наприклад Росія, Іспанія) - простою або кваліфікованою більшістю голосів. (Споріднені поняття: «Судова влада», «Шефенський суд», «Вердикт», «Народні засідателі»).

Судова влада [Judiciary \ Judicial branch \ Judicial power] – у відповідності до принципу поділу влад, самостійна і незалежна гілка державної влади, уповноважена вирішувати на основі права соціальні конфлікти між державою і громадянами, між самими громадянами, юридичними особами, а також здійснювати контроль за конституційністю законодавства. Органами судової влади виступають суди різних рівнів (інстанцій), які разом утворюють національну судову систему. На відміну від системи виконавчої влади, між судовими інстанціями різних рівнів відсутні відносини адміністративного підпорядкування. Судову владу на міжнародному рівні реалізують наддержавні суди, наприклад: Суд Європейського союзу, Європейський Суд з прав людини тощо. (Споріднені поняття: «Судова система», «Конституційний контроль», «Поділ влад», «Система стримувань та противаг», «Законодавча влада», «Виконавча влада»).

Судова система [Judicial system] – сукупність усіх судів держави, наділених виключною компетенцією здійснювати правосуддя, заснованих на єдиних засадах організації та діяльності. У більшості держав судова система має три ланки: суди першої інстанції (розглядають справи вперше), апеляційні суди (розглядають скарги на рішення судів першої інстанції) та касаційні суди (розглядають скарги на рішення апеляційних судів). Функції касаційної інстанції, як правило, реалізує верховний суд держави. З точки зору спеціалізації, національну судову систему складають суди загальної юрисдикції (здійснюють розгляд більшості справ), спеціалізовані суди (розглядають окремі категорії справ: адміністративні, комерційні тощо), суди конституційної юрисдикції (здійснюють офіційне тлумачення конституції та перевірку норм законодавства на відповідність конституції). Специфіка спеціалізації судів суттєво відрізняється у різних

держав. Так, судові системи більшості держав Континентальної Європи представлені низкою спеціалізованих судів та незалежним конституційним судом; а в державах англо-американської правової сім'ї спеціалізація є рідкісним або факультативним явищем, функції конституційної юрисдикції у цих країнах здійснюють загальні верховні суди. Законодавство окремих держав передбачає наявність непрофесійних мирових, або товариських судів. (Споріднені поняття: «Судова влада», «Конституційний суд», «Конституційна юрисдикція», «Верховний суд», «Мировий суд», «Товариський суд»).

Судовий прецедент [Judicial precedent/ Case] – (від лат. *praecedens* – «той що передує») – судове рішення по конкретній справі, що має силу джерела права, тобто є обов'язковим для використання судами при вирішенні аналогічних справ. Судовий прецедент є основним джерелом права у державах англо-американської правової сім'ї. В інших країнах використовується доволі обмежено, у якості додаткового джерела права, винесення судового рішення виключно на основі прецедента не допускається. Від судового прецедента слід відрізнити такі джерела права як: рекомендації щодо розгляду окремих справ, розроблені пленумами вищих судових інстанцій; акти офіційного тлумачення правових норм та рішення щодо конституційності окремих норм законодавства прийняті судом конституційної юрисдикції тощо. (Споріднені поняття: «Судова влада», «Англо-американська правова сім'я»).

Суперпрезидентська республіка [Superpresidency / Superpresidential state] – нетипова, антидемократична форма державного правління, яка характеризується юридичним та фактичним зосередженням усіх важелів державної влади в руках глави держави (як правило, президента). Термін є описовим та не вживається у законодавстві відповідних держав, проте використовується у науковій, аналітичній, навчальній та публіцистичній літературі. До суперпрезидентських республік часто відносять: Азербайджан, Туркменістан, Анголу та деякі інші держави. Близьким поняттям є *однопартійна республіка*. (Споріднені поняття: «Республіка», «Однопартійна республіка», «Тоталітарний режим», «Авторитарний режим», «Глава держави»).

Таємне голосування [Secret ballot] — вид голосування, при якому учасники голосують анонімно. Таємне голосування передбачає право кожного учасника на збереження в таємниці волевиявлення. Шляхом таємного голосування в абсолютній більшості випадків, проводяться вибори до представницьких органів влади та місцевого самоврядування, референдуми та плебісцити. В режимі таємного голосування можуть проводитися окремі парламентські процедури (вибори спікера, президії тощо). (Споріднені поняття: «Голосування», «Вибори», «Референдум», «Плебісцит»).

Текстуальне тлумачення правових норм [Textual interpretation] – спосіб тлумачення положень конституції та законодавства, який базується на виявленні буквального, текстуального змісту відповідної правової норми. Текстуальне тлумачення найбільш ефективне при тлумаченні процесуальних, процедурних або технічних норм. У інших випадках такий спосіб тлумачення, як правило, реалізується у поєднанні з іншими способами тлумачення (системним, телеологічним тощо). Юридичне вчення, яке надає перевагу текстуальному тлумаченню називається *текстуалізмом*. (Споріднені поняття: «Тлумачення правових норм», «Системне тлумачення правових норм», «Телеологічне тлумачення правових норм», «Еволюційне тлумачення правових норм»).

Телеологічне (цільове) тлумачення [Teleological interpretation] – спосіб тлумачення положень конституції та законодавства, який базується на аналізі змісту правової норми шляхом виявлення і розкриття мети її прийняття. Як правило, використовується у поєднанні з іншими способами тлумачення (системним, текстуальним тощо). (Споріднені поняття: «Тлумачення правових норм», «Системне тлумачення правових норм», «Текстуальне тлумачення правових норм», «Еволюційне тлумачення правових норм»).

Теократична монархія (також «Теократія») [Theocratic monarchy / Theocracy] – різновид монархічної форми правління, для якої характерне поєднання посад глави держави та релігійного лідера. Як правило, теократичні монархії мають абсолютиський характер, проте трапляються і конституційні (парламентські) теократичні монархії (наприклад, Великобританія, де монарх є одночасно главою Англійської церкви). Типовими прикладами теократичних монархій також є: Ватикан, Султанат Бруней, Саудівська Аравія тощо. (Споріднені поняття: «Монархія», «Абсолютна монархія», «Конституційна монархія»).

Територія держави [National territory] – (від лат. *territorium* — область, територія) — обмежена кордонами частина земної кулі, що знаходиться під суверенітетом певної держави. До складу території входить власне простір суходолу, а також острови та архіпелаги у відкритому морі, її надра (до технічно доступної глибини), континентальний шельф, повітряний простір над землею і водною територією, внутрішні і територіальні води (до 12 морських миль). До державної території прирівнюються території посольств, морські, річкові, повітряні та космічні кораблі під прапором чи знаком держави, військові кораблі, кабелі та трубопроводи, прокладені у відкритому морі, що з'єднують території держав, технічні споруди на континентальному шельфі або в надрах відкритого моря, навіть якщо вони знаходяться у водах або глибоко на дні виключних морських зон. (Споріднені поняття: «Атрибути держави», «Державний суверенітет»).

Тіньовий уряд (також «Тіньовий кабінет офіційної опозиції») [Official Opposition Shadow Cabinet] — інститут конституційного права Великобританії та деяких держав Співдружності Націй. Тіньовий уряд формується головною опозиційною партією в парламенті («офіційною опозицією») та отримує додаткове державне фінансування. Члени тіньового уряду зобов'язані контролювати роботу чинного Кабінету Міністрів (бути його «тінно»). Тіньовий уряд є по суті кадровим резервом чинного уряду, оскільки готовий замінити його власним особовим складом, до якого входять керівники вищої ланки опозиційних партій (зазвичай близько 20 осіб). Лідер опозиції формує кабінет і визначає розмір надбавок до депутатської платні його членів. Тіньові уряди, як робочі органи опозиційних фракцій, іноді виникають і в парламентах інших держав, проте не мають офіційного статусу та не отримують фінансування від держави. (Споріднені поняття: «Офіційна опозиція», «Парламентська опозиція», «Парламент»).

Тлумачення правових норм (більш вузько – «Тлумачення норм конституції») [Interpretation of the law] – діяльність, спрямована на з'ясування та осмислення дійсного змісту норм права з метою сприяння їх практичній реалізації, а також результат такої діяльності, що переважно виражається в інтерпретаційно-правовому акті (*акті тлумачення*). Необхідність тлумачення права зумовлена наступними причинами: загальним, абстрактним характером правових норм; наявністю у юридичних текстах неоднозначних юридичних термінів та оціночних понять (наприклад: «розумність», «гуманність», «незвичність», «жорстокість» тощо); вживанням висловів, які вимагають з'ясування можливих варіантів поведінки, що ними передбачаються; системним характером права, що зобов'язує суб'єкта тлумачення враховувати взаємозв'язок та взаємозумовленість правових норм тощо. Тлумачення норм права, як діяльність, складається з двох основних елементів: «з'ясування» (тлумачення змісту правової норми «для себе») та «роз'яснення» (тлумачення змісту для інших учасників суспільних відносин, коли суб'єкт інтерпретації в усній або письмовій формі виражає своє розуміння дійсного значення відповідних правових норм). В залежності від способу тлумачення розрізняють *текстуальне, телеологічне, системне* та інші види тлумачення. За статусом суб'єкта та результатів тлумачення виділяють *неофіційне* та *офіційне* тлумачення (яке, у свою чергу, може бути загальним та казуальним). Тлумачення правових норм лежить в основі професійної діяльності юриста і є його головною професійною задачею. (Споріднені поняття: «Телеологічне тлумачення правових норм», «Системне тлумачення правових норм», «Текстуальне тлумачення правових норм», «Еволюційне тлумачення правових норм», «Офіційне тлумачення правових норм», «Загальне тлумачення правових норм», «Казуальне тлумачення правових норм»).

Товариський суд [Comrades' court] – інститут судової системи окремих держав «народної демократії», форма участі народу у здійсненні судочинства, який був вперше сформований в СРСР у 1961р. Товариські суди являють собою виборні громадські органи, утворені для попередження та розслідування дрібних правопорушень та проступків, які завдають шкоди суспільству. Товариські суди формуються із представників громадськості на рівні селища, села, домоуправління, вулиці, підприємства (на великих підприємствах - цеху), колективного господарства тощо. Основним інструментом товариського суду є виховання правопорушника шляхом переконання та застосування заходів громадського впливу, а також дрібних штрафів. (Споріднені поняття: «Судова система», «Соціалістична правова сім'я», «Народна демократія»).

Тоталітарний режим (або «Тоталітаризм») [Totalitarianism] – (від лат. *totalitos* цілісний, той, що охоплює усе загалом) – форма політичного режиму, яка характеризується жорсткою державною регламентацією усіх сфер життя людини та громадянина. Тоталітаризм не визнає автономії людини від держави у таких сферах, як економіка, господарство, культура, виховання, релігія, сімейне життя тощо. Для тоталітаризму характерні такі риси, як наявність обов'язкової політичної ідеології, контроль за приватним життям людини, регулярна мобілізація населення до масових організацій, ізоляція або знищення незгодних тощо. Тоталітарні режими виникли у ХХ столітті, коли з'явилися технічні можливості для тотального контролю та маніпулювання масовою свідомістю з боку державної влади через засоби масової інформації, загальнодоступне мистецтво, публіцистику тощо. Поняття «тоталітаризм» вперше було використано для характеристики фашистського режиму Б. Муссоліні у Королівстві Італія, та згодом поширене на інші політичні режими із подібними рисами. На сьогодні у світі існує лише одна держава, яку можна однозначно характеризувати, як тоталітарну – *Корейська Народна-Демократична Республіка (Північна Корея)*. Разом із тим, окремі дослідники відносять до даної категорії також Китайську Народну Республіку, Кубу та деякі інші держави. (Споріднені поняття: «Форма політичного режиму», «Однопартійна республіка», «Суперпрезидентська республіка», «Авторитарний режим», «Демократія»).

Трансферт [Transfer] – (у сфері громадянства) - автоматична зміна громадянства осіб у зв'язку з передачею території, де вони проживають, від однієї держави до іншої, або припиненням існування такої держави. Трансферт, як правило, не передбачає права особи на вибір громадянства. Класичним прикладом трансферту є зміна громадянства колишніх громадян СРСР у зв'язку з його розпадом у 1991 р. (Споріднені поняття: «Громадянство», «Натуралізація», «Філіація»).

Узурпація (державної влади) [Usurpation] — (від лат. *usurpatio* — захоплення, заволодіння) - насильницьке повалення конституційного ладу, незаконне захоплення державної влади, її присвоєння будь-

якою партією, організацією, громадським діячем, посадовою особою чи державним органом, яким така влада або відповідний обсяг владних повноважень за конституцією і законами держави не належать. У більш широкому сенсі, узурпацією називають системне зловживання владою, її використання у протизаконних цілях, шляхом перевищення наданих законом владних повноважень. (Споріднені поняття: «Конституційний лад», «Державна влада»).

Уніатна конституція – див. «Кодифікована конституція».

Унітарна держава [Unitary state] – (від лат. *unitas* — єдність, однорідність) – держава, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, які не мають ознак державності та не володіють суверенними правами. Унітарні держави широко розповсюджені у Європі, Азії та Африці. До держав такого типу, зокрема, належать: Польща, Білорусь, Франція, Ірландія, Алжир, Єгипет, Саудівська Аравія, Казахстан, Японія тощо. (Споріднені поняття: «Форма державного устрою», «Федеративна держава»).

Уряд [Government] – вищий виконавчий орган держави, сформований із керівників центральних галузевих органів державного управління та інших посадових осіб, який здійснює загальне керівництво організаційно-розпорядчою діяльністю в країні. У державах, в яких реалізується принцип поділу влад, уряд виконує функції вищого органу виконавчої влади. У президентських республіках уряд очолюється президентом та організаційно зрощений із його адміністрацією. У парламентських та змішаних республіках, а також конституційних монархіях уряд являє собою окремий державний орган, очолюваний спеціально призначеним керівником – главою уряду. У різних державах уряд може мати відмінні назви: Уряд, Кабінет міністрів, Рада міністрів тощо. (Споріднені поняття: «Виконавча влада», «Поділ влад»).

Федералізм [Federalism] – основоположний принцип політичного і державно-територіального устрою федеративної держави, її національно-територіальна ідеологія, яка полягає у інтеграції близьких географічно, споріднених історично і культурно та зв'язаних іншими інтересами державних утворень у одне ціле із передачею частини владних повноважень федеральному центру при збереженні самоуправління та елементів державного статусу частин федеративної держави. Суб'єкти федерації об'єднуються на рівних правах, а прерогативи і влада спільної держави та її членів визначаються та гарантуються конституцією. Федералізм передбачає децентралізацію політичної системи й деконцентрацію влади. Федералізм становить вищу форму територіального автономізму. Федералізм, як сучасна концепція, сформувався у США наприкінці XVIII ст. (Споріднені поняття: «Федеративна держава», «Федераліст», «Форма державного устрою»).

«Федераліст» (або «Записки федераліста») [«The Federalist Papers»] - збірник із 85 наукових та публіцистичних статей на підтримку ратифікації Конституції США, опублікованих «батьками-засновниками» США А. Гамільтоном, Дж. Медісоном та Дж. Джеєм з 27.11.1787 р. по 29.05.1788 р. «Федераліст» вважається цінним джерелом теорії конституційного права. Праця містить формулювання та обґрунтування конституційно-правових концепцій, які на сьогодні вважаються загальноновизнаними у демократичному світі, зокрема: теорія поділу влад та особливості її практичної реалізації, доктрина народного суверенітету, ідея судового контролю, принципи централізації та федералізму тощо. (Споріднені поняття: «Федералізм», «Поділ влад», «Система стримувань та противаг»).

Федеративна держава (або «Федерація») [Federation /Federal state] – (від лат. *foederatio* — об'єднання, союз, спілка) – держава, територія якої складається із суб'єктів федерації - політико-територіальних утворень, наділених низкою ознак держави, широкими автономними правами та повноваженнями у внутрішній політиці, але позбавлених державного суверенітету. Федерації широко розповсюджені у Північній та Південній Америці, але зустрічаються і в інших частинах світу. Зокрема, федераціями є: США, Мексика, Бразилія, Німеччина, Росія, Індія, Австралійський Союз тощо. Деякі держави не мають статусу федерації, проте доволі близькі до них за своїм територіально-політичним устроєм та містять у своєму складі територіальні утворення із широкими політичними правами, наприклад: Великобританія (включає такі автономні регіони, як: Шотландія, Уельс та Північна Ірландія), Іспанія (територія складається із таких автономних територій, як: Андалузія, Каталонія, Країна Басків тощо). В теорії конституційного права федерації протиставляються унітарним (простим) державам. (Споріднені поняття: «Форма державного устрою», «Унітарна держава»).

Філіація [Filiation] – (від лат. *filius* – син) – набуття громадянства дитиною при народженні. Виділяють дві форми філіації: за принципом крові (дитина отримує громадянство від батьків, незалежно від місця народження, якщо його батьки (або один з батьків) мають громадянство даної країни); за принципом ґрунту (землі) — дитина отримує громадянство держави, на території якої народилась). (Споріднені поняття: «Громадянство», «Натуралізація», «Трансферт»).

Форма держави [Form of state] – структура та модель внутрішнього устрою держави, що включає його територіальну організацію, принципи, способи утворення та взаємодії органів державної влади, а також методи здійснення влади, що забезпечують реалізацію державної політики. Дана сукупність зовнішніх ознак дозволяє відрізнити одну державу від іншої. Елементами форми держави є: форма правління (система організації вищих органів державної влади), форма державного устрою (система територіальної організації

держави), форма політичного режиму (методи здійснення державної влади). (Споріднені поняття: «*Форма правління*», «*Форма державного устрою*», «*Форма політичного режиму*»).

Форма державного устрою (також «Форма державно-територіального устрою») [State structure] - елемент форми держави, який визначає спосіб територіальної організації держави, внутрішню будову держави, її поділ на складові частини (території) та принципи їх взаємодії. За показником державного устрою держави поділяються на *унітарні* (не мають у своєму складі територіальних елементів з ознаками державності) та *федеративні* (складаються із суб'єктів федерації, наділених ознаками держави, проте позбавлених суверенітету). Для характеристики територіальної організації федеративної держави частіше застосовується термін «*політико-територіальний устрій*», оскільки він передбачає наявність певної політичної самостійності у територіальних складових держави. У той же час щодо унітарної держави частіше використовується термін «*адміністративно-територіальний устрій*», що характеризує територіальну структуру органів державної влади, як цілісної структури. Обидва названих терміни є синонімами терміну «*форма державного устрою*» і застосовуються по відношенню до нього з однаковим значенням. (Споріднені поняття: «*Форма держави*», «*Федеративна держава*», «*Унітарна держава*», «*Форма правління*», «*Форма політичного режиму*»).

Форма політичного режиму (або «Політичний режим») [Political regime] - елемент форми держави, який визначає сукупність засобів і методів, за допомогою яких здійснюється політична влада в державі. Політичний режим характеризує моделі призначення осіб на управлінські посади, здійснення і передачі влади, роль насильства та примусу в політичному процесі, а також діяльність суб'єктів політики: рівень політичної конкуренції, ступінь закритості політичних еліт, міру участі громадян в управлінні державою, інституційні обмеження, покладені на суб'єктів. Іноді в поняття політичного режиму також включають ступінь політичної свободи в суспільстві та дотримання прав людини. Як правило, у науковій літературі виділяють три форми (типи) політичного режиму: *демократичний*, *авторитарний*, а також *тоталітарний*. (Споріднені поняття: «*Форма держави*», «*Демократія*», «*Авторитарний режим*», «*Тоталітарний режим*», «*Форма правління*», «*Форма державного устрою*»).

Форма права (також «Джерело права») [Source of law] – спосіб зовнішнього вираження права як засобу регулювання суспільних відносин. Серед форм права найбільш поширеними є *закон*, *правовий принцип*, *правовий прецедент*, *юридичний звичай*, *акт тлумачення*, *правова доктрина*.

Форма правління (або «Форма державного правління») [Form of government] – елемент форми держави, який визначає систему організації вищих органів державної влади, порядок їх утворення, терміни діяльності та компетенцію, а також порядок взаємодії даних органів між собою та з населенням країни, ступінь участі населення у їх формуванні. Даний термін можна розглядати у вузькому та широкому сенсі. У вузькому сенсі, форма правління означає спосіб організації вищих органів державної влади; у широкому сенсі, форма правління - це спосіб організації і взаємодії усіх органів держави. За формою правління держави поділяються на *монархії* та *республіки*. (Споріднені поняття: «*Форма держави*», «*Монархія*», «*Республіка*», «*Форма державного устрою*», «*Форма політичного режиму*»).

Фракція – див. «*Парламентська фракція*».

Хабеас Корпус Акт [Habeas Corpus Act (латинська назва вживається без перекладу)] – (лат. *Habeas Corpus Act* – букв. «акт про тримання тіла») – законодавчий акт, прийнятий англійським Парламентом у 1679 році, складова неписаної *конституції Великобританії*. Є важливою історичною пам'яткою конституційного права. Акт визначав правила арешту і притягнення до суду обвинуваченого у скоєнні злочину, надавав право суду контролювати законність затримання та арешту громадян компетентними органами держави, а громадянам – вимагати від поліцейських органів дотримання законної процедури затримання та притягнення до юридичної відповідальності. Згідно даного акту, судді зобов'язані за скаргою особи, яка вважає свій арешт, або арешт будь-кого іншого незаконним, вимагати термінової перевірки судом законності арешту; ув'язнення обвинуваченого допускається лише після пред'явлення належного наказу із зазначенням причини арешту. Хабеас Корпус Акт заклав основи практичної реалізації принципу недоторканості особистості у європейському праві. (Споріднені поняття: «*Магна Карта*», «*Біль про права*», «*Верховенство права*»).

Хартія [Charter] – (від грец. *χάρτης* — папір, грамота, через лат. *charta*) – термін, який використовується для позначення різних типів нормативних та індивідуальних правових актів. У сучасному міжнародному праві хартія — це правовий акт, що не має обов'язкової сили, носить декларативний характер і формулює загальні принципи й цілі відповідних міжнародних домовленостей (Наприклад: «Хартія Землі» — міжнародна декларація основоположних принципів та цінностей для створення справедливого, стійкого й мирного глобального суспільства у XXI столітті; «Хартія європейської безпеки» — концепція безпеки світового співтовариства, орієнтована на XXI століття). Хартіями також названі деякі історичні правові пам'ятки та окремі сучасні основоположні закони: «Велика Хартія Вольностей» (Магна Карта) — один з основоположних конституційних актів Великобританії; «Хартія французької мови» — основний мовний закон провінції Квебек (Канада).

Хунга [Junta] – (ісп. *junta* — збори, спілка) – різновид авторитарного, або тоталітарного режиму, диктатура групи військових, яка прийшла до влади насильницьким шляхом в результаті перевороту, і, як правило, здійснює диктаторське правління антиправовими методами. В іспаномовних країнах хунтами також називають громадські об'єднання та деякі державні органи. (Споріднені поняття: «Авторитарний режим», «Тоталітарний режим», «Однопартійна республіка», «Суперпрезидентська республіка»).

Ценз – див. «Виборчий ценз».

Цензура [Censorship] – (від лат. *censura* - «суворе судження, суворий розбір, вимоглива критика») – система державного нагляду за змістом і розповсюдженням інформації, друкованої продукції, музичних і сценічних творів, творів образотворчого мистецтва, кіно- та фото творів, передач радіо і телебачення, веб-сайтів і порталів, в деяких випадках – приватного листування. Цензура реалізується з метою обмеження, або недопущення поширення ідей та відомостей, визнаних владою небажаними або шкідливими. Цензурою називають також органи влади, які здійснюють такий контроль. Цензура – одна із характерних рис авторитарного та тоталітарного режимів. З точки зору сучасної демократії, цензура є негативним явищем, яке заперечує або обмежує свободу слова. З цензурою не слід плутати чітко визначені в законодавстві мінімальні обмеження свободи слова в інтересах суспільства та конституційного ладу (наприклад, заборона закликати до повалення конституційного ладу, вчинення кримінальних злочинів тощо). (Споріднені поняття: «Авторитарний режим», «Тоталітарний режим», «Свобода слова»).

Централізація [Centralization] – у конституційному праві та політології - керівний принцип організації влади, який передбачає зосередження влади у столиці держави. За принципом централізації, офіційні повноваження та відповідальність за їх використання делегується регіонами центральному уряду. Централізація спрямована на забезпечення організаційної єдності державної влади, проте надмірна централізація призводить до погіршення комунікації між владою та громадянами, відтоку фінансів та інших ресурсів з периферії до столиці, тому принцип централізації реалізується у поєднанні із компенсуючим протилежним принципом *децентралізації*, який передбачає збереження повноважень та ресурсів в регіонах.

Цінність [Value] – у конституційному праві та гуманітарній науці – характеристика об'єкта або явища, яка підкреслює його виняткову важливість та значимість. Вивченню юридичного аспекту соціальних та політичних цінностей присвячений окремий розділ розділу філософії права – *юридична аксіологія*. Сучасні емпіричні дослідження людських цінностей охоплює теорія цінностей. В контексті сучасної демократичної теорії конституційного права, головною цінністю виступає людина, її життя, честь та гідність, свобода, моральне та фізичне здоров'я тощо. Решта цінностей (верховенство права, права людини, справедливість, рівність, гуманізм тощо) має похідний характер та обумовлюється цінністю людини. Під впливом еволюції матеріальних умов життя та культурного середовища, суспільні цінності зазнають поступових змін. Поняття цінності у соціально-правовому значенні *не слід плутати із економічними та матеріальними цінностями*, які визначають споживчу корисність предмету. (Споріднені поняття: «Людина», «Щастя», «Свобода слова», «Свобода совісті», «Права людини»).

Частково визнана держава [State with limited recognition] – територіально-політичне формування, яке проголосило себе суверенною державою, наділене такими ознаками державності, як назва, державні символи, населення, адміністративний та політичний контроль над відповідною територією, система державного управління і система законодавства, визнається окремими державами-членами ООН як суверенна держава, проте не отримало загального визнання з боку ООН та не має права членства у даній організації. Частково визнані держави слід відрізняти від *невизнаних держав* (не визнаються жодною державою-членом ООН, наприклад: Придністров'я, Амазонія тощо) та *держав із обмеженим дипломатичним визнанням* (такі держави є членами ООН, проте не визнаються деякими іншими членами даної Організації, наприклад: Корейська Народно-Демократична Республіка, Вірменія, Ізраїль тощо). До частково визнаних держав, зокрема, відносяться: Республіка Китай (Тайвань), Республіка Косово, Держава Палестина. (Споріднені поняття: «Невизнані держави», «Організація Об'єднаних Націй», «Державний суверенітет», «Міжнародне дипломатичне визнання»).

Чесць та гідність (також «Право на повагу до честі та гідності») [Honour and dignity] – одна з основних конституційно-правових, соціальних та загальноетичних цінностей, а також абсолютне основне право людини, яке забезпечує належне, гідне ставлення до кожної особистості з боку органів державної влади та інших осіб. Право на честь та гідність вважається невідчужуваним та належним людині від природи, в силу її людської сутності, воно є необхідним для нормального існування та розвитку особистості. Дане право має абсолютний характер і у жоден спосіб не може обмежуватись. Змістом права на честь та гідність людини є можливість усвідомлювати себе у якості особистості, поважати власні моральні принципи та етичні норми, наполягати на повазі до себе з боку інших людей, державних органів та їх посадових і службових осіб, а також вимагати, щоб будь-які сумніви щодо її моральних якостей та етичних принципів були належним чином обґрунтовані. Право на честь та гідність гарантоване низкою міжнародно-правових актів: Загальною Декларацією Прав Людини; Міжнародним пактом про громадянські і політичні права; Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки та покарання;

Європейською Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод тощо. (Споріднені поняття: «Права людини», «Особисті права», «Конституційні права», «Людина»).

Читання парламентські – див. «Парламентські читання».

Член парламенту (також «Депутат» / «Парламентарій») – [Member of Parliament, офіційне скорочення - MP (у Великобританії) \ Congressman (у США) \ Deputy (загальний, широкий термін)] — обраний до парламенту представник народу, територіальної громади, суб'єкта федерації або певної соціальної групи. Основними функціями членів парламенту є здійснення народно-представницьких функцій та безпосередня реалізація законодавчого процесу. Законодавством окремих країн на членів парламенту може бути покладено низку додаткових прав та повноважень: здійснення парламентського контролю, участь у формуванні органів виконавчої та судової влади тощо. У різних державах члени парламенту можуть мати спеціальні назви: конгресмен (США), народний депутат (Росія) тощо. (Споріднені поняття: «Парламент», «Законодавча влада», «Законодавчий процес»).

«Чотири свободи» [«Four Freedoms»] - умовна назва основних соціально-політичних цінностей західної ліберальної демократії та відповідних конституційних прав людини. «Чотири свободи» були вперше проголошені Президентом США Ф. Рузвельтом у 1941 році. До даної категорії свобод відносяться: *свобода слова, свобода віросповідання (совісті), свобода від бідності, та свобода від страху*. Особливістю концепції «чотирьох свобод» є їхній глобальний характер, який передбачає співробітництво держав та міжнародних організацій з метою утвердження даних свобод в «усіх частинах світу». (Споріднені поняття: «Свобода слова», «Свобода совісті», «Права людини»).

Шаріат [Sharia] – (від араб. شريعة — букв. правильний шлях, спосіб дії) – комплекс приписів, що визначають переконання, а також формують релігійну совість і моральні цінності ісламу. Шаріатські приписи закріплені насамперед Кораном та Сунною пророка Моххамеда та виступають джерелами конкретних норм релігійного права, які регулюють практично усі сфери повсякденного життя мусульман. Шаріат є основним джерелом права у державах мусульманського типу релігійної правової сім'ї. (Споріднені поняття: «Релігійна правова сім'я», «Галаха»).

Шейх [Sheikh] – (від араб. شيخ - старець, старшина, староста) – почесна назва авторитетного богослова в ісламі. Шейхи вважаються авторитетними тлумачами шаріату та здійснюють шаріатський суд. У деяких випадках шейхами проголошують лідерів ісламських релігійних та політичних організацій, або представників аристократії. (Споріднені поняття: «Шаріат», «Релігійна правова сім'я»).

Шельф – див. «Континентальний шельф».

Шериф [Sheriff] - у низці англословних країн – адміністративно-судова посада в окремих адміністративно-територіальних утвореннях. У сучасній Англії, шериф - головний представник уряду в графстві. Він призначається королівською жалуваною грамотою на один рік і виконує адміністративні функції, у тому числі завідує поліцією та карним розшуком, наглядає за організацією виборів до парламенту і виконанням судових рішень. У Шотландії суддя-шериф - головний суддя графства, який призначається монархом на посаду довічно. У США шериф округу - голова департаменту (офісу шерифа) окружної поліції.

Шефенський суд [Lay judge court] – різновид судової колегії, яка складається із професійного судді та обраних народних представників – шеффенів. Шефенський суд часто характеризують у якості різновиду колегії присяжних, проте на відміну від суду присяжних, шефени розглядають справу разом із суддею та виносять загальне колективне рішення. Данна форма здійснення судочинства характерна для деяких держав Континентальної Європи: Німеччини, Італії, Франції, Греції тощо. (Споріднені поняття: «Суд присяжних», «Судова влада»).

Штат [State] - (від нім. Staat - держава, правління) – назва суб'єкта федерації у деяких федеративних державах. Правовий та юридичний статус штату, а також обсяг і рівень компетенції його влади визначаються федеральною конституцією. Крім того, у багатьох державах штати мають власні конституції. До держав, які у своїй територіально-політичній структурі мають штати, відносяться, зокрема: США, Австралія, Бразилія, Мексика, Індія тощо. (Споріднені поняття: «Федеративна держава», «Суб'єкт федерації»).

Щастя [Happiness] – психологічний стан людини, який відповідає найбільшій внутрішній задоволеності умовами свого буття, повноті і свідомості життя, здійсненню свого людського покликання, самореалізації. З точки зору суспільної етики, щастя - одна із основних людських цінностей. У конституційному праві деяких держав щастя і прагнення до нього розглядається у якості природного права людини. Наприклад Декларація Незалежності США відносить право на «погоню за щастям» (англ. – “the pursuit of happiness”) до основних прав, поряд із правом на життя та особисту свободу. При цьому, дане право передбачає надання державних гарантій на його здійснення юридичними та політичними методами. (Споріднені поняття: «Цінність», «Основні права людини»).

Юстиція [Justice] - (від лат. justitia - справедливість, законність; від jus - право) - вид правоохоронної і правозастосовчої державної діяльності, через яку реалізується судова влада (правосуддя). Також даним

терміном позначають судову систему або судове відомство. Юстиція є сферою неподільного правового поля, утвореного людиною - як суб'єктом первинного права. (Споріднені поняття: «Конституційна юстиція», «Судова влада», «Судова система»).

Юснатуралізм [Natural law theory] (або «Доктрина природного права») – філософсько-правова та юридична доктрина, яка визнає об'єктивне (природне) існування певних загальних правових принципів, незалежних від держави. Сучасний юснатуралізм акцентує увагу на природних правах людини, які є невід'ємною складовою людського ества. З точки зору сучасних природно-правових концепцій, права людини не залежать від норм, встановлених державою, і діють безпосередньо. Для законодавця природне право повинно бути орієнтиром, до якого необхідно прагнути. Звідси ж виводиться право народу на повстання в разі, якщо природні права в даній державі зневажаються. З даною доктриною пов'язані також поняття «невідчужуваних прав людини», «неправового закону» тощо. Природно-правовий світогляд, будучи історично найдавнішим, слугує онтологічною основою для більшості сучасних базових принципів конституційного права демократичних країн: *верховенство права, права людини, повага до честі та гідності, пріоритет прав та інтересів людини над інтересами держави* тощо. Юснатуралізм протиставляється доктрині *правового позитивізму*, яка стверджує, що право може бути даровано лише з волі держави, втіленої у законі, прийнятому уповноваженим органом. (Споріднені поняття: «Права людини», «Юридичний позитивізм»).

Юридична компаративістика (або «Порівняльне правознавство») [Comparative law / Comparative law study] – галузь юридичної науки, яка вивчає правові системи різних держав шляхом зіставлення та порівняння однойменних державних та правових інститутів, їх основних принципів і категорій. Основою порівняльного правознавства є застосування порівняльно-правового методу. Мета юридичної компаративістики полягає у виявленні загальних закономірностей розвитку правових явищ та інститутів, розмежування загальних та особливих, випадкових та закономірних рис правових систем. Даний розділ науки має велике практичне значення, оскільки сприяє зближенню та уніфікації законодавства різних держав (у тих сферах, де таке зближення є доцільним); а також дозволяє виробляти пропозиції щодо вдосконалення національних правових систем на основі вивчення правового досвіду зарубіжних держав. (Споріднені поняття: «Правова сім'я», «Правова система»).

Юридична функція конституції [Legal function of the constitution] – основна властивість конституції як нормативно-правового акту. Юридична функція полягає у здатності конституції безпосередньо регулювати правові відносини, тобто бути актом прямої дії, а не програмним, декларативним документом. Важливим елементом юридичної функції конституції є її статус основного закону: якщо положення спеціального закону протирічить конституції – застосовується норма конституції. Юридичною функцією наділені винятково нормативні конституції. (Споріднені поняття: «Конституція», «Нормативна конституція»).

Юридичний позитивізм [Legal positivism] – філософсько-правова та юридична доктрина, яка полягає у визнанні у якості права винятково системи законодавства та зведенні права до норм, які діють в дану епоху і в даному суспільстві, не звертаючи уваги на те, справедливі такі норми, чи ні. Дослідники виділяють наступні основні версії правового позитивізму: *етатизм* (розглядає право як систему законодавства створену державою) і *нормативізм* (розглядає правову норму у якості первинного елемента права, при цьому «автором» такої норми може виступати держава, міжнародна організація, або інші соціально-політичні об'єднання та суб'єкти). Правовий позитивізм зосереджує увагу не на пошуку справедливості, а на технічному вдосконаленні правової системи, юридичної техніки тощо. Юридичний позитивізм ідеологічно протиставляється доктрині *природного права (юснатуралізм)*. (Споріднені поняття: «Юснатуралізм», «Система законодавства»).

Ядерне право [Nuclear law] – комплексна галузь національного та міжнародного права, яка являє собою систему правових норм та принципів, якими регулюються відносини, пов'язані з використанням ядерної енергії, ядерних об'єктів (установок), джерел іонізуючого випромінювання у різних сферах життєдіяльності, а також відносини, спрямовані на забезпечення радіаційної безпеки, захист життя і здоров'я громадян від впливу іонізуючого випромінювання, охорону довкілля від радіоактивного забруднення. Під системою ядерного права слід розуміти поділ його норм за окремими ядерно-правовими інститутами відповідно до особливостей ядерних відносин, що регулюються даними нормами. Найважливіший інститут у системі цього права — інститут радіаційної безпеки. Регулювання та координація ядерних відносин на міжнародно-правовому рівні забезпечується Міжнародною агенцією з атомної енергії (МАГАТЕ) – міжнародною організацією, створеною у 1957 році. МАГАТЕ є провідним світовим міжнародним урядовим форумом науково-технічної співпраці в області мирного використання ядерних технологій. Станом на сьогодні до складу Агенції входять 164 країни-члени. МАГАТЕ входить до загальної системи міжнародних організацій ООН, а його відносини з ООН базуються на окремій угоді від 1959 року.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Навчальна, наукова та довідкова література

1. Алебастрова И.А. Конституционное право зарубежных стран: Краткий курс лекций. – М.: Юрайт, 2004. – 264 с.;
2. Алексеева Л.Л., Андриченко Л.В., Боголюбов С.А., Домрин А.Н., Касаткина Н.М. Конституционное право государств Европы: Учеб. пособие для студ. юрид. вузов и ф-тов / Институт законодательства и сравнительного правоведения при правительстве Российской Федерации / Д.А. Ковачев (отв. ред.). – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 310 с.;
3. Андрейцев В.И., Батлер Уильям Э., Вернидубов И. В., Вертепа М.Ю., Воронова Л.К. Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / Юридическая фирма «Салком». Научно-аналитический центр / Е.Б. Кубко, В.В. Цветков (общ. ред.). – К.: Юринком Интер, 2003. – 583 с.;
4. Атлас мира: Максимально подробная информация / Руководители проекта: А. Н. Бушнев, А. П. Притворов. — Москва: АСТ, 2017. — 96 с.;
5. Бисага Ю.М., Петрецька Н.І. Права людини в національному та європейському контекстах. Підручник. Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2018. – 482 с.;
6. Бориславська О.М. Конституційне право зарубіжних держав: навч.-метод. посіб. / О. М. Бориславська, І. Я. Заяць, С. В. Різник; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Київ: ІнЮре, 2015. — 357 с.;
7. Бостан К.С. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики. Монографія. – Запоріжжя: Юридичний ін-т, 2005. – 540 с.;
8. Бостан С.К., Тимченко С.М. Державне право зарубіжних країн: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 504 с.;
9. Верховный суд США о гражданских правах и свободах. С. Франковски, Р. Гольдман, Э. Лентовска. БЕГА, ОБСЕ. – 254 с.;
10. Волошин, Ю.О. Конституційна реформа та модернізація в сучасній державі в умовах європейської інтеграції: проблеми теорії та практики / Ю. О. Волошин, О. М. Пересада ; М-во освіти і науки України, Маріуп. держ. ун-т, Представництво європ. орг. публіч. права в Україні. — Одеса: Фенікс, 2013. — 206, с.;
11. Державне право зарубіжних країн (у схемах): Навч. посіб. / Б. В. Калиновський, О. Я. Лапка, Н. Я. Лапка, Т. О. Пікуля, Л. А. Івершенко, Л. М. Козодой, К. В. Тарасенко; За заг. ред. О.Я. Лапки. – К.: КНТ, 2012. – 528 с.;
12. Дягілев О.В. Конституційно-правовий інститут лобізму: вітчизняний та зарубіжний досвід / О.В. Дягілев. — Харків: Майдан, 2011. — 251 с.;
13. Кириченко В.М. Порівняльне конституційне право: модульний курс : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Кириченко, О. М. Куракін. - Київ: Центр учбової літератури, 2012. – 256 с.;
14. Конституційна автономія уряду: шляхи вирішення проблеми / Шк. політ. аналітики при НаУКМА, Ком. виборців України, Укр. незалеж. центр політ. дослідж.; [за заг. ред. С. Конончук, С. Балана]. — К.: Лікей, 2010. — 35 с.;
15. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч.-метод. посіб. / Чернівецький національний ун-т ім. Ю. Федьковича / А. З. Георгіца (уклад.). – Чернівці: Рута, 2008. – 128 с.;
16. Конституційне право зарубіжних країн Навч. посіб. / В. Шаповал. Юрінком Інтер, 2018. – 464 с.;
17. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник для підготовки до іспитів / упор. І.В. Тетарчук, Т. Є. Дяків. – Київ: Центр учбової літератури. 2020. – 206 с.;
18. Молдован В.В., Чулінда Л.І. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Навчальний посібник. Київ: ЦНЛ, 2020. – 206 с.;
19. Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. Партологія: Навчальний посібник / За ред. М. І. Обушного. – К.: Арістей. 2006. — 432 с.;
20. Орленко В.І. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: посібник до підготовки до іспитів / В. І. Орленко, В. В. Орленко.- 5-те вид., стереотип. – Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2015. – 238 с.;
21. Політичні права громадян в країнах ЄС: конституційне регулювання / Школа політ. аналітики при НаУКМА, Укр. незалеж. центр політ. дослідж.; [за заг. ред. С. В. Балана, С. Г. Конончук]. — Київ.: Лікей, 2012. — 43 с.;
22. Речицький В.В. Конституціоналізм. Коротка версія: (читанка з конституціоналізму для зацікавлених). — Харків: Права людини, 2014. — 262 с.;
23. Речицький В. В. Права людини : модель для нової Конституції України / Всеволод Речицький. — Харків.: Права людини, 2009. — 169 с.;
24. Селіванов А.О. Наукові погляди на сучасні конституційні процеси : про Конституцію, про державу, про права і свободи людини, про правосуддя / А. О. Селіванов. — Київ: Логос, 2014. — 129 с.;
25. Скрипнюк О.В. Демократія: Україна і світовий вимір. моногр. – Київ: Логос, 2006. – 368 с.

26. Словник складних юридичних термінів і визначень / уклад.: Терещенко А.Л., Ізюїта П.О., Орловська І.Г., Фаст О.О. – Київ: Університет «Україна», 2018. – 133 с.;
27. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс : підручник : затв. МОНУ / В. М. Шаповал.- 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – 464 с.;
28. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн : академ. курс : підручник / В. М. Шаповал. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.;
29. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: монографія / В. М. Шаповал. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.;
30. Шаповал В. Н. Державний лад країн світу: довідник / В. Шаповал. – К. : Укр. центр Правнич. Студій, 1999. – 320 с.;
31. Шведа Ю.Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник. — Львів: Астролябія. — 2005. — 488 с.
32. Шведа Ю.Р. Теорія політичних партій та партійних систем: Навчальний посібник. — Львів: Тріада плюс, 2004. — 528 с.;
33. Шевчук С.В. Основи конституційної юриспруденції: навч. пос. – Харків: Консум, 2002. – 296 с.;
34. A Short & Happy Guide to Constitutional Law / Mark C. Alexander. Minnesota, West Academic, 2019. – 207 p.;
35. A Very Short Introduction: British Constitution / Martin Loughlin. Oxford – 2013. – 137 p.;
36. Civil Rights and Liberties in the 21st Century. 4th Edition / John C. Domino. London: Routledge, 2018. – 374 p.;
37. Constitutional Law (Examples & Explanations) / Allan Ides. Wolters Kluwer, 2015. – 576 p.;
38. Constitutional Law For Dummies / Glenn Smith, Patricia Fusco. Indianapolis, Indiana: Wiley Publishing Inc. 2012 – 385 p. ;
39. Constitutional Law Textbook: Rights & Liberties. Illustrated Edition / Corey L. Brettschneider. Denver, Colorado: Aspen Publishers. 2013. – 960 p.;
40. Constitutional Law: Principles and Policies, Sixth Edition. Erwin Chemerinsky. Wolters Kluwer. 2019 – 1455 p.;
41. Constitutionalism: Past, Present, and Future. Dieter Grimm. Oxford University Press, 2019, - 392 p.;
42. Principles of Constitutional Law. John E. Nowak, Ronald D. Rotunda. Minnesota, West Academic 2016 – 988 p.;
43. Special education law with cases / Joseph R. Boyle, Mary Weishaar. Allyn And Bacon, 2001. – 240 p.;
44. The British Constitution. First Draft / Guy Browning. London. Atlantic Books. 2016 – 144 p.;
45. The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany: Third edition, Revised and Expanded / Donald P. Kommers, Russell A. Miller. Duke University Press Books. 2013. – 904 p.;
46. The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law. Edited by Michel Rosenfeld and András Sajó. Oxford 2012. – 1295 p.;
47. The Three Branches: A Comparative Model of Separation of Powers (Oxford Constitutional Theory) / Christoph Moellers. Oxford University Press, 2013. – 275 p.;
48. Western Constitutionalism: History, Institutions, Comparative Law. 2nd ed. / Andrea Buratti. Rome: Springer. 2016. – 257 p.

Джерела права та їх тлумачення

1. Греція. Конституція (2008). Конституція Греції : соврем. законодательство с учетом поправок Парламента Греции от 27 мая 2008 г. / [пер. с греч. яз. К. В. Гусарова]. — Харьков : Право, 2014. — 111 с.;
2. Громадянські права. Рішення Верховного Суду США. XIX століття: пер. з англ. / під ред. М. Гаррісон, С. Гілберт. Харківська правозахисна група. – Київ: Оптіма, 2005. – 264 с.;
3. Громадянські права. Рішення Верховного Суду США. XX століття: пер. з англ. / під ред. М. Гаррісон, С. Гілберт. Харківська правозахисна група. – Київ: Оптіма, 2005. – 304 с.;
4. Конституции государств Европы: В 3 т. / Институт законодательства и сравнительного правоведения при правительстве Российской Федерации / Л.А. Окуньков (общ. ред. и вступ. ст.) – М.: Норма, 2001. – 818 с.;
5. Конституции зарубежных государств: Американский континент : Аргентина, Бразилия, Канада, Мексика, США / [отв. ред. А. В. Багдасарян]. — Ереван : Мхитар Гош, 1998. — 391 с.;
6. Конституции зарубежных государств: Сборник / В.Г. Тихиня (авт.-сост.), В.П. Серебренников (авт.-сост.). – Минск: Право и экономика, 2007. – 470 с.;
7. Конституции зарубежных стран: сборник / Дубровин В.Н. (сост.). – М.: Юрлитинформ, 2006.;
8. Конституции стран СНГ и Балтии: Учеб. пособие / Московская гос. юрид. академия / Г.Н. Андреева. – М.: Юрист, 1999. – 640 с.;
9. Конституції нових держав Європи і Азії / [Упоряд. Головатий С.]. — Київ: Українська Правнича фундація: Право, 1996. — 529 с.;
10. М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. пер. з англ. – К.: «АртЕк», 1997. – 624 с.;

11. Свобода преси. Рішення Верховного Суду США: пер. з англ. / під ред. М. Гаррісон, С. Гілберт. Харківська правозахисна група. – Київ: Оптіма, 2005. – 276 с.;
12. Свобода релігії. Рішення Верховного Суду США: пер. з англ. / під ред. М. Гаррісон, С. Гілберт. Харківська правозахисна група. – Київ: Оптіма, 2005. – 256 с.;
13. Свобода слова. Рішення Верховного Суду США: пер. з англ. / під ред. М. Гаррісон, С. Гілберт. Харківська правозахисна група. – Київ: Оптіма, 2004. – 252 с.;
14. Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея: Пер. с англ. / Под общ. ред., с предисл. Н.Н.Яковлева, коммент. О.Л.Степановой. – М.: Издательская группа “Прогресс” – “Литера”, 1994. – 592 с.

Електронні ресурси

- <https://worldconstitutions.ru/> - електронна бібліотека конституцій держав світу;
- <http://www.globepresidents.com/> - інтернет сайт присвячений останнім новинам з офіційних аккаунтів урядів та глав держав світу;
- <https://www.un.org/> - офіційний сайт Організації об'єднаних націй;
- <https://www.coe.int/en/web/portal/home> - офіційний сайт Ради Європи;
- <https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/default.aspx?p=01 Presentation&lang=RU> – офіційний сайт Венеційської комісії;
- <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/rus&c> - офіційний сайт Європейського суду з прав людини.

Авторський колектив

- Фаст Олексій Олександрович -** кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права, міжнародних та політичних відносин Інституту права та суспільних відносин, закладу вищої освіти "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна".
- Афанасьєв Борис Анатолійович** кандидат економічних наук, експерт-міжнародник, перекладач-референт, співробітник Секретаріату ООН у відставці.
- Женжера Сергій Володимирович** кандидат філософських наук, магістр менеджменту, магістр релігійних наук, заступник директора Інституту права та суспільних відносин, закладу вищої освіти "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна".

Навчальне видання

*Фаст Олексій Олександрович
Афанасьєв Борис Анатолійович
Женжера Сергій Володимирович*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

**(білінгвальний навчальний посібник
у таблицях та схемах)**

Навчальний посібник

(Укр., англ. мовою)

Текст подано в авторській редакції

В оформленні обкладинки використані зображення (зверху вниз та зліва направо): Шарль де Голль виголошує промову; Елеонора Рузвельт із першим виданням Загальної Декларації Прав Людини; Будинок парламенту ФРН (Рейхстаг); Суддя Верховного суду США Емі Коні Барретт проголошує присягу (2020 р.); Призидія Конституційного суду Молдови; Засідання Палати громад Парламенту Великобританії; Урочисте відкриття засідання Конституційного суду Австрії; Прапори біля Штаб-квартири ООН; Фрагмент оригіналу Конституції США; Фрагмент картини Нормана Роквела «Свобода слова».

Усі зображення отримані із відкритих інформаційних джерел та розповсюджуються на підставі вільної ліцензії.

Дизайн обкладинки: Бабинець Н.А.

Фрмат 60x84/8. Ум.друк.арк. 16,88
Наклад 300 пр. Зам. №

*Видавець і виготовлювач Університет «Україна»
03115, м. Київ, вул. Львівська 23, тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
e-mail: ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 405 від 06.04.2001.*